

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı**

TERÖRÜN SOSYAL TEMSİLLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ürün PERÇİN

DANIŞMANI: Prof. Dr. Nuri BİLGİN

İZMİR-2012

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Terörün Sosyal Temsilleri” adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı

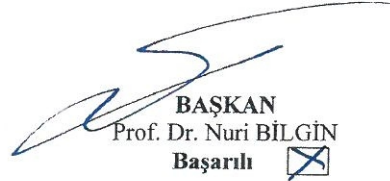
Ürün PERÇİN

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 12./1/...2012..... tarih ve 1/34 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Sosyal Psikoloji anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ürün PERÇİN'in aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 07/02./2012 günü saat 10:00'da 1 saa süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Nuri BİLGİN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Doç. Dr. İ. Mert TEKÖZEL

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Doç. Dr. Oya PAKER

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Terörün Sosyal Temsilleri

Tezin İngilizce Başlığı : Social Representations of Terrorism

-
- * 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisavarda** doldurulmalıdır.
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelere en az birinin E.Ü.Lisansüstü eğitim öğretim yönetmeliğinin 17(2) maddesi gereğince **anabilim dışından** olması zorunludur.

TEŞEKKÜR

Lisans döneminde tanıştığım sosyal temsiller kuramı benim için her zaman kafa kurcalayıcı ve merak uyandıran bir kuram olmuştur. Sosyal temsiller kuramını çalışma konum olarak seçmem tamamen kişisel bir meraktan kaynaklanmaktadır. Konuyu çalıştıkça merakımın daha da arttığını belirtmek isterim.

Tez konumu belirlerken beni konuya ilişkin zorluklara dair bilgilendiren ve sonrasında çalışma kararımı kabul edip, desteğini bir an bile çekmeden bana ışık tutan, sosyal psikolojiyi bana tanıtan ve sevdiren, dünya görüşümü genişleten, benim için hem gerçek bir psikolog hem de gerçek bir öğretmen olan, öğrencisi ve bu kadar yakınında olmaktan büyük bir mutluluk ve onur duyduğum, desteğini her daim hissettiğim çok değerli hocam Prof. Dr. Nuri BİLGİN'e sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca, hem lisans döneminde hem yüksek lisans döneminde, her birinden hem teorik anlamda hem de yaşamsal anlamda çok şey öğrendiğim, bana çok farklı bakış açılarını gösteren, bildiklerini sabırla bizlere aktaran değerli hocalarım Prof. Dr. Melek GÖREGENLİ, Doç. Dr. İ. Mert TEKÖZEL ve Yrd. Doç. Dr. Gülgün MEŞE'ye,

Uzun öğrenim sürecimde bana hep destek olan, bana benden daha çok güvenen, her zaman bir sonraki nesil olarak beni kendilerinden hep çok daha ileri görmek isteyen ve bana bütün olanaklarını sunan sevgili annem Bingül Perçin ve babam Şevket Perçin'e,

En zor dönemlerimde kendisiyle neşe bulduğum, kullandığım kaynakları bana dikte ettiren biricik kardeşim Öñiz Perçin'e,

Her daim yanımda olan, destekleyen ve her an yardım için hazır bekleyen nişanlım Utkan Boyacıoğlu'na; sevgili arkadaşlarım İrem Umuroğlu, Fulya Alpyörük, ve Gizem Dalar'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN BELGESİ	i
TUTANAK	ii
TEŞEKKÜR	iii
I. GİRİŞ	1
II. KAVRAMSAL ANALİZ	5
II.1. SOSYAL TEMSİLLER	5
II.1.1. Sosyal Temsiller Nedir?	5
II.1.2. Sosyal Temsiller ve İletişim	13
II.1.3. Sosyal Temsiller ve Sağduyu İlişkisi	19
II.1.4. Sosyal Temsillerin Oluşumu: Şeyleştirme ve Demirleme	28
II.1.5. Sosyal Temsillerle İlgili Yapılmış Araştırmalar	34
II.2. TERÖR	41
II.2.1. Terör Nedir?	41
II.2.2. Terörle İlgili Yapılmış Çalışmalar	51
III. ARAŞTIRMANIN SUNUMU	57
ÇALIŞMA 1: HABER ÖRNEKLEMİNİN ANALİZİ	57
1. HABER ÖRNEKLEMİ	57
2. YÖNTEM	59
3. HABER ÖRNEKLEMİ ANALİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	62
ÇALIŞMA 2: ANKET UYGULAMASININ ANALİZİ	64
1. ÖRNEKLEM	64
2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE VERİLERİN ANALİZİ	66

2.1. Senaryo Aktörünün Eyleme Dair Nedenleri, Nasıl Biri Olduğu ve ‘Terör’ün Çağrıştırdığı İlk Üç Kelimeye Dair Açık Uçlu Sorular	66
2.1.1. Senaryo Aktörünün Eyleme Dair Nedenleri, Nasıl Biri Olduğu ve ‘Terör’ün Çağrıştırdığı İlk Üç Kelimeye Dair Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Değerlendirilmesi	91
2.2. Teröre Yönelmedeki Olası Nedenler, Terörü Etkileyen Faktörler, Terörün Zarar Alanları, Etkilediği Yapılar, Teröre Destek Verenler ve Katılımcıların Terörden Etkilenme Düzeylerine Dair Yapılandırılmış Sorular	94
2.2.1. Teröre Yönelmedeki Olası Nedenler, Terörü Etkileyen Faktörler, Terörün Zarar Alanları, Etkilediği Yapılar, Teröre Destek Verenler ve Katılımcıların Terörden Etkilenme Düzeylerine Dair Yapılandırılmış Sorulara Verilen Yanıtların Değerlendirilmesi	107
III. TARTIŞMA VE SONUÇ	109
III.1. ÇALIŞMAYA YÖNELİK VE GENEL ÖNERİLER	127
KAYNAKLAR	130
EKLER	
Ek 1: ARAŞTIRMADA KULLANILAN SORU FORMU	142
ÖZET	146
ABSTRACT	147

GRAFİKLER DİZİNİ

Sayfa

Grafik 1: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	68
Grafik 2: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	70
Grafik 3: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtlar	73
Grafik 4: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. devlet memuru nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtlar	75
Grafik 5: Üniversite öğrencisi örnekleminin, senaryo kahramanı üniversite öğrencisi olduğunda ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	78
Grafik 6: Üniversite öğrencisi örnekleminin, senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	79
Grafik 7: Üniversite öğrencisi örnekleminin, ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	80
Grafik 8: Yetişkin örneklemin ‘B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	81
Grafik 9: Yetişkin örneklemin ‘B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	83
Grafik 10: Yetişkin örneklemin ‘B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtlar	86
Grafik 11: Yetişkin örneklemin ‘B.K. devlet memuru nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtlar.	87
Grafik 12: Yetişkin örneklemin, senaryo kahramanı üniversite öğrencisi olduğunda ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar	89

Grafik 13: Yetişkin örneklemin, senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar.	89
Grafik 14: Yetişkin örneklemin , ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar.	90
Grafik 15: Güvenlik zarar alanı anketin türü ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	95
Grafik 16: Terörden ne kadar etkileniyorsunuz, sorusu anket türü ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	96
Grafik 17: 'Eğitim seviyesinin düşük olması', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	97
Grafik 18: 'Dini inançları', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	97
Grafik 19: 'Göç faktörü', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	98
Grafik 20: 'Eğitim faktörü', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	98
Grafik 21: 'Önyargı/Ayrımcılık faktörü', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	99
Grafik 22: 'Devlet yapısı', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	101
Grafik 23: 'Kişiler yapısı', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	101
Grafik 24: 'Aile yaşantısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	102
Grafik 25: 'Kendini ispat ihtiyacı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	102
Grafik 26: 'Devlet yapısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	104
Grafik 27: 'Ülke yapısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	104
Grafik 28: 'Rejim yapısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	105

Grafik 29: 'Etnik gruplar', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	105
Grafik 30: 'Gizli örgütler', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	106
Grafik 31: 'Terörden ne kadar etkileniyorsunuz' sorusu, cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.	106

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	59
Tablo 2: Çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların yetişkin ve öğrenci olmasına göre çeşitli sosyo-demografik özelliklerdeki dağılımları	65
Tablo 3: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	69
Tablo 4: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	71
Tablo 5: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	74
Tablo 6: Yetişkin örneklemin 'B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	76
Tablo 7: Yetişkin örneklemin 'B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	82

Tablo 8: Yetişkin örneklemin ‘B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	84
Tablo 9: Yetişkin örneklemin ‘B.K. devlet memuru nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması	86
Tablo 10: Haberlerde gözlenen başlıca tema kategorileri	87

I. GİRİŞ

Bilim, farklı dallarıyla hemen her olguyu teorik olarak ele almakta, bu olguları toplumlardaki ‘sıradan insanlara’, ‘uzman olmayanlara’, ‘kendi terminolojisiyle’ aktarmaya çalışmaktadır. Farr (1993), bilimsel bir teorinin halk alanına girdiği zaman kendine has bir hayat kazandığını, bilimsel çevrelerde olduğu kadar bilimsel olmayan alanlarda da üstünde durulduğunu ve geliştirildiğini, önce bir sosyal temsil haline gelip, daha sonra bir teori olduğunu belirtir. Yani bilim, olguları kendi metotlarıyla ele almakta, kendi diliyle aktarmaktadır ancak teoriye konu olan olgunun ‘sıradan insan’ın zihnindeki temsilini yine ‘sıradan insan’ın dili belirlemektedir. Kişilerin olguları önemsemelerinde ve kendi aralarında konuşmalarında bilimin katkısı söz konusudur. Bunun yanında özellikle sosyal bilimlerde, kişilerin ihtiyacına ve önemsedikleri konulara göre bilim de birtakım olguları ele alıp incelemekte ve olgularla ilgili teoriler geliştirmektedir. Kısacası birtakım olguların, kişilerin zihnindeki temsillerini ve önem sıralamalarındaki yerini belirlemede bilim etkilidir, fakat bilimin bir konuyu ele almasında da aynı kişilerin birtakım olgulara ilişkin düşünceleri ve davranışları da önemlidir. Bilgin (2005:16) bilim tarihi boyunca yeni bilimsel disiplinlerin ortaya çıkışının tesadüfi olmadığını, daima günlük yaşam düzeyinde güçlü bir şekilde hissedilen sorunlara bir cevap arayışı olarak ortaya çıktığının görüldüğünü belirtir. Yani, sosyal bilimler için her zaman, bilim bilim için, olmamaktadır ya da olmamalıdır.

Araştırmada söz konusu edilen *sosyal temsiller* ve *terör* kavramları, hem birlikte hem de ayrı ayrı, sıradan insanın günlük hayatını yakından ilgilendiren kavramlardır. Sıradan insan tanım yapamasa da ve fark etmese de sosyal temsiller hayata dair bakışını şekillendirmektedir. Burada yukarıdaki satırlarda ele aldığımız, bilim terminolojisi kişilerin sosyal temsillerini oluşturmada oldukça etkilidir. Kısaca tanımlamamız gerekirse, sosyal temsiller çeşitli olguların ve kavramların sağduyuya uygun bir hale sokulup dönüştürülmesinden ve günlük sohbetlerde anlamlandırılmasından oluşurlar. Bu tanımdan, sosyal temsillerin insanların iletişimlerini ve hayat hakkındaki yorum ve hatta deneyimlerini bir hayli etkileyebileceğini anlayabiliriz.

Araştırmanın diğ er bir kavramı olan ve kişilerce farklı algılandığını öngörerek bir sosyal temsil araştırmasına konu edilen terör kavramı ise; her ne kadar terörizmle aynı anlamda kullanılsa da aslında terörizmden ayrı bir kavramdır. Terörizm dar anlamıyla ‘Devletsel olmayan bir aktör tarafından bir devlete ve/veya topluma karşı yapılan politik kaynaklı bir şiddet’ (Laurens, 2010:11) olarak tanımlanabilirken; çok genel bir yaklaşımla, “uzun süreli korku ve dehşet durumunu” ifade etmede kullanılır (Kumkale, 2009:22). Ancak bu araştırmada, teorik arka planda terörü tetikleyen bir strateji olarak terörizmden de söz edilecek, uygulama kısmında ise, insanların medyadan ve günlük iletişimlerden maruz kaldığı eylemsel kısım olarak ‘terör’den söz edilecektir.

Genel olarak insanın bulunduğu her alan psikolojiyle ilişkilidir ve insanın çeşitli yüzleriyle (aktif-pasif, aktör, seyirci, izleyici, vb.) yer aldığı bir sahne olarak siyasal alan, bu açıdan psikolojiyle en çok i  i e bulunan alanlardan birisidir. Burada siyaset psikolojisinden kısaca bahsetmek gerekir. Siyaset psikolojisi pratik bir zorunluluk olarak devletin tarihi kadar eski bir tarihe sahip; ama üzerinde d ş n lm ş bir bilgi (uzmanlık) alanı olarak oldukça yenidir (Bilgin, 2005:22, 24). Bunun yanı sıra, Moscovici’ye göre (1970; akt. Bilgin, 2005:30) siyaset psikolojisi alanının iletişim ve ideoloji olgularına (sosyal temsiller ve bilişler) odaklanan bir sosyal psikolojiyle i  içeliği sürmektedir. Sosyal psikolojinin siyasi alandaki katkıları tartışılmazdır ancak Moscovici (1970; akt. Bilgin, 2005:30) bu katkıların çoğu zaman örtük ve dağınık ve konjonktüre bağlı olarak zaman zaman kendini gösterdiğini savunur. Bilgin (2005:31) sosyal psikolojinin siyasi bir vokasyonu olduğunu ve sosyal psikologların siyasete ilgi duymalarının hiç de küçümsenecek bir yaklaşım olmadığını belirtir. Larrue (1994; akt. Bilgin, 2005:31) bu ilgiyi    düzeye ayırır. Bu ilginin asgari düzeyi, siyasal olgu ve olayların sosyal psikoloji açısından anekdotik öğeler (tema, argümantasyon, grupların adlandırılması, vb.) olarak kullanılmasıdır. İkinci düzeyi ise, siyasal gerçeklik veya olguların araştırma konusu yapılmasıdır, ki siyasi olgular hakkındaki sosyal temsiller üzerinde yürütülen çalışmalar bu gruba dahildir. Bu ilginin en üst düzeyi, siyasete uygulamalı araştırmalar yapmaktır; ancak burada önceki düzeyden farklı yöntemler kullanılmamakla birlikte aktörler ve söylemleri, doğrudan siyasal terimlerle etiketlenilmektedir.

Burada siyaset psikolojisinden bahsederken, sosyal psikolojiyle ne kadar iç içe olduğunu görüyoruz. Bir diğer konu da Montero tarafından ortaya atılan iddialardan oluşmaktadır. Montero (1995; akt.Bilgin, 2005:25), siyaset psikolojisinin çıkış noktası olan ABD'den farklı olarak, çeşitli ülkelerde bu alana olan yaklaşımın farklı olduğunu belirtmiştir. Örneğin, Güney Amerika ülkelerinde siyaset psikolojisinin, toplumun sorunlarına zorunlu ve doğrudan bir cevap arayışı içinde geliştiğini, araştırmaların ulusal imajların nedenleri, stereotipler, ön yargılar, tarihsel olarak tesis edilmiş tesisler ve inançlar, vb.; işkence, şiddet, insan hakları, sürgün ve sürgünden dönüş; ulusal kimlik ve ulus üstü kimlik; liderlerin ve sokaktaki insanın siyasal retoriklerinin ve söylem içeriklerinin analizi gibi konular üstünde yoğunlaştığını belirtir. Araştırma konularının sosyal psikoloji alanına girdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna dayanarak, bu çalışmanın konusunun, terör olgusu ve bunun temsillerini ele almasıyla siyaset psikolojisi alanına; sosyal psikologların siyasete ilgi düzeyleri (Larrue, 1994) ve Moscovici'nin (1970) işaret ettiği sosyal temsil odağıyla da sosyal psikoloji alanına dahil edilebileceğini söyleyebiliriz.

Çalışmanın konusu, Türkiye toplumu açısından önemli bir soruna parmak basmaktır. Terör olgusu, ne yazık ki Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Terörün sadece şiddetle ilgili olmadığı, toplumsal alandaki pek çok pratikten hem etkilendiği hem de bu pratikleri etkilediği göz önünde bulundurularak; terörün, bu kadar toplumsal bir olgunun, sosyal temsillerini ele almak, oldukça aydınlatıcı olabilir.

Bunun yanı sıra, Bauer ve Gaskell'in (2008) dediği gibi, sosyal temsiller kavramı sağduyunun soruşturma nesnesi olduğu için her sosyal bilimde- politika, sağlık, davranışsal ekonomi, teknoloji ve toplum, çevre çalışmaları- potansiyel uygulamalara sahiptir. Fikir, algı, tutumlar, değerler, stereotipler ve risk kavramları için bir şemsiye işlevi görür ve bu kavramları iletişimin yayılma, dağılma, bayağılaştırma ve propaganda gibi boyutlarına bağlar (Bauer ve Gaskell, 2008). Bu bağlamda sosyal temsiller ve terörü beraber ele almak oldukça mantıklı ve faydalı görünmektedir.

Eğer bilim doğal olmayan bir şeyse, bilim adamı, hükümetlere veya halkın üyelerine, sağduyuya bazı imtiyazlar tanımaları veya önerilerini riske atmaları gerektiğini; hatta yanlış anlaşılmayı veya etkili olmamayı göze almaları gerektiğini

belirtmelidir (Farr, 1993). Eğer devlet adamları ya da herhangi bir alandaki yöneticiler, insanların sosyal temsillerini dikkate alırlarsa, o zaman verdikleri öneri sosyal temsilleri görmezden geldikleri zamankinden daha etkili olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir konuda sosyal temsil çalışması yapmak, sadece terörün temsilini anlamak bakımından değil, bu açıdan da oldukça yararlıdır.

Her iki konu da özellikle günümüz şartlarında hayatımızın görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir kısmını kaplamaktadır. Bu sebeple araştırmada, insanların ‘teröre ilişkin sosyal temsilleri’nin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Terör ve terörizmin teorik alandaki yerinin gözden geçirilerek, hayat içerisinde insanlara nasıl sunulduğunun veya insanların günlük iletişimlerde birbirlerini bu konuda nasıl etkilediğinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Bir sosyal temsil araştırması bağlamında, bu araştırmada sorulan en temel soru kişilerin terörden ve teorik bağlamdaki terörizmden günlük hayat içerisinde ne anladıklarına dair sorudur. İkinci olarak ise, bu sorunun cevabını somutlaştırmaya yardımcı cevaplar alınabilecek, terör eylemlerinin onların hayatını ne kadar etkilediği, terörist olarak anılan kişiyi nasıl gördükleri ve neler attettikleri, terörü nelerin ve/veya kimlerin ne kadar desteklediği, terörün hangi alanlara, yapılara ne tip ve ne kadar zarar verdiğini düşündüklerini anlamaya yönelik sorular araştırmaya yön vermektedir.

Buna göre, araştırmanın betimsel bir araştırma olduğu nu söylemek yerinde olacaktır. İlerleyen satırlarda, sosyal temsilin iletişim, sağduyu alanı ile ilişkilerine ve süreçlerine, demirleme ve nesneleme, değinilmesine karşın, araştırmanın temeli, kişilerin teröre ilişkin temsillerini tanımlayabilmektir. Kişilerin bu temsillere nasıl ulaştığını belirleyen demirleme ve nesneleme süreçleri ise ayrı bir araştırma konusudur ve araştırmada izlenen yöntem de ona göre belirlenmelidir. Yine de çalışmada, sosyal temsilleri daha doğru anlamak bakımından bu süreçlerden de söz edilecektir.

II. KAVRAMSAL ANALİZ

II.1. SOSYAL TEMSİLLER

Çalışmanın ana konusunu oluşturan sosyal temsiller kavramı veya fenomenine ilişkin tanımlar, kavramın iletişim ve sağduyuyla olan ilişkisine dair yorumlar ve kavrama ilişkin yapılmış çalışmalar bu bölümde ele alınacaktır.

II.1. 1. Sosyal Temsiller Nedir?

“İnsan zihni, boşluğu sevmemektedir. Dünyayı zihinsel planda kavrama ve ona hakim olma eğilimimiz, bizi, gördüğümüz olaylar, kişiler ve durumlar konusunda, nedensel açıklamalar aramaya götürmektedir. (..) Her olaya bir fail bulmak ve bir neden atfetmek, insanları rahatlatmakta, zihinsel gerilimlerini sona erdirmektedir. İçinde yaşadığımız sosyal dünya, yani günlük düşüncelerimiz, büyük ölçüde gerçekliğe ilişkin sosyal temsillerden ve örtük (implicite) teorilerden, mitoslardan oluşmaktadır (Bilgin, 2003:3).” Sosyal temsiller, isim ve yapılan tanımlar itibariyle pek çok kavramla çok benzer görünmektedir. Örneğin, mitler ya da mitoslar, kanaatler, tutumlar, imajlar bu kavramlardan bazılarıdır. Moscovici (1976: 41-46; akt. Bilgin, 2008:311), sosyal temsillerin diğer bazı kavramlarla ilk bakışta benzer görüldüğünü, ama aslında farklı olduğunu öne sürer.

- Mit ya da mitoslardan farklıdır. Mitoslar da insan davranış ve iletişimlerini düzenler, ama sosyal temsiller bilimsel kavramların sağduyuya geçişiyle ilgili olmaları bakımından modern toplumlara özgü iken, mitoslar daha ziyade ilkel toplumlara özgüdürler (Bilgin, 2008:312).

- Kanaatlerden (tutumlar, önyargılar) farklıdır. Kanaat, bir kişinin sosyal olarak yüceltilen bir formüle katılımını veya toplumda tartışılan bir soruna ilişkin pozisyon alışı ifade eder. Temsile kıyasla cevap verenin dışındaki bir olguyla ilgilidirler ve davranışla bağları daha doğrudandır (Bilgin, 2008:312). Dahası temsiller, kanaatlerimizi taşıyabilir.

Bauer ve Gaskell (2008) sosyal temsillerin fikir, algı, tutumlar, değerler, stereotipler ve risk kavramları için bir şemsiye işlevi gördüğünü ve bu kavramları iletişimin yayılma, dağılma, bayağılaştırma ve propaganda gibi boyutlarına bağladığını

belirtir. Burada ayrıca Jodelet'nin verdiği bir örneği de hatırlatabiliriz. AİDS ortaya ilk çıktığında, bilimsel araştırmalar AİDS'in doğası üzerine bazı aydınlanmalar getirmeden önce medya bu bilinmez ve garip kötülüğün geleceğini henüz kestirememişti. Buna bağlı olarak insanlar yalnızca taşıyıcılarına (homoseksüeller, uyuşturucu bağımlıları, hemofili hastaları, kan nakli olanlar) bakarak bazı teoriler üretmeye başlamışlardır (Jodelet, 1989:32).

Hastalığın geçişi ve kurbanlarıyla ilgili bilinenler genel olarak ikiye ayrılıyordu: 1- Ahlaki ve toplumsal olanlar 2- Biyolojik olanlar. İlk yorumda AİDS bir ceza hastalığı olarak cinsel başıbozukluğa darbe vuruyordu. Bu ahlaki bakış açısı ötekileştirmeyi ve reddedişi kışkırtabilecek bir toplumsal stigmata yaratır; eskiye atıf olarak görülebilecek, hatırlatma gücü olan ve hastaları belirli bir kategoriye sokmaya teşvik eden ve ayrımcı tutumları doğrulama gücüne sahip kimi sözcüklerin temsillerini taşır. Sidaïque (Aids hastası)-Judaique (Yahudilere dair-Judas) gibi sesletilir. Sanatorium ve Crématorium (krematoryum-ölülerin yakıldığı yer) sözcüklerinden ise Sidatorium (Aidsliilerin toplandığı yer) çağrıştırılmaktadır (Jodelet, 1989:34-35).

• “İmajlardan farklıdır. İmaj, bir dış gerçekliğin iç yansıması veya zihnin, kendi dışındaki bir şey hakkında sahip olduğu kopya olarak tasarlanır; dolayimsız bir verinin pasif bir röprodüksiyonudur. Kuşkusuz geçmişin izlerini koruyarak, belleğimizde bir yer tutarlar; bir filtre rolü oynar ve aynı zamanda sahip olunan enformasyonlarla tutarlı oluşlarına göre filtre edilirler. Dolayısıyla imaj, ereklere bağlıdır, temel işlevi içten ve özellikle dıştan gelenin ayıklanmasıdır. Sosyal temsilin belirli bir davranışa eğilim veya hazırlık oluşturmada sadece davranış yönlendirmesi nedeniyle değil, aynı zamanda ve daha ziyade davranışın oluşacağı çevrenin öğelerini şekillendirmesi ve tesis etmesinden kaynaklanır” (Bilgin, 2008:312).

Sosyal temsiller, sosyal psikolojinin önemli bir çalışma alanı olarak, Moscovici'nin 1961'de yayınladığı *La Psychanalyse, Son Image et Son Public* isimli çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Moscovici'nin çalışmasıyla açılışını yaptığı bu Fransız sosyal psikoloji geleneği ile bilgi sosyolojisi arasında yakın bir benzerlik vardır. Farr'a (1993) göre sosyal psikolojinin bilginin sosyolojine benzer olan sosyolojik biçimidir. Moscovici'nin bakış açısında, sosyal temsil, klasik bireysel sosyal psikolojiyle ilgili değildir; bu bakış açısında psikolojik etkinlik, sosyal yaşamın içerisinde

konumlanmaktadır. Sosyal temsiller yaklaşımı, bir sosyoloji değil, sosyal psikolojidir; söz konusu olan toplumdan kalkarak bireysel olguları açıklamak değil; bireysel psikolojiyi sosyal bağlama oturtmaktır (Fraser, 1996:141; akt. Bilgin, 2008:313). Leiber (2008), sosyal psikolojinin, bir alan olarak, Moscovici'nin Psikanaliz'in sosyal temsilleri çalışmasının aslen ne sosyoloji ne de psikoloji olmadığını iddia ettiğini belirtir. Bununla birlikte bireylerin ve grupların toplumla kusursuz etkileşimlerinin, bu durumda yeni bilimsel bir teorinin, doktrinin, ve pratiğin, grupların yarattığı bilişsel/pratik temsili anlayışlarının sosyal süreçlerine odaklanan bir çalışma olarak gördüğünü belirtir.

Moscovici, bilimsel bir teorinin yaygın olarak bilinir hale geldiğinde ne olduğunu anlamak istiyordu (Farr, 1993). Psikanalizle ilgilenen Moscovici'nin merak ettiği şey, savaş sonrası Paris'inde psikanalitik fikirlerin gündelik yaşantı içinde nasıl emildiği idi (Arkonaç, 2008:166). Arkonaç (2008:166), Moscovici'nin bu çalışmasının bulgularını şöyle aktarır:

“Analizinin neticesinde ulaştığı noktada, psikanalitik fikirlerin analiz divanından, mesleki dergilerden, toplumun hem ‘üst düzey’ kültür tabakasına hem de popüler sağduyusuna damlaya damlaya aktığı sonucuna varmıştı. İnsanlar basitleştirdikleri psikanalitik fikirleri kullanıyorlardı. Psikanalitik kavramların bazıları gündelik kullanıma basitleştirilerek indirgenmiş ama diğer bazıları da indirgenmemişti, bunlar sadece akademik dergilerde yazılıp çiziliyordu. Psikanalize dair sosyal temsillerin basitleştirilmiş paylaşılan imajı, gündelik hayatın her türden ortamına indirgenmişti. Bu basitleştirilen imajları, kadınların gündelik konuşmalarında, bir papazın vaazında ya da Fransız komünist partisinin demeçlerinde görmek mümkündü”.

Bulgular, yazarın; bilim ve sağduyu arasında radikal bir kesinti olmadığı tezini doğrulamaktadır. Psikanaliz çalışmasının meydan okuduğu şey, bilimin sağduyuya, sağduyunun bilime dönüşümünün nasıl gerçekleştiği; bilimsel kavramların sıradan dille, anlamlarla ve günlük pratiklerle nasıl birleşik hale geldiğidir (Jesuino, 2008). Çalışmanın yayınlandığı o günden bugüne, sosyal temsiller teorisinin hep tartışmalı ve eleştirilen bir teori olduğunu söyleyebiliriz.

Duveen ve Lloyd (1990) sosyal temsiller kavramının Moscovici ve arkadaşları tarafından İngilizce konuşulan dünyaya tanıtıldığından beri kafalarda

karışıklığa sebep olduğunu belirtmektedir; bu durumu, Moscovici'nin temsilleri genel, soyut veya program niteliğinde olsa da, İngilizce çevirilerin yetersiz kalması; çevirilerin, ampirik araştırmalar için olan değerinin açık kanıtlarının faydası olmadan teorik bir perspektif sunmasıyla açıklamaktadır.

Bunun yanı sıra, teorinin eleştirildiği bir konu da sosyal temsillerin tanımıdır. Howarth (2006) sosyal temsiller teorisinde öncelikli sorunun her zaman tanım olduğunu belirtir. Aslında sosyal temsilleri tanımlamak zor bir görevdir. Çoğu asıl fenomenin bütünlüğünü yakalamak için fazla ayrıntılı olduğunu (Markova, 2000; akt. Howarth, 2006) ve kavramın tarihçesinin basit bir tanıma kolayca indirgenebileceğini (Moscovici, 1988) söyler.

Sosyal temsiller ilk olarak toplumsal sembolik bir evren olarak tanımlanmaktadır (Tuval ve Orr, 2009). Billig (2008) ise Moscovici'nin genel olarak teorinin bütün anahtar kavramlarını net bir şekilde tanımlamaktan istikrarla kaçındığını, açık tanımlamaların teorik hayal gücünü kısıtladığını düşündüğünü, belirtmiştir.

Sosyal temsiller bizim zaten bildiğimiz şeylerin özel bir şekilde anlaşılması, iletişime geçirilmesi olarak görülmelidir. Amaçları dünyadan anlamları alıp sıralamak olan kavramlarla, dünyayı yeniden anlamlı bir şekilde üreten algılar arasında, şüpheli bir pozisyonda yer alırlar (Moscovici, 1984:31). Sosyal temsiller teorisi, insan gerçekliğinin, kişiler arasındaki belirli sosyal bağlamlar içerisinde gelişen iletişimlerle oluşan sosyal temsiller olarak inşa edildiğini ve bu temsillerin tarihsel ve sosyal olarak temellendiği varsayımına dayanan kavramsal bir sistem sunmaktadır (Tuval ve Orr, 2009).

Mamali (2006) ise sosyal temsillerin toplumsal düşünmenin, hayal etmenin, iletişimin ve yorumlayıcı süreçlerin bir bileşeni ve aynı zamanda içlerinde kökleşmiş, rehberlik ettikleri ve onları besleyen kolektif eylemlerin temel elementleri olduğunu söylemiştir. Sosyal temsiller bir konu hakkında düşünme ve tartışmanın sosyal olarak detaylandırılmış yollarını yansıtmaktadır (Sibley, Liu ve Kirkwood, 2006).

Sosyal temsiller bilginin, pratiklerin ve karşılıklı anlaşmaların dinamik sistemleridir. İnsanların, dünyalarını anlamlı hale getirmek, tanıdık olmayanı, tuhaf olanı ve değişik olanı yorumlamak için kullandıkları araçlardır (Howarth, 2001). Sosyal temsillerin bir topluluğa ait bireylerin gündelik konuşma ve eylemleri sırasında birlikte

yapılandırdıkları sosyal bir olgu olduğu yaygın bir görüştür (Cirhinlioğlu, Aktaş, Özkan, 2006). Sosyal temsiller insanların dünyada veya yaşamda neler olduğunu yorumlamasına izin veren çeşitli yoğun anlamlardır. Bunun yanında meşgul sınıflamalar yapmamıza yarayan kategorilerdir, türlü gerçeklikleri kabul etmemize izin veren teorilerdir (Jodelet, 1991).

Sosyal temsiller, toplum içinde yaratılan ve yayılan kavramlar, ifadeler ve açıklamaların toplamı olarak da düşünülebilir (Cirhinlioğlu, Aktaş ve Özkan, 2006). Jodelet (1989:41) aynı zamanda temsilleri oluşturup, paylaştığımız bu dünyanın üzerine eklediğimizi; paylaştığımız sosyal hacmin ise davranışlarımızı belirlediğini söyler. Davranışlarımızın belirlenmesinin ise bazen uzlaşma bazen de çatışma ile gerçekleştiğini belirtir. Howarth (2008) ise, Moscovici'nin (1973) sosyal temsil tanımını da şu şekilde aktarır:

...“iki bölümde işleve sahip değerler, fikirler ve pratikler sistemleridir: birincisi bireylerin materyal ve sosyal dünyalarında kendilerini yönlendirebilmelerini ve hakim olmalarını sağlamak için bir sıra oluşturmak; ikincisi bir topluluğun üyelerine kendi dünyalarının çeşitli yönlerini ve bireysel ve grup tarihlerini tartışmasız bir şekilde sınıflamaları ve isimlendirmeleri için bir kod ve sosyal takas için bir kod sağlayarak grup üyeleri arasında iletişimi sağlamak.”

Kısacası sosyal temsillerin özelliklerini bireysel ve sosyal olarak ayırabiliriz. Bireysel anlamda, zihnimizde birtakım, deyim yerindeyse, haritalar oluşturarak kendimizi yönlendirmemizi sağlamaktadırlar. Sibley, Liu ve Kirkwood da (2006) bireysel düzeydeki etkileriyle sosyal temsillerin, şemalar benzediğini (Fiske & Taylor, 1991) ama teori organize bilginin paylaşılan bütününün toplumsal orijinini ve etkilerini vurguladığını (bkz. Wagner, 1994; Liu & Hilton, 2005) belirtir. Bilgin (2005:191), sosyal temsillerin bireysel düzeydeki önemini şöyle açıklar:

“Hiç kimse, gerçeklikle doğrudan ilişkiye sahip değildir. Eğer bir tür ilk temsile sahip olmazsak, aldığımız enformasyonları özümseyemeyiz. Sosyal temsiller, enformasyon karşısında bulunan bir bireyin, gerçeklik hakkında kendi temsilini oluşturabilmesinin koşuludur.”

Sosyal temsil bize sosyal olarak önemli bir fenomeni anlamlı kılmak ve oluşturmak için bir yol oluşturur. Sosyal temsiller basit bir şekilde bizim gerçekliğimizi

bilgilendirmez veya yansıtmaz, ancak bunu yaparak subjektifler arasında kabul edilen bir gerçeklik haline gelirler. Burada kritik anlamda önemli olan, farklı temsillerin iddialarının gerçekliğinde yarışması ve diğer gerçekliklere karşı savunması, kısıtlaması ve dışlamasıdır (Howarth, 2006). Sosyal anlamda ise topluluktan kopuk olmamamızı ve iletişim kurmamızı sağlar. Moscovici'ye göre sosyal temsillerin, zaten bildiğimiz bir şeyi belirli bir yolla anlamak ve hakkında iletişim kurmak olarak görülmesi gerekir (Farr, 1993). Sosyal temsil süreci yoluyla, dünya hakkında öğreniriz ve etrafımızdaki sosyal ve fiziksel nesnelere anlam bağlamanın güncel yollarının neler olduğunu öğreniriz. Sosyal temsilleri paylaşmada, sadece sosyal bilgiyi inşa etmede değil, kendimizi bizim için anlamlı olan topluluklara yerleştiririz (Howarth, 2001).

Bilgin (2005:150), sosyal temsillerin birey veya grupların, karşılaştıkları gerçeklikleri yeniden inşa etme ve ona özgül bir anlam atfetmesine ilişkin zihinsel etkinlik süreçleri ya da bu süreçlerin ürünü olarak, belirli bir konuya gönderen kanaatlerin, tutumların, inançların, imajların ve enformasyonların organize bir bütünü olduğunu; belirli bir durumun objektif özelliklerinin, bireyin elinde hazır bir veri gibi bulunmadığı ölçüde, bireyin bu duruma ilişkin temsilleri, objektif bir veri gibi işlediğini ve onun davranışlarını etkilediğini belirtmektedir.

Sosyal temsiller sıklıkla eylemlerimizde de görülürler. Jodelet (1989:33), sosyal temsillerin bizi her gün içinde olduğumuz gerçekliğin farklı yönlerini tanımlayarak ve isimlendirerek yönlendirdiğini söylemektedir. Aynı zamanda sosyal temsiller, kimlik işlevi, epistemik işlev ve ideolojik işlevleri dolayısıyla bilecek olan/bilen kişinin dünyasına, nesneleri var olan fenomenler olarak getiren yapısal bir süreçtir (Markova, 2010).

Moscovici'nin sosyal temsiller tanımları, sosyal temsilleri toplulukları anlamak ve iletişim kurabilmek için bilinçli varlıklar arasında paylaşılan anlamlar sağlayan yapılar olarak sunmuştur. Sosyal temsillere bu şekilde gönderme yaparak Moscovici, bu terimi böyle yapıların inşa edildiği ve dönüştürüldüğü süreci tanımlamak için de kullanır (Duveen ve Lloyd, 1990).

Sosyal temsiller kavramının tanımı Moscovici tarafından hiçbir zaman net bir şekilde yapılmamış olsa da, tabii ki pek çok tanım mevcuttur. Bu çok çeşitli tanımlar, Moscovici'nin net bir tanım yapmamasından da doğmaktadır. Kesin bir tanım

yapmamakla beraber, Moscovici (1984:30), daha önceden, Durkheim'ın kolektif temsil teorisinin de etkisiyle bir kavram olarak görülen sosyal temsillerin bir fenomen olarak görülmesi gerektiğini savunur. Moscovici (2008; akt. Gillespie, 2008) kolektif temsiller kavramını, yeni bir isimle, sosyal temsillerle yeniden canlandırmaktadır. Bu terminoloji değişikliğinin sebebi ise, son zamanlardaki modernitede bilginin yerinin Durkheim'ın farz ettiğinden daha çoğulcu ve parçalı olmasıdır (Gillespie, 2008).

Sosyal temsiller şüphesiz bir şekilde Durkheim'dan gelmektedir. Ancak, sosyal temsiller teorisine, en azından sosyal psikoloji belli bir oranda, sosyolojiden farklı bir açıdan bakmaktadır. Sosyoloji, sosyal temsilleri daha ziyade herhangi bir ileri analizle küçük ölçeklere indirilemeyen, açıklayıcı bir cihaz olarak görmüştür veya görmektedir. Sosyolojinin bakış açısı şuna benzemektedir; atom ve genlerin varlığı bilinmektedir ancak kimse onların ne işe yaradıkları ya da neye benzedikleriyle ilgilenmemektedir. Benzer şekilde, birileri sosyal temsillerin topluluklarda meydana geldiğini bilir fakat kimse yapıları veya iç dinamikleri hakkında düşünmez. Diğer taraftan sosyal psikoloji özgün bir şekilde temsillerin hem yapısıyla hem de dinamikleriyle meşguldür (Moscovici, 1984:30).

Buradaki zorluk sosyal temsillerin iç mekanizmalarını ve canlılığını, belirgin temsillerin her detayında keşfetmekte ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda ilk adım ise Piaget tarafından, çocukların dünya temsillerini çalışırken atılmıştır ve soruşturması bugün de örnek gösterilmektedir (Moscovici, 1984:30). Moscovici Piaget'ye olan borcunu kabul etmekle beraber bu borcun Piaget'nin bilişsel yapılarına olmadığını belirtir. Borcu, Piaget'nin çocukların dünyayı nasıl inşa ettiğine dair olan düşüncelerinedir (Jesuino,2008).

Durkheim kolektif temsilleri topluluğu bir bütün haline getirmeye hizmet eden baskı gücüne sahip kolektif anlayışın sabit biçimleri olarak görürken, Moscovici daha çok modern toplumlarda kolektif fikirlerin başkalaşmasını ve değişimini keşfetmekle ilgilenmektedir. Bu başkalaşmanın kendisi modern toplumlardaki homojenlik eksikliğini yansıtır, farklılıklar da gücün oransız dağılımını yansıtır ve temsillerin heterojenliğini yaratır (Duveen, 2000:7).

Her kültürde gerilim, hatta kırılma noktaları vardır ve bir kültürün temsil sistemindeki bu bölünme noktalarının etrafında da yeni sosyal temsiller meydana gelir.

Bu temsillerin meydana gelişi aşına olmayan şeyin anlamlandırılmasıdır. Diğer bir deyişle, bu bölünme noktalarında bir anlam eksikliği vardır; aşına olmayan şeyin belirttiği nokta ve tıpkı doğanın boşluklardan nefret ettiği gibi kültür de anlam yoksunluğundan nefret eder, düşüncelere aşına olmayana aşına hale getirmek için bir takım temsilsel işlemler koyar ki Moscovici'nin sosyal temsillerin kaynağı olarak tartıştığı tanındık olmama durumundaki değişmezlik hissi yeniden yerleştirilebilsin (Duveen, 2000:8).

Sosyal temsiller temel olarak bireyin dünyayı anlama ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkar (Cirhinlioğlu, Aktaş, Özkan; 2006). Sosyal temsiller sıklıkla kültürün içindeki temsilsel yapıların içindeki uzun süreli çatışma noktalarının çevresinde ortaya çıkarlar. Ortaya çıkan mücadeleler aynı zamanda temsillerin yeni biçimleriyle ilgili mücadelelerdir (Duveen, 2000:8).

Sosyal temsiller, günlük düşüncenin elementleriyle, dini inançlarımıza ve politik fikirlerimize ahenk veren fikirlerin sermayesiyle ve nefes almak gibi çok spontane bir şekilde ürettiğimiz bağlarla ilgilenir. Sosyal temsiller insanları ve nesneleri sınıflandırmamızı, davranışları karşılaştırmamızı ve açıklamamızı ve sosyal setlerimizin bir parçası olarak nesneleştirmemize olanak sağlamaktadır (Moscovici, 1988).

Sosyal temsiller, bireylerin gruplar halinde birlikte inşa ettikleri imgelerin, kavramların ve sembollerin tekil bir ağı gibi düşünülebilir. İşe yaradıkları, dolaştıkları ve bellekte saklandıkları ölçüde mevcuttur. Sosyal temsiller, çeşitli şeyleri değerlendirmek ve eylemde bulunmak amacıyla tasarlanır; zihinde olduğu kadar, sosyal ve moral dünyada da etkilidirler. Sosyal temsillerin hem 'bilimadamı' hem de 'sıradan insan' tarafından taşındığına işaret eden Bilgin'e göre:

“Hiçbir grup, bir meslek erbabı gibi, onları sadece kendisi bilme tekeline sahip değildir. Bireyler, uzmanlardan farklı ve sıradan insanlar olarak birtakım gazetelerin okuyucusu, mağazaların müşterisi, bir kahvenin müdavimi, bir dini cemaatin veya partinin üyesi, vs. durumunda bulunmaktadır. Bunun sonucunda günlük yaşamdaki sosyal kurallar, onlar için aynı zamanda temel inançlar, mantıksal öncüller, sonuçlar ve yorum yapma yolları olmaktadır. Moscovici'ye göre, insanların sahip olduğu çeşitli enformasyonlar ve inançlar arasında sosyal temsiller en

önemlilerindendir; zira “insanların düşündükleri şey, düşünme tarzlarını belirlemektedir” (Bilgin, 2005:67).

Daima bir şeyin temsili olan sosyal temsiller aynı zamanda, birilerinin ve bazı toplulukların da temsildir. Sosyal temsillerle topluluklar arasındaki karşılıklı bağlılık sosyal hayatın, verilen bir şey olmaktansa her zaman bir inşa olarak nitelendirildiği anlamına gelir (Duveen ve Llyod, 1990).

Genel olarak baktığımızda sosyal temsiller teorisindeki varsayımların şunlar olduğunu görürüz:

1. Toplumsal hayat; tarihsel olarak köklü, bağlama oturan, sağduyuya dayalı sosyal temsiller ile toplum üyeleri arasındaki iletişim yoluyla inşa edilir.
2. Bu temsiller hem sözel hem de eylem ifadelerinden oluşur.
3. Birbiriyle uyuşmayan sosyal temsiller de toplumda bulunur.
4. Sosyal temsiller arasındaki uyuşmazlıklar genelde görmezden gelinir çünkü bazı toplumsal temsiller ‘aşıkâr’ gerçeklik olarak inşa edilir (Moscovici, 1984; Tuval ve Orr, 2009).

Sosyal temsiller kavramı hem sözel ifadeleri hem de gerçeğin kavramsallaştırıldığı, iletişime geçirildiği ve eyleme döküldüğü sembolik formlar olarak eylemleri barındırır (Tuval ve Orr, 2009). Sosyal temsiller daha çok kültürel olarak ulaşılabilir ve vasıta olunan kaynaklardır ve sözgelimi, kitle iletişim mesajlarından, uzmanlarla (bilim adamları, doktorlar, öğretmenler gibi) etkileşimlerden ortaya çıkarlar (Arkonaç, 2008:171) Belirli bir sosyal temsil sadece paylaşılan bir zihinsel durum değildir, aynı zamanda sözel bir ifade ve toplumsal olarak kabul edilebilir bir örüntüde insanları ve nesneleri ilişkilendiren bir eylemdir (Moscovici, 1988; akt. Tuval ve Orr, 2009).

II.1. 2. Sosyal Temsiller ve İletişim

Sosyal temsiller etkin iletişimin aslıdır. İnsanlar dedikodu ederken, kahvede, evde politika, sağlık, kazanç, iş bulma, vb. üzerinde konuşurken, bir diğeri ile tartışırken bu dünyanın paylaştıkları resimlerini hep birlikte ortaya çıkartıp çizmektedirler (Arkonaç, 2008:166). Temsiller insanların zihninde olduğu kadar medyada da yer alır; bilişin bir parçası olduğu gibi kültürün de bir parçasıdır. Her iki bağlamda da

tanımlanmalı ve örneklenmelidirler (Farr, 1993). Bu sebeple teori sosyal temsillerin üretilmesinde, dağılıp yayılmasında ve korunmasında medyanın rolünü çok önemli bir yere oturtur. Çünkü sosyal temsiller insanların kafalarındaki imajlara indirgenemez (Arkonaç, 2008:167). Sosyal temsiller hem temsili hem de temsil edilen şeyin içeriğini tanımlar. Anlamlı yapılar olarak sosyal temsiller kavramı aynı zamanda sosyal hayatı sıradan açıklamalar, dilbilimsel repertuarlar veya söylem açısından sosyal psikolojik olarak analiz etmeye çalışan güncel girişimlerden de bu teoriyi ayırmamızı sağlar (Duveen ve Lloyd, 1990).

“İnsanların sosyal temsilleri paylaşıyor olmalarının sonuçlarından biri de iletişimin genel akışını sağlıyor olmasıdır. Bireyler bu sayede birbirlerinin ne dediklerini ya da neyi kast ettiklerini kolayca anlarlar ve konuşmalar serbestçe akıp gider. Üzerine anlaşılan temsiller, hakkında bir konuşma başlığı şekillendirebilecek istikrarlı bir dünya sağlamaktadır. Bunun tersi de geçerlidir; farklı temsillerle hareket eden insanlar arasındaki iletişim muhtemelen çatışmalar da doğurur” (Arkonaç, 2008:167).

Sosyal temsiller alternatif temsillerle iletişimi mümkün kılar ve dönüşlüdürler, temsillerin içinde alternatif temsiller olması gerektiği tartışılır, bunlar diğer insanların temsilleridir. Bu nedenle alternatif temsiller belirli sosyal temsiller için önemli diyalojik alt parçalar olarak sunulur ve bunlar bu belirli temsillerin, temsillerin çoğulluğuna uyum sağlamasını sağlar. Bu alternatif temsillerin varlığı Moscovici'nin Psikanaliz verilerinin yeniden analiz edilmesiyle gösterilmiştir. Analizler propagandanın alternatif temsilleri kapsadığını ve hatta diyalojik olarak bu alternatifleri yönlendirdiğini göstermiştir. Bununla beraber, semantik engeller bu alternatif temsillerin diyalojik ve dönüştürücü potansiyelini nötrlemek için kullanılmaktadır (Gillespie, 2008).

Moscovici (1994; akt. Gillespie, 2008), sosyal temsiller hakkında yazarken, farklılık hakkında da önemli ve bilgi sağlayan bir nokta üzerinde durmuştur. İletişim için paylaşılan bir bağlam gerekmesine rağmen, aynı zamanda konuşanlar arasında farklılıklara da ihtiyaç vardır, diğer türlü hakkında iletişim kurulacak bir şey olmaz. Ona göre *“(Bir) sosyal temsil tamamen paylaşılmaz, sadece kısmen dağıtılmıştır, bazı insanlar tarafından bilinen bazıları tarafından bilinmeyen sözcüklerin anlamlarının bir*

parçası olarak. Bu nedenle herkes diğer konuşmacının sahip olduğu bazı bilgi parçalarının yoksunluğunu çeker. Hatta bütün insanlar şeyleri benzer şekilde resmitselerdi, yansıtmalı konuşmalara bağlanmış aynalardan başka bir şey olamazlardı. Kısacası, yüzlerce örneği olan yeniden üretilmiş bireyler kitlesi olurlardı, gerçek bir toplum değil. Gerçek toplumlarda insanlar, rutin olarak bazı ifadeleri temsilleriyle uyşur diğerlerini ise çatışır olarak anlar.”

Bu tür bir ifadede üç kısma yer verilir. İlki, bunu motive eden sorudur ve bu soru olası bir tartışmanın bağlamını gerektirir. İkincisi, ifadenin ilk kısmını takip eden cevaba bağlamsal bir değerlendirme ekler, ‘genel halk’ üzerindeki popülarizasyonuna dair odağı daraltır. İfadenin metni ‘genel halkın ilgilendiğinden uzak’ ve bu nedenle de sıradan insan için üst düzeyde kalan konuşmalara odaklanabilir. Bu odağı belirgin hale getirme ihtiyacı ise ardından gelen şeyin, bir uzman grubu için doğru olmayabileceğini ima etmektedir. Üçüncüsü, ifadenin en son kısmı, soruyu cevaplayan kısmı, paylaşıldığı varsayılan bağlamsal anlamsal alanda yer alır. İfade olası alternatifle karşı karşıya bir pozisyona saplanır. Bir pozisyona (metin) işaret ederken bağlam çağırılır. İfadeyi söylemeye değer katan şey ise paylaşılan bağlamın bir parçası olarak alternatifin varlığıdır. İfadenin anlamı henüz söylenmemiş ama varsayılan şeyle karşı karşıya durmasında yatar. İfade farklılığı varsayar ve konuşmacı, belli bir dereceye kadar, bu farklılığın farkındadır ve muhatap olanın da bu farklılıkların farkında olduğunu varsayar (Gillespie, 2008).

İletişimin kalbinde paylaşılan bağlamın yanı sıra uzanan farklılığın temsili, aynı zamanda temsillerin, potansiyel olarak rakip olan bunca temsil arasında insanların yaşamasını nasıl sağladığı sorusuna da işaret eder. Bunu kuramsallaştırmak için sosyal temsillerin ‘alternatif temsiller’ olarak da isimlendirilebilecek olan bir alt bileşeni sunulmaktadır. Alternatif temsiller ‘ bir sosyal temsil içinden potansiyel rakip temsilin temsili’ni işaret eder. Duyduğumuz her ‘onlar düşünür’ veya ‘onlar iddia eder’ veya ‘onlar söyler’ kalıbında bu aşıkardır (Gillespie, 2008). Gillespie (2008) alternatif temsillerle, sosyal temsillerin arasındaki ilişkiyi ve farkı şu şekilde açıklar: “*Alternatif temsiller sadece sosyal temsillerin içinde var olurlar. Bir sosyal temsilin diğerleri tarafından desteklenen sosyal temsillere yönlendiren parçasıdır. Tutarlı teoriler olma anlamında temsillerdir. İçsel bir tutarlılıkları ve bir mantıkları vardır. Alternatif*

temsiller, sadece tartışmalı veya serbest bırakılmış temsillerin diyalojik gölgelerinde var olurlar. Diğer grupların sosyal temsillerini, genelde bozulmuş ve oldukça sadeleştirilmiş şekilde yansıtmada anlamında gölgedirler. Aynı zamanda konuşmacının ne söylemek istediğine sıkı sıkıya bağlı olma anlamında da gölgedirler ve konuşmacının söylemek istediğinin bir anlamda zıttıdır. Alternatif temsiller diğer insanlara atfedilme ve belirlenmiş temsiller içinde yabancı nesneler olma bakımından 'alter'dirler. Alternatif temsiller belirlenmiş sosyal temsiller içindeki 'alter'lerdir. Alternatif temsiller, temsilin periferindeki, çekirdeği karşı argümanlardan koruyan elementler olarak da anlaşılabilir. Bazı durumlarda ise belirlenmiş temsilin çekirdeği, ilk ve önde gelen olması açısından yüz yüze bir pozisyon alan alternatif temsille şekillenir."

Moscovici Psikanaliz'in açılışında dünyayı bizimle aynı şekilde temsil eden kişilerle söyleşemeyeceğimizi kesin olarak belirtir. Alternatif temsiller gruplar arasındaki iletişime imkan verir (Gillespie, 2008). Moscovici için bütün düşünce ve anlama sosyal temsillere oturur. Her sosyal temsil fikirlerin, imajların ya da kavramların bir karışımından yapılmıştır. Sosyal temsiller konuşmalar ve medya yoluyla toplumda, dolayısıyla da kişilerin zihinlerinde dolanır (Arkonaç, 2008).

Sosyal temsillerin iki işlevi vardır: insanların materyal ve sosyal dünyalarını idare etmelerini ve insanların iletişim kurmalarını sağlarlar. İletişimsel işlevi öncelikle benlik-diğeri ilişkisine aittir, araçsal işlev öncelikle benlik-nesne ilişkisine aittir. Sosyal temsillerin ifadenin hem metninde hem de bağlamında iletildiğini söyleyebiliriz. İletişim anlamında kullanıldıklarında bir bağlam içinde iletilirler, temsilin kendisi konuşmanın başlığı haline geldiyse metinde yer alırlar (Gillespie, 2008).

Sosyal temsiller söylemlerin içinde kelimeler tarafından taşınırlar. Görsel imajların ve iletilerin içinde yolculuk ederler, tutumların içinde kristalize olurlar (Jodelet, 1989). Sosyal davranışın inşasında görsel imajların (ikonlar, resimler, figürler, modeller) işlevi, görsel imajlar illüzyon ve hatta imkansız nesneler bile olsa, sözel veya yazılı iletişimden daha önce gelir. Tarihsel ve ontogenetik olarak önce imajlar sonra sözcükler gelmektedir. Görsel imajlar sosyalizasyon ve kültürlenme süreçlerinin olduğu kadar sosyal temsillerin de bütünleştirici ve merkezi öğeleridir. Bu yüzden görsel imajlar sosyal temsiller alanında yeni bir inceleme alanıdır (Mamali, 2006).

Kitle iletişim araçlarında dönen çoğu bilgi ve fikir ve dilin kelimeleri ile birlikte az veya çok bilimsel orijinlidir. Bu, insan kitleleriyle buluşacak her fikrin süreç içinde değişmeye zorlandığı ve kaynak bulduğu beyinlerden farklı bir yetenekten gelen diğer fikirlere karşı mecburi sürtüşeceğini akla getirmektedir (Moscovici, 1988). Sosyal temsiller, iletişim yoluyla, kitle iletişim araçlarında ortak insanın ve sosyal bir semptomun bilişsel ve duygusal görünümünün yeniden modellenmesinde bir araç haline gelir (Fraire, Prino ve Sclavo, 2008). Dolayısıyla kitle iletişim araçları olayları öne çıkarmakta, toplumun dikkatini çekmekte, gerçekliğin imajını yapılandırmakta ve olaylara yorum getirmektedir, böylece konu hakkında verilen bilgiyi düzenlemektedir (Wolf, 1985; Belluati ve ark., 1995; akt. Fraire, Prino ve Sclavo, 2008).

Gerçek yaşamda rastladığımız rivayet olguları veya fısıltı gazetesi adıyla nitelediğimiz haber iletmeleri, basit bir iletme hatası olmaktan daha fazla bir işlev taşırlar. Her şeyden önce kişiler arası iletişim, rasyonel bir çerçevede değil, psikososyal bir zeminde gelişir (Bilgin, 2008:173). Yazara göre rivayetlerin en önemli işlevi toplumların veya toplumsal kurumların belirli dönemlerinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan belirsizlik durumlarıyla başa çıkmaya yönelik olmalarıdır. Belirsizliği azaltma çabasına giren kişiler, kafalarını kurcalayan sorunlar konusunda ilk bulacakları cevaplara sarılmaya hazır bir durumdadır. Ayrıca yazar kişilerin algı sürecinde pasif birer alıcı olmamalarından dolayı, kendilerine gelen enformasyonlara yeni öğeler eklediklerini; sonucunda mesajın renginin, sesinin ve anlamının değiştiğini belirtmektedir. Bu konuyla ilgili olarak da Amerika'daki 11 Eylül saldırısını ve sonrasında Amerikan halkının yaşadıklarını ve davranışlarını örnek göstermiş; belirsizlik durumunda çoğu insanın komplo teorisyeni olduğunu belirtmiştir; tıpkı 11 Eylül'deki saldırıda olduğu gibi.

Kişiler böyle durumlara neden aramaktadırlar, neden bulamadıkları takdirde dünyanın, 'kör kuvvetlerin hüküm sürdüğü', kimsenin kendisini emniyette hissetmediği bir dünya olacağı düşüncesi oluşur. Bu durum da kişilerin günah keçisi gruplar yaratmasına, şeytani yaratıklar icat etmesine, Haçlı seferlerinden söz etmesine, tutarsız haberlere tutarlılık katmasına, kaygıların hezeyanlara dönüşmesine neden olmuştur (Bilgin, 2005:174). Bunun yanında kişiler sadece kendi aralarında konuşurken, günlük

sohbetlerde değil, kitle iletişiminde de seçimler yapmakta ve kendi gruplarına ait fikirleri yinelemektedirler.

Kitle iletişimle ilgili olarak, kişiler kendilerini belirli bir gruba olan bağlılıklarını destekleyen ve kendi bakış açılarına doğrudan maruz kalan şeyleri görmektense bulduran, akıp giden etkinin içinde bulurlar. Okuduğumuz dergi veya gazeteleri ya da seyrettiğimiz televizyon programlarını biz seçiyoruz ve aslında belirli bir sosyal gruba veya toplumun belirli bir bölümüne olan bağlılığımızı bu seçimlerimizle ifade etmiş oluyoruz (Duveen, 2008).

Duveen'in açıkladığı bu 'seçim'le, Bilgin'in bahsettiği Amerika'daki durumu; Amerika'da 11 Eylül'de yaşanan Müslüman karşıtlığı ve korkusunu açıklamada kullanabiliriz.

Yayılma, propaganda ve dağılım bir sosyal temsil üzerinde hareket eden 3 iletişim sistemidir. Bir gazeteci haberleri sağlama, bunu belgeleme ve bir gerçeği rapor etme ihtiyacı ve okuyucunun ilgisini çekme ihtiyacı arasında kalır. Propaganda yapma ya da yayma arzusu olmasa da, gazeteler bir dağılım aracı olmakta ve okuyucuyu etkilemektedir (Moscovici, 1976; akt. Fraire, Prino ve Sclavo, 2008). Moscovici kendisi, dağılmanın, yayılmanın ve propagandanın türlerinin her birinin belirli bir türdeki sosyal psikolojik nesnenin, fikrin, tutumun ve stereotipin ayrı ayrı yapılanmasına bağlı olduğunu iddia eder. Dağılma, bağımsız zihinlere sahip bireylerin gönüllü birleşmesi ile tanımlanır. Burada iç grup belirli bir şüpheli zekaya sahipken, dış grup dogmatizmin çeşitlerini kucaklar görülür. Bu grubun üyelerini bağlayan bağlar sempatinin bir biçimi olarak tanımlanır (Duveen, 2008).

Duveen (2008), yayılmanın ise daha kısıtlı olduğunu, bunun da bireylerin entelektüel meraklarını veya yeni sorunlara karşı geliştirebilecekleri çözümlere ilişkin yaratıcılıklarını kısıtlayan inanç üzerine kurulmasından kaynaklandığını; meşruluğunun çapı ve sınırları sorgulansa da inancın sınırlarının merkezi bir otorite tarafından oluşturulduğunu söylemektedir. Bunun yanında bu inançların fark göstermesinin dış ve iç grup farklılaşmasına sebep göstererek, iç ve dış grubu sosyal temsillerle bağdaştırır:

“Dış gruplar inançlarının azlığı, farklı inançlara sahip olma veya inançla bağdaşmayan politik görüşe sahip olma ile tanımlanır. Bu grup bir tür komünyon vasıtası ile birbirine bağlıdır. Sadece belirli bir politik vaati paylaşan kişileri bir araya

toplamaz, merkezin gerçekleri tanımlayarak egemen olduğu politik organizasyonun özgün bir biçimini de canlandırmayı sağlar. Bunun için iç grup çeşitli şekillerde kışkırtan ama kendi entelektüel temsillerinin içeriğinde bağımsız olan militanlardan oluşur. Dış grup ise, bu ideolojiye bağlı olmamaları veya farklı bir ideolojiye bağlı olmalarıyla tanımlanır. Propaganda yoluyla oluşan grup, dayanışmanın özel bir şekliyle birbirine bağlıdır” (Duveen, 2008).

Görüldüğü gibi, sosyal temsiller ve iletişim arasında sıkı bir bağ vardır; gerek sosyal temsillerin oluşmasında, gerek zemin bulmasında gerekse yayılmasında ve kabul edilmesinde. Sosyal temsiller iletişimde- her anlamda- yer buldukları için kitle iletişim araçları da sosyal temsiller için yine her anlamda büyük önem taşımaktadır. Ancak medyanın- kitle iletişimin- sadece sosyal temsil oluşturup, dağıttığını söylemek yetersiz olur.

Farr (1993) medyanın halkın bilim anlayışında açıkça önemli bir rol oynadığını; Moscovici’nin dikkat ettiği noktanın, medyada çalışanların sıklıkla araştırmacı bilim adamı ile bilime ilgi duyan sıradan insanlar arasında arabulucuk rolü oynaması olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda buna bağlı olarak, sosyal temsilleri çalışırken sadece sıradan insanlarla görüşmenin yetmediğini, bilimin medyadaki temsillerini de analiz etmek gerektiğini belirtmiştir. Medyayı ciddiye almak için başka bir neden daha vardır; bilimin sıradan insan tarafından taşınan sosyal temsilleri, araştırma camiasının özel medyasından ziyade daha çok kitle iletişim araçlarında meydana gelir (Farr, 1993).

Her bilgi, buna bilim de dahil, sosyal temsillerden etkilenir. Moscovici, geleneksel toplumlarda bilginin dönüşümünün daha çok sezgiselden somuta olduğunu ve modern toplumlarda ise sağduyunun bilimden yapılmış bir ortak olduğunu iddia eder (Howarth, 2006).

II.1. 3. Sosyal Temsiller ve Sağduyu İlişkisi

Sağduyu (common sense) kavramı çok eskidir, Latince *sensus communis*’ten doğrudan çevrilmiştir, Aristoteles’ten başlayarak Ortaçağ geleneği boyunca *sensus communis* anlayış ve hayal etmenin birimlerini birleştiren öznelliklerarası ve ortaklık kavramlarına güçlü bir şekilde bağlanmıştır. Daha sonra modern çağ filozofları *sensus*

communis'le beyin arasındaki bağlantıyı kopardı ama bunun topluluğun bir hissi ve topluluk için bir his olduğunu belirtmeye devam ettiler (Jovchelovitch, 2008).

Moscovici'nin Psikanaliz çalışması derinlemesine bir tarihi çalışmadır. Fikirlerin bilim adamlarının dünyasından daha geniş bir topluluğa yayıldığı zamanlarda bilimin sağduyuya doğru olan hareketi ile ilgilenir. (Billig, 2008). Şüphesiz ki Moscovici'nin psikanalizin etkilerini çalıştığı 1950'lerin sonundaki açılış çalışması güncel değildir. Ancak bu araştırma bilginin sosyolojisinden çok sağduyunun 'doğal düşünme'sinin yeni epistemolojisine katkıda bulunmaktadır (Jesuino, 2008). Kalampalikis ve Haas (2008) ise, sağduyu kavramının sosyal temsiller alanı içindeki yerini aşağıdaki gibi tartışır:

“Sosyal temsillerin teorik yaklaşımının odağı başından beri doğal düşünce ve bilimsel teorilerle ilgili düşünmesidir. Araştırmaların önemli bir kısmı sağduyu kavramı etrafında gelişmiştir. Diğerleri ise kendi epistemolojilerine sahip gündelik teoriler, bunların sembolik etkileri ve bilginin doğru olduğuna dair geçici, tarihsel ve hatırlatıcı naif ifadeler hakkındadır. Bu çalışmanın bir deseni olarak, diğer bilgi her zaman bilimsel, nesnel ve uzman olarak, kısacası hakikati sağlayan olarak yansıtılmıştır”.

Moscovici bugünün sağduyusunun bilimsel teorilerde ortaya çıkan kavramlarla aşılandığını belirtir. Bu, çağdaş temsilleri formel bilimlere sahip olmayan geleneksel toplumlardan farklı kılar. Bugünün tamamen yeni olan temsillerinin içeriği bu değildir ama yayılmalarının anlamı budur. Radyo ve dergiler eğlenceli tartışmalar geliştirirler. (Moscovici araştırmasını yaptığı zamanlarda tv şimdiki gibi kültürel bir güç değildi) Dünyanın birleşik bir bakışını yayınlamazlar. Anlaşmazlıklar ve münakaşalar gazeteleri sattırır ve dinleyicilerin dikkatini çeker. Yapılandırılmış ideolojilerden parçalanmış fikirlerin dünyasında yaşamaktayız. Dolayısıyla sağduyu varlığın farklı biçimlerini içermektedir (Billig, 2008).

Mamali (2006), Moscovici tarafından ortaya atılan sosyal temsillerin teorik çerçevesine baktığımızda, sosyal temsillerin bilişsel işlevlerden çok daha fazlasına sahip olduğunu görebileceğimizi; aynı zamanda dönüştürme işlevleri de olduğunu belirtir. Temsilleri dünyanın kopyası ya da yansıması olarak değerlendirmenin uygun olmadığını; bunun sadece pozitivist anlayışın çeşitli zorluklara kaynak yaratmasından

dolayı değil aynı zamanda temsillerin bu dünyada eksik olan şeyleri harekete geçirmesinden, temsillerin bunları taklit etmekten çok oluşturduklarından kaynaklandığını ekler.

Temsiller bir kere şekil aldığı anda, bildiğimiz gibi, kişilikle, beyinle, ekonomiyle, atomla, bilgisayarla, vb. ilgili teoriler günlük şeyleri yapma yollarıyla bütünleşir ve ilişkide olduğumuz sosyal düzenlemelere şekil verir. Sağduyunun temelini oluştururlar ve zamanımıza yüklenen mitleri şekillendirirler. Sonsuz güven duyduğumuz bilimsel mitlerin sürecini bir bağlamdan diğerine geçirerek ve şifrelerini çözerek aşarız. Bilimde genellikle, kavramlar ve gerçekler sistemi, daha büyük veya küçük kavram aralıkları ve uyum içinde bir arada tutulan türlü gerçekler ağındaki, kendilerine denk düşen temsillere dönüştürülmesi ile ortaya çıkar (Moscovici, 1988).

Aramızdaki basit etkileşimlerden ve yaşam içinde karşılaştığımız gerçeklerden, edindiğimiz bilgi ve haberlerin sadece küçük bir bölümünü elde ediyoruz. Bilgimizin çoğu düşünme biçimimizi etkileyen ve yeni içerikler yaratan iletişim yoluyla gelir. Filozof Hannah Arendt doğrudan tam bir insani özellik olarak sağduyuya gönderme yapar. O olmadan, iletişim kuramayız ve hatta konuşamayız (Arendt, 1982; akt. Moscovici, 1988). Sadece temsillerin diline ait olan yeni kelimelerde şekil alan yeni içerikle beraber bu gerçeği yeniden deneyimliyoruz (Moscovici, 1988).

Moscovici ve Hewstone (1984; akt. Bilgin, 2005:25), günümüzde sağduyunun, bir yandan bir grubun üyeleri tarafından kendiliğinden üretilmiş, gelenek ve konsensusa dayalı bilgiler bütünü (birinci elden bilgi), öte yandan bilimsel kökenli zihinsel imajlar ve bağlardan oluşan ve günlük yaşama hizmet edecek şekilde dönüştürülen ve tüketilen bilgiler bütünü (ikinci elden bilgi) olduğunu söylemektedir. Birinci sağduyu, daha ziyade sözlü yolu, rivayetler ve sohbetler yolunu izler; bu sözcüklerle düşüncedir. İkincisi, bunların yanı sıra, yazı ve film yoluyla yayılır; bu ise, imajlarla düşüncedir.

Moscovici, bilimin gökten düşer gibi gündelik yaşama girdiğini, Marx ve Engels'in işaret ettiği gibi "yaşam süreci"nin bir parçası haline geldiğini söylemektedir. Bu düşüşün imajı iki element barındırır: bilim, bir soyutlama, dünyaya ait olmayan bir şekilde göklerde beliren ve sağduyu insanların yaşamına dünyevi olarak kök salan. Moscovici'nin sosyal temsiller hakkındaki yorumu; rolleri dışarıdan verilen bir şeyi

şekillendirmektir; bu şekilde, Moscovici bilimi sağduyudan ayrı var olan bir şeymiş gibi tasvir etmektedir, bu da açık bir şekilde abartıdır. Bilim dünyası sağduyunun dünyasından ayrı değildir. Daha önce defalarca gösterildiği gibi, bilim adamları çalışma arkadaşları ile tartışırken, laboratuarlarda çalışırken, rakiplerinin teorilerine makul açıklamalar getirirken ve hatta teknik raporlarını yazarken günlük dili kullanmalıdır (Billig, 2008).

Bilgi bilim alanını terk ettiğinde ve sağduyu alanına girdiğinde onu açıklayan bilim adamlarının kastetmediği şekilde kabul edilebilir. Bu sosyal temsillerin işleyişi konusunda naif olmalarından kaynaklanır. Medyada profesyonel olarak çalışanlar da okuyucularına, izleyicilere ve dinleyicilere tehdidin doğasını sunarken sorumluluk alırlar (Farr, 1993).

Sosyal temsil, somutlaştırılmış bilim dünyasından, sağduyu ve günlük fikir birliği dünyasına dönüşümdür. Bilimin amacı tanıdık olanı tanıdık olmayana dönüştürmek olduğu için bilim sosyal temsillere zıt yönde ilerlemektedir. Bilim mantık sistemine dayanır, otoriteden ve geleneklerden bağımsızdır. Dolayısıyla, bilim, sosyal temsilleri göz ardı ederek gerçeği bulmaya çalışır. Bilim adamları tanıdık olaylara oldukça karmaşık, sokaktaki insan tarafından kolayca anlaşılamayacak açıklamalar ileri sürerler. Bu açıklamalar resmi bir eğitim ortamı aracılığıyla öğretilmelerine rağmen, yayılmaları büyük ölçüde gayri resmi iletişim ortamı aracılığıyla olmaktadır. Bu ise insanların önceden varolan sağduyu anlayışları ya da yorumlama çerçeveleri ile uyumlu sistematik çarpıtmaları kapsamaktadır. Böylece, bir sosyal temsil oluşur ve resmi bilimsel kuram basitleştirilmiş ve çarpıtılmış bir şekilde sağduyu anlayışının içine girmiş olur (Cirinlioğlu, Aktaş ve Özkan, 2006).

“Bilim ve sağduyunun bağdaşmaz olmadığı önermesi, bilimin radikal sosyolojisinin ima ettiği gibi, bu iki bilgi modelinin farklılaşmadığı anlamına gelmez. Daha doğrusu bu ikisi arasında gözlemlenen epistemik kesintiler, bu iki bilgi modelinin işlemesi içerisindeki pratik bağlamların zorlamaları doğrultusundadır. Sağduyu çoğunlukla günlük hayatta etkili ve yeterlidir; bilim adamları her zaman 24 saatlik bilim adamı değildir ve laboratuvarlarından ayrıldıklarında seve seve sağlıklı sağduyuları benimserler. Buna karşın, sağduyu bazen yetersiz olabilmekte ve insanları şaşırtılabilmekte ve hatta insanlar, dingin sosyal rutinlerini bozan yeni mücadeleler

veya yeni fenomenler karşısında kaygı duymaktadır. Bazı durumlarda, ki bu Moscovici'nin iddialarından biridir, mücadele, bilimin sosyal değişimin temel kaynağını oluşturan güncel devrimci yolundan kaynaklanmaktadır” (Jesuino, 2008).

Yeni sağduyu düşüncesi günlük konuşma ve inançların modern bilim tarafından, yerinden edildiğini, zenginleştirildiğini, bilgilendirildiğini, geliştirildiğini, doyurulduğunu ve sömürgeleştirildiğini ima eder. Bilimi sağduyudan ayıran şey ise, öngörülerin sistematik, bilinçli ve rasyonel bir şekilde yapılmasıdır, bunlar öğrenme ile kendi yanlışlarını düzeltir. Dolayısıyla bilim sağduyunun biçimlendirilmiş, somutlaştırılmış bir halidir. Yeni bilim sosyolojisi 1970'lerden beri günlük eylemlerle bilimsel uygulama veya bilim adamı ile sivil kişinin zihni arasında anlamlı bir fark olmadığını savunmaktadır (Bauer ve Gaskell, 2008).

Öner (2002) bilimin içerisinden çıkan buluşların sağduyu içerisinde yeni bir temsil kazandığını, bilimin kendini sosyal temsillerden uzak tutmak isterken, sosyal temsillerin konusu olduğunu ve sosyal temsiller ürettiğini belirtir. Bilimsel disiplin çerçevesinde incelenen teorilerden çıkan kavramlar, teknik terimler; sıradan konuşmaların bir parçası olmaya başlar ve tanıdık terimler haline gelirler ve sosyal gerçekliği oluştururlar.

Moscovici sağduyunun kolektif doğal düşünmesine odaklanır. Sıklıkla tekrarladığı gibi, ilgilendiği şey sağduyunun nasıl bilime dönüştürüldüğü değil, bilimin nasıl sağduyu haline geldiğidir (Jesuino, 2008).

Moscovici'nin sosyal temsil sürecini kavramsallaştırması, sosyal temsillerin sezgisel evreni ile mantık kurallarına uygun ve ürünleri empirik araştırmaya açık olan bilimsel söylemin somutlaştırılmış evrenini ayırmasıyla ilişkilidir. Bu ayrımı yaparkenki amacı kısmi bir bilim felsefesi sunmak değildir, bilimsel anlayışın günlük anlayıştan veya sağduyu anlayışından ayrılması vasıtasıyla toplumumuzun merkezi bir fenomenine işaret etmektir. Burada önerilen, sezgisel ve mantık kurallarına uygun, bu iki evrenin bilimselin sağduyudan ayrıldığı bölgede belirli bir sosyal temsile karşılık gelmesidir. Yine de, bu ayrım oldukça güçlüdür (Duveen ve Lloyd, 1990).

Sağduyu ve dolayısıyla sosyal temsillerin oluşmasında iletişimin öneminden bahsetmiştik. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal temsiller fikirleri, algıları, tutumları, değerleri, stereotipleri iletişimin bayağılaştırma, yayılma ve propaganda boyutlarına

eklemektedir. Markova (2010) ise Duveen'in (2008) bu iletişim türlerinden her birine uyumlu olan farklı sosyal grupları ve bundan dolayı da her durumda iç grup ve dış grup üyelerinin farklı temsillerini de açıkça belirttiğinden bahseder. Duveen (2008; akt. Markoca, 2010), dağılmayı kuşkucu zekaya sahip olan iç grup üyelerinin ve aynı zamanda dogmatizm şekillerini benimseyen dış grup üyelerinin gönüllü ortaklığı olarak betimler.

Duveen (2008; akt. Markova, 2010) bu tarz grupları sempati açısından tanımlar. Diğer taraftan yayılma merkezi bir otoritenin yaratıcılık ve entelektüel merakı sınırlayan gruplara işaret eder. Dış grup ise ne böyle bir otoritenin meşru olduğu inancını taşımaktadır ne de ilgili ideolojiyi paylaşmaktadır. Bunun yanında bu tip grupları bir komünyon olarak tanımlar. Son olarak propaganda iç grubun yönetim şeklini tanımlayan organizasyon ve politik bağlantıları olan gruplar tarafından kullanılır. Tersine, dış grup ya farklı türde bir ideolojiye bağlıdır ya da iç grubun ideolojisini paylaşmıyordur. Bu tarz grupları da dayanışma açısından tanımlar.

Moscovici'nin psikanaliz çalışması daha çok sağduyu ve bilim arasındaki savaşlarla şekillenen entelektüel bir bağlamda gelişmiştir. Bilimsel bilgi bir kere sıradan insanların rehberlik ettiği semantik-anlamsal dünyasına girdiğinde ne olur endişesiyle Fransa ve diğer Latin ülkelerinde bu sürece bilimin 'bayağılaştırılması' veya 'popülerleştirilmesi' denilmiştir (Jovchelovitch, 2008). Ancak Bauer ve Gaskell (2008) yine de sağduyunun bayağılaştırma veya yayılmadan ibaret olamayacağını söylemektedir ve bayağılaştırma ve yayılmayı tartışmaktadır.

Bayağılaştırma sözcüğünün 60'larda kullanılması rastlantı değildir, bayağılaştırma ehliyetsizlik ve ehliyeti kaybetme süreçlerine işaret eder (Jovchelovitch, 2008). Bayağılaştırma hem bir tartışmadır hem de bir eylemdir. Bilim ve sağduyu arasında açıkça bağlanamaz bir boşluk olduğu konusunda bir saplantı vardır. Çarpıklıklar ve basitleştirmeler, bilim adamlarının, bir sosyal elitin veya bilim yazarlarının, profesyonel aracılardan yeni bilgiyi daha geniş izleyicilere, meslekten olmayan insanlara naklettiği zamanlarda kaçınılmaz şekilde artmaktadır (Bauer ve Gaskell, 2008).

“Elit dairelerin ötesinde bayağılaştırmanın çarpıtma anlamında algılanması kaçınılmazdır. İletişim bilimi belki gereklidir ancak gerçekte bu ‘incileri domuzun

önüne atmaktır.’ Bu çeşit bir lütf için örtülü terimler, elitist tutumu ve bir ‘halk gereksinimi’ konseptini işlettikleri sürece, popüler hale getirme- benimsetme- bayağılaştırma, resmi olmayan bilim eğitimi, halkla ilişkiler ve bilim iletişimi olabilir. Bayağılaştırma ve popüler hale getirme terimleri bu elitist tutuma hizmet etmektedir. Kötü bir tanımla bayağılaştırma, birinin araştırmasının nahoş özetini savuştururken, birini popüler hale getirme olarak pohpohlayan esnek kaynaklardır. Bayağılaştırma ve popüler hale getirme farklı şeyler ifade edebilir. Bayağılaştırma birleşemeyen elit- halk boşluğunu işaret eder, popülerleştirme ise, diğer taraftan, bilim cumhuriyetinin prensipte amatörler kadar genişletilebileceğini savunur” (Bauer ve Gaskell, 2008).

Fransızca’da bayağılaştırmak terimi günlük dilde yer alır ve bilimle iletişime işaret eder. ‘Bilimin halka mal edilmesi’ terimi de daha geniş kitlelerin nasıl bilgilendirilebileceği hakkında pratik öneriler sunmaya devam etmektedir. (Bauer ve Gaskell, 2008).

Popülerleştirme sözcüğü ise eşit ölçüde zarar vericidir. Moscovici (2008:49), salt popülerleştirme sözcüğünün aşağılayıcı bir anlama sahip olduğu ve muhalefet yarattığı düşüncesindedir. Çoğu haber kaynağı doğrudan popülerleştirme ve bozmayla bağlantılıdır. Popülerleştirmenin aynı şekilde bozma olduğu görüşü, ellili ve altmışlı yılların Fransa’sında, hem bilim adamları hem de sıradan insanların görüşlerinde çok sıkı yerleşmiştir (Jovchelovitch, 2008).

“Moscovici çalışmasında psikanalizin kamusal alandaki temsillerinin fikrin ötesine nasıl geçtiğini ve psikanaliz uygulamalarının kitaplarda nasıl tarif edildiğini ve profesyonel uygulayıcıların nasıl uyguladıklarını göstererek kesinlikle bilim ve sağduyu arasındaki takasları yakalamıştır. Ancak Moscovici bunu bayağılaştırma ya da bozma gibi görmek yerine, bu süreci bilgiye sistemlerine, bir bağlamdan diğer bağlama iletişim ve sosyal takaslarla geçiş yaparken ne olduğunun bir ifadesi olarak görmüştür. Moscovici bayağılaştırma fikrini, alma-kabul bağlamlarının aktif olarak aldıkları sembolik materyalleri sahiplendikleri görüşüne bitirtmiştir. Psikanalitik bilginin sahiplenilmesi ve sosyal dönüşümünü, bütün bilgilerin sembolik ve sosyal boyutlarını, yerel bağlamlara olan hassasiyetini ifade etmiş ve aktarma ve genişletme fikrini çürütmüştür” (Jovchelovitch, 2008).

Yayılma, bir sosyal sistemin üyeleri arasında, zamanla, kesin kanallardan alınan bir yeniliğin-değişimin geçişli sürecidir (Jovchelovitch, 2008). Yayılma, orijinal olarak, çiftçilikte “genişlemeyi” sürekli olarak çiftçilerin bilimsel olarak test etmesi ve daha sonra toplumdaki insanların bir kaynaktan fikirlerinin sürekli yayılması anlamına gelmiştir. Odak noktası burada, niceliktir; daha fazla bir fikri, ürünü veya hizmeti kabul etmenin insan farkındadır. Kavram, değişimin belirgin olarak lehine meyilleri işletmektedir; değişim koşullar gözetilmeksizin daha iyidir (Bauer ve Gaskell, 2008).

Model, yayılmanın hızıyla bir ilgiyi-kaygıyı cisimleştirir, etkili bir iletişimi önerir ve, en önemlisi, yayılma nesnesinin süreçte niteliksel olarak değişmeden kaldığını varsayar. Bir fikir bir fikirdir, kabul edilse de edilmese de, fikrin kendisini doğurmaz. Bir sistem vasıtasıyla paketin hareketinin hızı yoluyla çeşitlilik gösterir; bu da yayılma sisteminin genel boyutunun işlevidir ve potansiyel kabulcülerin özelliğidir (Bauer ve Gaskell, 2008). Bilgin (2008: 57), sıradan insanın dışarıdan gelen enformasyonları dönüştürmesini şu şekilde anlatmaktadır:

“Sıradan insan, enformasyonları dönüştürmektedir. Bu çerçevede bir yandan bilimin teorilerini, sağduyu temsilleri haline getirirken değiştirmekte ve örneğin bilgi ve olguları kişiselleştirmekte, imajları kavramlara ikame etmekte veya eklemekte (figürasyon) ve mantıksal veya empirik ilişkileri varlığa dönüştürmektedir (ontisation); böylece bilimsel kavramlar ve bilgiler, kolayca özümsenebilecek bir biçime sokulmakta ve geniş kitlenin ilgisini çeken bazı kavramlar (karizma, kompleks gibi) ve teorilerin temsilleri daha çok yayılmaktadır. Öte yandan, bilimin nasıl sorusuna cevap niteliğindeki betimlemeleri, niçin sorusuna cevap veren ve insanların gönlünü çeken cazip açıklamalara dönüştürülmektedir.”

Her gün uğraşmak durumunda olduğumuz bilginin çok çeşitli biçimleri uzun bir dönüşüm zincirinin çıktılarıdır. Onları anlamanın tek yolu şekil aldıkları gerçek sosyal laboratuara, yani iletişimin sosyal setlerine yeniden gömmektir; kitle iletişim araçlarıyla geçen mesajların daha geniş bir izleyiciye ulaşmak için başkalaştırılması gerekmektedir (Moscovici, 1988).

Buna ek olarak, Moscovici’nin çalışması, belki de radikal bir şekilde, sağduyunun bilgeliğini ve başka bir bilgi sistemine indirgenemezliğini kabul ettirmiştir. Moscovici’nin reddettiği şey bilimsel düşünce ve günlük hayatın sağduyusu arasında

olduğu söylenen uzun ve köklü ayrılmadır. Moscovici, günlük bilginin güçlü kaynağının bilimsel ve teknolojik bilgiden farklı türde olabileceğini, ama içindeki ‘yöntem bilgisi’ (know-how) ve ‘neden bilgisi’ (know-why) bakımından daha aşağı olamayacağını göstermiştir. Gözlemciye mantıksız veya yanlış gelen şeyler, bilginin aktörleri için anlamlı olabilir ve aynı zamanda bu bağlamda bilgi sistemine gerçekte onu üreten ve kullananlar için sahip olduğu anlam ve psikolojik gerçekliğe göre değer biçilir (Jovchelovitch, 2008).

Sağduyu dünyası- ya da fenomonolojik hareketin öncülerinden Habermas’ın deyimiyle yaşam dünyası- gerçekliğimizin en önemli yeridir, türümüzün evrimleşmiş başarısı sayılabilir. Sağduyu, ortak bilgi, sosyal zeka, halk bilgisi, morfolojik yapı, alışlagelmiş şekilde düşünmek, kolektif ve sosyal temsiller; bunların hepsi insanı neyin inşa ettiği ve sosyal hayatı neyin bir arada tuttuğuna dair problemlerle uğraşan çerçevelerde yer alır. Bu çok yüzlü ve karşılıklı olarak alınan referans noktaları, parametreler, bireylerin etraflarındaki dünyayı anlamlandırmalarına karşı kaynaklar, günlük durumlarla baş etmek için teorik ve pratik yetkinlikler geliştirmeyi ve işbirliği ve dayanışma bağını geliştirmeye izin veren iletişimsel ilişkileri kurmayı sağlar (Jovchelovitch, 2008).

Sosyal eylemi mümkün hale getiren ve kolaylaştıran, yaşam dünyasının sağduyu bilgileri, çocuğun bir benlik hissiyle gelişmesini sağlar, kişiler arası ilişkileri kurarak ve yenileyerek ve sosyal aktörlere kimlik ve aidiyet çerçevesini vererek, benliği, toplumu ve kültürü sürekli inşa eder. Her ne kadar toplulukların sağduyu bilgisi günlük hayatta hazırda verilmiş, anlamların zaten olan stoğu ve topluluk üyelerinin normları oluşturduğu kaynaklar, davranışın örüntüleri ve düzenlemeleri olarak ortaya çıksa da, aynı anda anlayışı da günlük hayat deneyimleriyle inşa edilir. Sağduyunun yeni biçimleri devamlı olarak bilgiler arasındaki, sırasıyla temsilsel alanlarda bilişsel çoklu fazları yaratan ebeveyn bilgi sistemlerine döndüren ve bilgide psikolojik, sosyal ve tarihsel dönüşüm sürecini uyandıran diyaloglarda üretilmektedir (Jovchelovitch, 2008).

Sosyal temsil sağduyuların dinamikleri ve farklarının teorisidir, yalnızca bilginin bir kaynağı olan bilimle ilişkide değildir. Dolayısıyla, teori sağduyu ve bilim

arasındaki ilişkileri kavramsallaştırmanın farklı geleneğinin bir parçasıdır (Bauer ve Gaskell, 2008).

Bilimin sağduyuya sürekli dönüşümü, aslında, düşüncenin çevreye dönüşümüdür. Sosyal temsiller, dış bir şeyin iç bir yansıması değil, sosyal gerçekliği oluşturan bir faktör gibi görünüyor; tıpkı partiküllerin fiziksel gerçekliğin bir parçası olduğu gibi (Bilgin, 2008: 55).

II.1.4. Sosyal Temsillerin Oluşumu: Şeyleştirme ve Demirleme

Moscovici, *La Psychanalyse, Son Image et Son Public* çalışmasında, psikanalizin ‘halka karışmasını’ incelerken, amacı tanıdık olmayanı tanıdık hale getirmek olan temsillerde iki temel süreç ayırt etmiştir. Bunlar şeyleştirme-nesneleştirme (objectifying) ve demirlemedir (anchoring). Bu süreçlere kısa bir örneği Farr (1993) vermektedir:

“Daha önce de bahsettiğimiz gibi Moscovici, aşına olmayan psikanalist figürünün, bazı katılımcılar için daha aşına bir figür olan rahip veya diğerleri için doktor figürlerinde nasıl asimile hale geldiğini göstermiştir. Rahip ve doktorun daha aşına figürleri daha az aşına ve belli belirsiz tehditkar bir figür olan psikanalist için bir ‘çapa’ (demirleyici, anchor) olmuştur. Bu Moscovici’nin demirleme dediği süreçtir. Daha önceden Cambridge Deneysel Psikoloji’de fahri profesör olan Sir Frederic Bartlett’in ‘anlamın ardından çaba’ adını verdiği süreçle yakından ilişkilidir. Bu da zaten bilinen bir şey açısından düşünüldüğünde garip olan bir anlama sürecidir. Klasik olan bir hatırlama çalışmasında, Bartlett, Moscovici’nin teorisini yapılandırırken kullandığı aynı Fransız sosyoloji ve antropoloji kaynaklarına başvurmuştur. Moscovici kendi görüşlerini desteklemede sıklıkla Bartlett’ten alıntı yapar. Moscovici demirleme ve nesneleştirmenin farkını belirtir. Nesneleştirme somut bir şey açısından soyut bir şeyin ifade edilmesinde meydana gelir. Burada metafor kullanımı önemlidir. Örneğin Tanrı, bir baba gibi betimlenir.”

Şeyleştirme-Nesneleştirme: Bu süreç soyut olanı somutlaştırma, sözcüğü maddeleştirme sürecidir (Bilgin, 2008). Bilimsel bilginin ilişkiselliğini bir şeyin imajına dönüştürür (Doise, Clémence ve Cioldi, 1993: 5) Bu sayede bilinmeyen, gizemli

görünen şeyler somutlaştırılarak elle tutulur bir hale getirilir ve kişilerarası iletişim kolaylaşır (Bilgin, 2008).

Bu süreçte soyut nitelikli olan bir kavram daha somut bir şey olan imaja dönüştürülür. Bilimsel bir enformasyon bağlamından kopararak ayıklanır (bu ayıklama kültürel kriterler ve gurubun normatif kriterlerinden etkilenir), çeşitli öğeleri seçilir ve somut bir şeyin imajı haline getirilir, ilk bakışta anlaşılmaz görünen anlaşılır kılınır (Bilgin, 2008 :325).

Wagner, Elejabarrieta ve Lahnsteiner (1995), bu sürecin sonunda naif alıcıların kavramları ve onların anlamlarını harfi harfine aldıklarını ve fizik gerçekliğe atfettiklerini; bilimin sosyal inşasına dayanan teorik zihinsel yapıyla ilişkilendirmek yerine, günlük düşünceleri teori olarak alınan bir seri empirik fenomene ve onun kavramlarına ilişkilendirdiklerini; kelimelerin ve mantıklı ilişkilerin alıcıların gözünde fiziksel gerçeğe dönüştüğünü; şeyleştirmenin sosyo-bilişsel ve zihinsel bu düzeyinin yeni ve/veya anlaşılması zor kavram, teori veya fikirler için ikonik bir boyut inşa etme veya tanımlamaktan oluştuğunu söyler.

Şeyleştirmenin bu anlayışı bir temsil taşımayı ve ilişkin inançlarına ontolojik gerçeklik atfetmeyi işaret eder. Bunu yaparak, birisi, dünyaya karşı sanki kendi fikirleri zihninden dışarıda var oluyormuş gibi davranır (Wagner, Elejabarrieta, Lahnsteiner, 1995). Yazarlar, bu duruma örnek olarak bilim adamlarının teorileri hakkında konuşurkenki ve hatta teorileri üretirken takındığı hali örnek verirler; *“Bilim adamları, teorileri hakkında düşünür ve konuşurken, aynı zamanda imajları ve metaforları kullanırlar ve empirik çalışmalarında aynı zamanda fikirlerinin materyal bir karşılığı varmış gibi davranırlar, genelde fikirlerinin ontolojik sınırlarının farkındadırlar”*.

Sosyal temsiller, eğer kolektif olarak dışa vurulurlarsa, nesnelerini materyal olarak ‘yaratırlar’. Bu, nesneleştirmenin, bir sosyal temsilin objektif şeylerde veya kurumlarda somutlaştırılması anlayışına işaret eder. Bu farklı görüşlerin ortak noktası; genel bir düzeyde nesneleştirmenin bu kavramsallaştırmaları insanların dünya hakkındaki kendi inançları ile varsayılan dış dünyanın kendisi arasındaki ilişki hakkında taşıdıkları örtük görüşlere vurgu yapmaktır (Wagner, Elejabarrieta, Lahnsteiner, 1995).

Şeyleştirme/Nesneleştirme iletişimi kolaylaştırır, ki iletişim sosyal ilişkiler için en önemli kurumdur. Ancak nesneleştirme iletişimi, bir kavramı veya ifadeyi, ona

gerçek anlamını veren bilimsel veya ideolojik anlamsal bağlamdan kopararak kolaylaştırır (Doise, Clémence ve Cioldi, 1993: 6).

Şeyleştirirmede iki aşama kayıt edilebilir: Birincisi, bazı enformasyonların seçilerek alınmasını (basitleştirme) veya bağlamından soyutlanmasını ifade eden ikonik dönüştürmedir (imajlaştırma). Diğer bir imaja (veya ikonaya) dönüşen şeyin gerçeklik görüntüsüne bürünmesidir (Bilgin, 2008: 325).

Nesneleştirme çalışmaları insanların sosyal çevrelerindeki olaylar, nesneler veya durumlar hakkında paylaştıkları ‘naif’ teorilerin bileşenlerini belirlemeyi hedefler. Bu çalışmaları üç ana hipotez yönlendirir. Birincisinde, insanların belirli bir objeye karşı limitli sayıda anlam paylaştıkları varsayılır. Bundan dolayı araştırmacılar için önemli bir görev de, sözlük anlamlarının girdilerini tanımlamaktır. Hangi kelimeler, imajlar, bilgiler ulaşılabilir ve sosyal olay veya nesneleri yakalayan bireyler tarafından kullanılıyor? Sosyal temsillerin bu çalışma bölümü öncelikle verinin doğasıyla ve bunları bir araya getiren yöntemlerle ilgilenir. Ham veri medyanın, grupların veya kurumların ürünü olabildiği gibi farklı türde bireysel cevaplar da olabilir. İkinci hipotez ise, sosyal temsillerin paylaşılan bileşenlerinin yapılandırılmış olduğudur. Ortak bilginin farklı türdeki organizasyonları tasarlanmıştır. En basit yapı bileşenlerin iki geniş kategorisi arasındaki dikotomidir ama genelde daha karmaşık organizasyonlar tanımlanırlar (Doise, Clémence ve Cioldi, 1993: 12).

Sosyal temsiller teorisi nesneleştirme sürecinin evrenselliğini inkar eden bir yoruma meydan verir. Soyut bilgiyi somut, materyal bir bilgiye çevirmek şeyleştirmeyi gerektirir; bununla beraber, bu süreç ne tarihsel gelişimsel ne de eşzamanlı olarak zorunlu bir şekilde evrensel değildir. Sağduyunun Orta Çağ’da düşünüldüğü sanılıyordu ve sağduyu bir *sui generis* materyaliydi, materyal düşünce öncelikle soyut düşünceyle karşılaştırılırdı. Bundan dolayı, Moscovici’nin teorisiyle tutarlı kalırsak, sağduyunun ihtiyaçlarını karşılamak için soyut bilginin şeyleştirilmesi gerekmemektedir (Laszlo, 1997) .

Demirleme: Demirleme süreci, sosyal temsiller teorisinin kendisi gibi çok eskidir. Teorinin ilk oluşumunun başlangıcından beri sosyal temsillerin iki ana biçimlenme mekanizmasından biri olarak, bir parçası olmuştur (Kalampalikis ve Haas, 2008). Demir atma aşına olmadığımız nesne ve olayların belli anlamlar ve önem

kazanarak sosyal gerçekliğimiz haline gelmesidir. Maddi ve sosyal nesnelere yüklediğimiz bu anlamlar diğer bir deyişle bizim yarattığımız gerçek, direkt veya dolaylı olarak bu nesnelerle ilgili kuram, anlayış ve anlamlara dayanmaktadır (Cirhinlioğlu, Aktaş, Özkan, 2006).

Bu noktada kısaca, demirlemenin sosyal katmanların yeni konu edilen anlamları ve kültürel olarak ulaşılabilen ve mevcut, hali hazırda var olan bilginin deposu arasındaki temel ilişkileri bağladığını hatırlatalım. Kalampalikis ve Haas (2008), demirleme yoluyla, bilginin sürekli güncellendiğini, insanların yeni bilginin belirsiz özellikleriyle baş etmesini (bilgi, imaj, durum, kavram, teori, insan, grup, vb.); yeniliği temsil eden bilinmeyenle yüzleşmesini ve bu yenilikle ilgili kavrayış ve iletişim boşluğunu azaltmasının sağlandığını belirtir.

Bu bilgi sistemi, sırasıyla kaderi ve yeninin aşamalı bütünleşme derecesini ona öncelik (zaman), değer (değerlendirme), hiyerarşi (sınıflama) ve bir isim (çeşit) vererek etkiler. Kendini nesne, bir fikir veya insanla tanıdık hale getirmek o nesneye bir anlam ve varlık sunar. Tersine, sınıflanmamış ve isimlendirilmemiş bir şey ise olağandışıdır, bilen kişi için var olmamaktadır ve aynı zamanda tehdit edicidir (Kalampalikis ve Haas, 2008).

Sınıflandırılmayan ve adlandırılmayan nesneler anlamsızdır; tanımlanması, değerlendirilmesi, yargılanması ve diğerlerine iletilmesi mümkün değildir. Bu nedenle sınıflandırılmayan ve adlandırılmayan nesneler karşılıklı konuşmalarımızda yer almaz ve sosyal gerçekliğimizin bir parçası olmaz. Sınıflandırma, aşına olunmayan nesnelerin belli bir sınıfı temsil eden prototipleri ile kıyaslanmasını içerir. Sınıflandırma, genelleme ve özelleştirme olmak üzere iki şekilde meydana gelir. Genellemede sınıflandırdığımız şeyle, hâlihazırda var olan fikirler arasındaki uzaklığı azaltırız. Diğer bir deyişle, sınıflandırdığımız şeyin bir özelliğini ele alır onu kategori olarak kullanırız. Bu özellik bütün kategorinin üyelerinde hep birlikte görülen bir özelliktir. Bu özellik olumlu ise olumlu içerikle, olumsuz ise olumsuz içerikle kayıt ederiz. Özelleştirmede ise sınıflandırdığımız şeyle hali hazırda var olan fikrin uzaklığını koruruz. Nesneyi iyice inceler ve onun prototipten farklılıklarını buluruz. Daha sonrada onu farklı kılan özelliği, amacını ve tavrını belirlemeye çalışırız (Cirhinlioğlu, Aktaş, Özkan, 2006).

Nesne sınıflandırılmasının ardından adlandırılır. Adlandırma sadece nesneleri işaret eden etiketler değildir. Aynı zamanda bu adın diğer dillerdeki kategorilerle sahip olduğu ilişkilere uygun düşen diğer nesnelerle ve olaylarla ilişkilerini de tanımlar. Adlar sınıflandırılmış nesneleri ilgili karmaşık sözcük sistemlerine yerleştirirler. Adlandırmanın sonucunda yaptığımız adlandırmanın diğer kelimelerle ilişkisine uygun olarak nesnenin özellikleri belirlenir ve nesne tanımlanır. Adlandırılan nesne özelliklerinin ve eğilimlerinin belirlenmesi ile diğer nesnelerden ayırt edilir hale gelir (Cırhinlioğlu, Aktaş, Özkan, 2006).

Demirleme için iki vizyon vardır: Demirlemenin muhafazakar vizyonu, onu basit normatif bir meta sisteme indirger. Bu vizyona uyumlu olarak, yeni nesne basitçe yumuşak ve gayri ihtiyari bir his sunan normatif bir kategorinin özelliklerini kazanır. Bundan dolayı, yeniliğine rağmen, diğerleri arasında bir element haline gelir; kesinlikle yeni bir elementtir ama esas kategorilerin temel örgütsel prensiplerinin büyük bir kısmını korur. Demirlemenin idealist vizyonu bir uzlaştırıcı bir mekanizma, yeni işlevsel bir elementin tanıtıldığı ve çoğaltıldığı önceki bilgilerin bir deposu olarak düşünülebilir. Bu yeniliğini önceki bilgiye sunar ve kısmen orijinal kategori ve çalışmaları, uzun vadeli bir zeminde, aktif bir dönüşüm ve değişim doğrultusunda dönüştürür. Demirlemeye atanan başka bir işlev de olağandışı olanı evcilleştirmektir. Bu yeniye ve tanıdık olmayana açıklığın ön kabulünü içerir veya kesin bir konukseverlik hissi de diyebiliriz (Kalampalikis ve Haas, 2008).

Demirleme iki biçime ayrılır: Sembolik ve stigmatik demirleme. Demirlemenin ilk biçimi tanıdıklığı takdim eden sembolik düşünmeyle uyumludur ve ikinci biçimi de yabancılığı takdim eden stigmatik düşünmeyle uyumludur. Bu nedenle, sosyal aktarma perspektifinde yeni bir biçimde aşınalaştırma ortaya çıkarabiliriz, bu, olağandışıyla, tanıdık olmayanla, yabancı olanla, ben olmayanla tanışma bir fark garanti eder, düzenler veya kurar (Kalampalikis ve Haas, 2008).

Belirlenmiş bir sosyal konunun algıları, politikada, medyada ve günlük hayatta tartışıldıkları ve yeniden üretildikleri ve topluluk içerisinde o konuyu çevreleyen evrensel repertuarlar ölçüsünde, daha yoğun demirlenecektir. Belirli bir sosyal konuya karşı tutumların düzeyi daha genel kavramlarla güçlü ve tutarlı değerlendirmeli ortaklıklar kurar ve bu konuyla ilgili değerler bu nedenle konunun hangi

demirlenmesinin gerekleŖeceęi derecede belirtici olmalıdır (Sibley, Liu & Kirkwood, 2006).

NesneleŖtirme ve demirleme grnŖe göre zıt kutuplardır: nesneleŖtirme herkes için açık olan, sosyal ve psikolojik her türlü determinizmden bağımsız hakikatler yaratmayı amaçlar; demirleme bu tür determinizmlerin yaratılıŖ ve dnŖtrlmesindeki müdahaleleri gösterir. Bu nedenle, sosyal temsiller araŖtırmaları sadece ortak bilgiyi bulmayı amalamamalı, aynı zamanda bu tür bilginin sembolik düzenleme sistemlerine katılımlarına göre deęiŖimlerini alıŖmalıdır (Doise, Clmence ve Cioldi, 1993: 6).

Bunun yanında, sosyal temsillerin oluŖumunda, temsillerin yapısı da önemli bir rol oynamaktadır. Abric’e (1984; akt. Guimelli, 1993) göre, merkezi çekirdek (veya yapı çekirdeği), temsilin, iki temel iŖlevi ile anlam ve düzenleme iŖlevleri, nitelendirilen, bir veya daha fazla öğesinden oluŖur. Diğer bir deyiŖle, merkez çekirdek anlamı ve bütün temsil alanının organizasyonunu kontrol eder. Bu nedenle bütün temsil, eğer merkez çekirdek bir anlam deęiŖiminden veya bir doğa deęiŖiminden etkilenmiŖse radikal bir Ŗekilde dnŖtrlr (Abric, 1987; akt. Guimelli, 1993). Merkezi ekirdek bir yandan temsil edilen objenin niteliğine, diğer yandan, bireyin bu objeyle iliŖkisine bağlı olarak Ŗekillenir. Daha açıkçası, merkezi öğe veya öğeleri belirleyen Ŗey, temsilin içinde oluŖtuęu durumun erekselliğidir (finalite) (Abric, 1988; akt. Övgün, 1994).

Farklı yazarlar farklı terimler kullanmıŖ olsalar da hemen hepsi aynı Ŗekilde teorinin temellendiği merkez çekirdeği ifade etmek istemiŖtir. Mugny ve Carugati (1985) buna ‘ekirdek kadro’, Doise (1985) ‘düzenleyici prensipler’, Jodelet (1989: 377) ise ‘temsil düğümü’ adını vermiŖtir (Guimelli, 1993).

Buna göre bu merkezi çekirdeğin temel iki iŖlevini Ŗu Ŗekilde açıklayabiliriz.

- 1- Üretici İŖlev: Temsili oluŖturan diğer öğelerin anlamı, çekirdek öğe tarafından yaratılır, oluŖturulur ya da dnŖtrlr.
- 2- rgtleyici İŖlev: Temsilin ğeleri arasındaki bağların/iliŖkilerin niteliği, merkezi çekirdek tarafından belirlenir. Bu anlamda merkezi çekirdek, temsili birleŖtirici ve stabilize edici öğedir (vgn, 1994).

II.1.5. Sosyal Temsillerle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Bu bölümde, sosyal temsillerle ilgili olarak yapılmış çeşitli çalışmalara yer verilmiştir. Görülebileceği gibi sosyal temsiller hemen her konuyla beraber ele alınabilir, çünkü sosyal temsiller insanların algı alanına dahil olan her şeyle ilgilidir. Bir şeyle ilgili inançlar, değerler, tutumları ve hatta iletişimleri de kapsadığı için o şeyin farklı boyutlarını da ele almak için fırsat sağlar. Kısacası, sosyal temsiller şemsiyesi altına, hem sosyal temsillerin *içinde bulunan, bilimsel birtakım kavramları* hem de hakkında sosyal temsil oluşturulan *şeyleri* toplamak mümkündür. Bu bakımdan sosyal temsil araştırmaları çok çeşitlidir.

Moscovici erken dönem çalışmalarında (1961/1976) ‘le polyphasie cognitive’ kavramı ile bilginin hem diyaloglu hem de çok safhalı doğasını kabul etmektedir. Bu da ‘sosyal temsiller ne yapar?’ sorusuna işaret eder. Yine bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında çoğu sosyal temsil araştırmacısı için bu konunun öncelikli olduğu görülür (Howarth, 2006).

Yine Howarth (2006) bu araştırmaları şöyle sıralayarak bu durumu örneklendirir ve konu başlıklarına göre sosyal temsillerin bu konularda *ne yaptığını* ele alır:

- Jodelet (1991), *social representations of madness* (deliliğin sosyal temsilleri), topluluk kimliklerini deliliğin ve buna bağlı olarak ötekilik tehdidine karşı korumak. Bu ‘deli olanı’ dışlamaya hizmet eder.
- Duveen (2000), *social representations of gender* (cinsiyetin sosyal temsilleri), cinsiyet kimliklerini ve cinsiyet ilişkilerini yeniden üretir. Bu sosyal düzendeki cinsiyet farklarını devam ettirmeye ve savunmaya hizmet eder.
- Gervais ve Jovchelovitch (1998), *social representations of health* (sağlığın sosyal temsilleri), bir topluluğun kültürel kimliğini savunmasına ve sürdürmesine olanak sağlar. Bu çok kültürlü toplumların olanaklarını güçlendirmeye yarar.
- Farr ve Markova (1995), *social representations of disability* (engelliliğin sosyal temsilleri), engelli olanın acıma duygularını ortaya çıkaran imajlarını detaylandırır ve geliştirir. Bu sosyal eşitsizlikleri sürdürmeye hizmet eder.

- Joffe (2002), *social representation of aids* (AİDS'in sosyal temsilleri), hiv/aids'i ötekileştirilmiş gruplarla ilişkilendirerek tehdidi azaltır. Bir anlamda bulaşmış olanlara veya ötekilere karşı bir direnç sağlar.

- Howarth (2002b), *social representations of a community (Brixton)* (bir topluluğun –Brixton- sosyal temsilleri), insanları suçlu, sapkın ve tehdit edici olarak tanımlar. Topluluklar arasında sosyal dışlanmayı sürdürmeye hizmet eder (akt. Howarth, 2006).

Bunların dışında, pek çok araştırma, sosyal temsillerle ilgili pek çok farklı detayı ele alır. Bunlardan biri Tuval ve Orr'un (2009) İsrail'de yaptığı bir çalışmadır. İsrail'de yapılan çalışma, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların yer aldığı 3 sınıfla yapılmıştır. Araştırmada iki İsrail ilkokulu'nun bu çocukları temsil süreçlerine bakılmıştır. Bulgular okul hayatının temsilsel bir dikotomi üstüne kurulmuş olduğunu gösteriyor: açıkta olan okul stratejisi dahil etmeyken (engelli çocukları genel sistemle entegre etmeye çalışan sistem), günlük söylem ve okul aktiviteleri temelde tabakalaşmaya hizmet etmekte. Yazarlar bu dikotominin kısmen tolere edildiğini, çünkü bu aktivitenin anlamının okul rutini içerisine birleştiğini ve kısmen öğrencilerin eşit olmayan entelektüel potansiyellerinin varsayılan aşikar gerçekliğine bir cevap olarak temsil edildiğinden görmezden geldiğini belirtmektedir.

Echabe, Guede ve Castro (1994) ise tütün hakkında taşınan sosyal temsiller üzerinde sigara içenler ve içmeyenler arasındaki sosyal çatışmanın ayrıntılı bir şekilde açıklanmasının etkisini çalışmışlardır. İki temsil ortaya çıkarılmıştır: birincisi, sigaraya başlama nedenlerine dair psikolojik açıklamalar, sigara içenlerin psikolojik olarak zarar görmüş olduğu nitelendirmesi ve sigara içenlere karşı olumsuz duygularla tanımlanan 'psikolojik' temsil; ikincisi, sigara içmeyi sosyal faktörlere atfeden, sigara içenlere dair olumlu stereotipleri ve onlara karşı olumlu duyguları taşıyan 'savunmacı' temsildir. Çatışma belirgin hale getirildiğinde sigara içenlerin 'savunmacı' temsile bağlanması anlamlı şekilde artmıştır. Sigara içmeyenler sosyal çatışmanın belirginleştirilmesinden etkilenmemiştir. Araştırmacılar her temsilin yapısını analiz etmiştir. Psikolojik temsilin yapı elementinin sigara içenlerin olumsuz stereotipi olduğu bulunurken, savunmacı temsilin yapı elementinin ise sigara içenlerle özdeşim kurma olduğu görülmüştür.

Fraire, Prino ve Sclavo (2008) da zorbalıkla ilgili çalışmalarında veri analizinden, son iki sene de zorbalığın sosyal ve politik içerikle oldukça ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Zorbalık hakkındaki makale sayısının artışının sadece haber raporlarıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda fenomenin teorik analizlerinde ve önleyici ölçümlerde de bulunduğunu görmüşlerdir. Yazarlar aynı zamanda fenomenin halkın ilgisi tarafından tetiklendiği gerçeğini göz önünde bulundurarak, politika dünyasının bile kalıcı gözlemciler yaratmak üzere hareket ettiğini ve ülkede eylem yaratmak için ana hatlar koyduğunu söylemişlerdir.

Fraire, Prino ve Sclavo (2008) zorba kelimesinin gazetelerdeki seçiminin katılımcıların cevaplarıyla ve sosyal, politik ve akademik dünyanın somut cevaplarındaki yüksek dikkatle de örtüştüğü sonucunu bulmuşlardır. Ayrıca, zorba kelimesinin kullanımında örtüşmeyen iki farklı kullanım gördüklerini; ilkinin örneğin; futbolda rakibiyle dalga geçen bir futbolcu için kullanılırken, ikincisinin ise tecavüz gibi suç veya uçkağıt içeren eylemleri gerçekleştiren kişiler için kullanıldığını belirtmişlerdir.

Moliner ve Tafani (1997) ise ‘eğitim almak’ olgusunu konu ettikleri çalışmalarında, tutumlar ve temsillerin bileşenleri arasındaki bağı ve tutum değişimlerini incelemişlerdir. Bunun için iki deney tasarlamışlardır.

İlk deneyin amacı tutumlar ve temsillerin değerlendirmeli bileşenleri arasındaki bağla ilgili kanıt bulmaktır. İlk olarak değerlendirmeli bileşenler tespit edilmek üzere araştırma konusunun temsili ele alındı. Katılımcılara ‘Eğitim Almak’ hakkında 20 maddelik bir liste verildi ve içinden 10 tanesini, doldurmalı sorulardan beş tane pozitif beş tane negatif tamamlamaları istenmiştir. Yazarlar, grubun bütününde genel olarak pozitif tutumun yattığını, ancak yakından bakıldığında pro-eğitim grubunun anlamlı bir şekilde diğer gruptan daha az negatif madde seçtiğini gördüklerini belirtmişlerdir. Bu da şunu destekliyor: bir nesneye karşı farklı tutumlar aslında farklı değerlendirme bileşenlerinde temellenmektedir. İkinci deney, öznenin bir nesneye karşı tutumlarındaki değişimin, değerlendirme bileşenlerinin altında yatan valanstaki değişimle birlikte gittiğini değerlendirmek üzere tasarlanmıştır. Tutumda bir değişimi tetiklemek için, zıt-tutumlu senaryo yöntemi kullanılmıştır. Ki burada katılımcılardan kendi fikirlerine karşı olan iddiaları yazmaları istenir. Deneyin iki koşulu vardır.

Kontrol koşulunda, katılımcılar araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş ve ardından ‘eğitim almak’ hakkında çeşitli soruları yanıtlamaları istenmiştir. Deneysel koşulda ise, katılımcılara ‘eğitim almak’ konusunda olabildiğince fikir toplamaya çalıştığımız ve bir sürü iyi görüş aldığımızı şimdi de kötü görüşler almak istediğimizi söylenmiştir. İki grup arasındaki anlamlı fark, iş, statü ve diplomada meydana çıkmıştır. Çekirdek öge olarak ise, deney grubunun en çok sanmıyorum, cevabını verdiği, tamamlama ve düşünme, bileşenleridir. Ancak bunları merkezi yapan şey, deney grubu ile kontrol grubunun belirlediği periferik bileşenler arasındaki büyük farktır (Moliner ve Tafani, 1997).

Bir diğer çalışma da Filho ve Durangeui (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada etnik gruplardaki ‘beden’in sosyal temsillerinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada beyaz ve Afro-Brezilyalı ortaokul ve üniversite öğrencileri örnekleme dahil edilmiştir. Öğrencilerden bedenlerini simule edilmiş ve serbestçe seçilmiş yerlerde ve konut, sınıf, okul bağlamları ve bu bağlamların dışında anlatmaları istenmiştir. Beyaz öğrenciler duygu/his, rahatlık/tatmin ve normlar/sapmayı konu ederken, Afro-Brezilyalı öğrenciler ise atiklik/ benlik-kontrolü, keyif alma/arzulamak ve kendine güvenden bahsetmiştir. Beyaz öğrencilerin bedeninin daha duygusal/hissi boyutlarını ifade ettiği, bedenle olan deneyimlerini ‘psikolojikleştir’dikleri görülmüştür. Afro-Brezilyalı öğrencilerin ise bedeninin daha serbest bir sosyal temsilini sergilediklerinden, bunun nedeninin de çok kültürlü yaklaşımları olabileceğinden bahsedilmiştir. Beyaz öğrencilerin daha çok normal ya da sapkın olup olmadıklarıyla ilgilendikleri ve bedeninin keyif alma/arzu etme, erotizm gibi cinsellik öğeleri kapsamında konuşmaktan kaçındıkları görülmüştür. Bununla beraber araştırma sonuçlarını değerlendirmede yanlılık söz konusudur. Çok kültürlülük tek bir ‘semavi’ dine mensup olmamak olarak ele alınmaktadır. Bu da bedeninin yaşam içerisinde daha serbest ve semavi dinlere uygun olmayan bir şekilde konumlandırmayı anlatmaktadır.

Montiel’in (2010) yaptığı bir çalışmada 1986 yılında Filipinler’deki İnsan Gücü (People Power)’nın sivil ve askeri Filipinliler arasındaki sosyal temsilleri ele alınmıştır. Araştırma askeri hikayeleri toplamıştır, siviller ve askeri personeller arasında bir anket yürütülmüş ve 20 yıldan uzun süredeki İnsan Gücü yıldönümü kutlamaları

hakkında gazete haberleri gözden geçirilmiştir. Siviller İnsan Gücü'nü güçlü ve olumlu bir güç değişimi, askerler ise bunu zayıf ve kötü askerlerin yönlendirdiği başarısız bir askeri darbe olarak görmüştür. Geçişin sosyal temsilleri hakkındaki bulgular 1986 sonrası sivil-askeri sosyal kimliklere bağlanmıştır ve yeni bir demokrasi içindeki Devlet gücüne itirazın subjektif manzarasını aydınlatmıştır.

Corbetta, Cavazza ve Roccato (2009) da İtalyanların 1975 ve 2006 yılları arasındaki sağ ve sol politik sınıflara verdikleri anlam ve ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuçlar, sağ-sol aksisinin canlı ve iyi durumda olduğunu göstermiştir. Geçen otuz yıl içinde vatandaşlar sağ-sol boyutuna artan bir ilgi atfetmiştir. Sonuçlar sağ ve sol boyutlarının vatandaşlar için hala anlamlı olduğunu ve politik oryantasyon için belirli işlevlere sahiptir. Yazarlara göre sağ ve solun sosyal temsilleri güncel bağlamda temel olarak daha önceden ideolojiler tarafından tamamlanmış iki işlev sergilemektedir: sosyal ve bireysel oryantasyon.

Easey ve Moloney (2009) Avustralya'da New South Wales'de yöresel bir kasabada Afrika'dan gelen mültecilere dair sosyal anlayışı ele almışlardır. Çalışmada mülteciler hakkındaki görüşlere kökenin yerinin (Afrika) aracı olup olmadığına bakılmıştır. İki çalışma oluşturulmuştur. İlk çalışmada, denekler arası manipulasyonda sözcük çağrışımı kullanılmıştır ve tepe kavram olan mülteci ile Afrikalı mültecinin çekirdek elementler (yoksul, savaş) paylaştıkları görülmüştür. Bir çekirdek paylaşımlarına rağmen, bu temsiller Afrika'nın sosyal anlayışıyla (örneğin, hastalık) ve mültecilerin/sığınmacıların medya betimlemeleriyle (örneğin, bot) uyuşan periferik elementleriyle ayrıştırır. Bu anlamların toplumdaki belirginlikleri daha sonra anket kullanımıyla incelenmiştir. Sonuçlar, kökenin yerinin, periferik temsil elementi olarak gösterildiğini, belirli mülteci gruplarının bazı sosyo-politik bağlamlara uyum sağlaması, bağlanması ve bu bağlamlardan ayrışmasında önemli bir rol oynayabileceğini göstermiştir.

Elcheroth (2006) savaş travmasının bireysel ve toplumsal düzeylerinin insancıl kanunlarla ilgili sosyal temsiller üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada on dört ayrı bağlam ve topluluktan (Bosna Federasyonu, Bosna Sırp Cumhuriyeti, Gürcistan, Abhazya, İsrail, Filistin, Lübnan, Afganistan, Kamboçya, Filipinler, Nijerya, Somali, Güney Afrika, El Salvador), 12047 katılımcıdan alınan veriler değerlendirilmiş.

Tüm katılımcıların %21'inin kimliği savaşçı olarak belirlenmiştir. Katılımcıların %58'i yaşadıkları yerde silahlı çatışmanın yaşandığını belirtmişlerdir. Bireysel düzey ortak etkenleri (savaş travması, çatışma esnasındaki görev, yaş, cinsiyet), savaş travmasına maruz kalmış bireylerde hem ihlal/yasallık oranını hem de kuralsızlık/yasallık oranlarını savaş travmasına maruz kalmamış bireylerden daha yüksek bir şekilde içermektedir. Bireysel düzeyde savaş travmasıyla ilişkili olan başka bir etken yoktur. Bu bulgular vahşetin belirgin döngüsü hipotezine destek sağlamaktadır: savaş travmasını deneyimleyen bireyler, insancıl prensiplerin ihlalini tanımlayan yasal bir dayanaktan vazgeçmektedirler. Ahlaki bir noktadan çekilmeyi açıklayan bir ilişki ise bulunamamıştır. Savaş travmasının topluluk düzeyi etkileri (savaş mağdurları oranı, savaşçıların oranı, kolektif savaş travması), bu bireysel düzey etkilerinin kesin olarak zıttıdır, herhangi bir benzeşiklik varsayımını da geçersizleştirir. Savaş travmasına maruz kalan bireylerin yüksek oranda olduğu topluluklarda, travmatize olmamış topluluklara göre ihlal/yasallık ve kuralsızlık/yasallık oranları daha düşüktür. Bu sonuçlar, savaş travmasının kolektif bir deneyim olarak topluluk üyelerini, kendi vahşetlerini kabul etmektense, insancıl normlara dair yasal bir anlayış geliştirmeye yöneltmektedir. Bununla birlikte savaş travması bu normların ahlaki alanda ihlallerinin kınanmasını desteklemez (Elcherroth, 2006).

Sarrica ve Contarello (2004), barış aktivisti olanlar ve barış aktivisti olmayanlar bakımından barış, savaş ve çatışmanın sosyal temsillerini incelemişlerdir. Sonuçta; aktivist olmayanlar, savaş hayatı tehlikeye atan ve ona karşı yapılacak hiçbir şey olmayan, yetersizlik ve umutsuzluk duygularını harekete geçiren, trajik bir olay olarak temsil ettikleri görülmüştür. Aktivistlerse; ne yapılabileceğine ilişkin daha kesin-somut yaklaşımlar göstermişlerdir. Barışa bakıldığında ise, net bir temsilin beklendiği gibi aktivistlerden geldiği, aktivist olmayanların ise temsilleri net değildir. Düşünüldüğü gibi savaş deneyimleri olması ve ait olunan dernek temsillerin içeriğini değiştirmektedir. Son olarak yazarlar kadınların erkeklere göre hem savaş hem barış için daha kişilerarası ve duygusal görünümle sunduklarını belirtmişlerdir. Çatışma temsili ise aktivistleri ve aktivist olmayanları en yüksek derecede ayırt eden temsildir. Aktivistler çatışmayı daha normal ve iki uçlu; savaştan ise daha kişilerarası ve yerel olarak ayrılmaktadır. Bunun yanında aktivistlerin grupta özdeşimi arttıkça çatışmayı

normal temsillendirmeleri de artmaktadır. Araştırmanın sonuçları pratikte yapılan eylemlerin sosyal temsili oluşturma ve büyütmedeki önemini göstermiştir. Aktivistler savaştıkları şeylerin belirgin bir temsilini oluşturmaktadır ve bu da eylemlerine anlam sağlamaktadır. Aynı zamanda bu temsilleri paylaşmak aktivistin sosyal kimliğinin temel ögesidir (Sarrica ve Contarello, 2004).

Wagner, Elejabarrieta ve Lahnsteiner (1995) de bir kavramın günlük anlayışında metafor kullanımıyla ilgili bir çalışma yürütmüşlerdir. Deneysel anket çalışmasına 169 kişi katılmıştır. Wagner, Elejabarrieta ve Lahnsteiner (1995) katılımcıların dölleme sürecini, diğer bir deyişle spermelerin ve yumurtanın rolü ve davranışını, erkeğin rolünün spermelere, kadının rolünün ise yumurtaya yansıtıldığı cinsel ve cinsiyet rolü davranışıyla karşılaştırmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Bu spermelerin sadece daha aktif görülmediği, aynı zamanda yumurtadan daha sert, güçlü ve baskın olduğu anlamına gelmektedir. Bu etkiler, daha çok katılımcı kişisel olarak daha muhafazakar bir cinsiyet rolü oryantasyonuna katıldıkça daha güçlü olmaktadır.

Şah'ın (2009) yaptığı bir çalışma da Türkiye'deki gençlerin cinsel yönelimlere ilişkin sosyal temsilleridir. Çalışmada, cinsel yönelim kavramına dair üç temsil bulunmuştur. Bunlar: 'bir tercih olarak cinsel yönelim', 'cinsel ilginin ifadesi olarak cinsel yönelim' ve 'biyolojik bir zorunluluğun sonucu olarak cinsel yönelim' şeklindedir. Aynı çalışmada heteroseksüelliğe ilişkin olarak iki temsil bulunmuştur; 'karşı cinse yönelik ilginin ifadesi olarak heteroseksüellik' ve 'normal cinsel yönelim olarak heteroseksüellik'. Yine eşcinselliğe ilişkin iki temsil ise şunlar olmuştur: 'hemcinsel yönelik ilginin ifadesi olarak eşcinsellik' ve 'normal dışı bir cinsel yönelim olarak eşcinsellik'. Biseksüellik için belirlenen tek temsil ise; 'her iki cinse yönelik ilginin ifadesi olarak biseksüellik' şeklindedir. Transeksüelliğe ilişkin olarak ise birbirinden farklı olan ancak birbirini tamamen dışlamayan iki temsili ortaya çıkmaktadır; 'cinsiyet değişiminin ifadesi olarak transseksüellik' ve 'karşı cins gibi giyinmek/davranmak anlamında transseksüellik'. Bununla beraber, çalışmanın sonuçları bir temsilden ziyade, kavramların birebir sözlük anlamlarını göstermektedir. Buna göre, çalışmanın örnekleminde yer alan kişiler, kavramları tanımlarken bir sosyal değil, birebir tanımlarını kullanmaktadırlar. Dolayısıyla, belki de çıkan sonuçları bir temsil

olarak vermek yerine, ‘kişiler cinsel yönelime ilişkin kavramlar dair bir sosyal temsil kullanmamaktadır’ demek daha yerinde olacaktır.

Son olarak Bauer ve Gaskell’in (2008) sosyal temsillerin göze çarpan dört ögesine dair analizini anmak burada yerinde olacaktır. Yazarlar bu ögeleri şöyle sıralar: farklı sağduyuları yaratıcı direnç olarak çerçevelemesi, iletişim süreçlerine dair analizi, bilimin toplumdaki yeri ile ilgilenmesi ve metadoloji içermesi.

Yukarıdaki çalışmalara ve sosyal temsiller hakkındaki literatür yazılarına da baktığımızda, farklı isimlendirmeler veya anlamlandırmalarla da olsa, en sık olarak bu dört öğeden bahsedildiğini görebiliriz. Belki de sosyal temsilleri, bir fenomen haline getiren de bu öğelerdir.

Sosyal temsiller, daha önce de belirtildiği gibi, hemen her konu başlığıyla çalışılabilir ve çalışma örnekleri de pek çoktur. Bu çalışmada da ‘terör’ün sosyal temsilleri konu edilecektir. Bunun için ele alınacak olan diğer bir kavram olan ‘terör’ün ne olduğuna, nasıl tanımlandığına, kısa tarihçesine bir göz atmak yerinde olur.

II.2. TERÖR

Daha önceden de belirtildiği gibi, sosyal temsil ‘herhangi bir’ konu başlığıyla ele alınabilmektedir. Çalışmada, sosyal temsili konu edilen terör kavramına ilişkin tanımlamalar, yine çalışmada bir diğer sosyal temsiline ulaşmak istenen ‘terörist’ kimliğine dair tanımlar ve iki kavram hakkında yapılmış çalışmalara ilişkin bilgiler bu bölümde ele alınacaktır.

II.2.1. Terör Nedir?

Dünya üzerindeki gelir ve kaynak dağılımındaki eşitsizliklere göz gezdirdiğimizde, mağdur olduğunu düşünen tarafların hak iddia etmeleri kaçınılmazdır. Üstün durumda olan tarafın verdiği paya göre, mağdur tarafın ısrarının şiddeti değişiklik gösterecektir. İsrarlar politik yollarla olduğu gibi savaş veya şiddet yoluyla da iletilebilir. Günümüzde ise, mağdur tarafların ve ne yazık ki devletlerin de sıklıkla kullandıkları bir yöntem olarak terörü ve terörizmi görmekteyiz.

Terör kavramı çok genel bir yaklaşımla, “uzun süreli korku ve dehşet durumunu” ifade etmede kullanılır. Terör sözcüğünün Türkçe’deki tam karşılığı tedhiştir.

Bu da Arapça'daki dehşet sözcüğünden türemiştir (Kumkale, 2009: 22-25). Terör, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te 'yıldırı' olarak tanımlanırken (<http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 27.04.2010 tarihinde alınmıştır), Türk Dil Kurumu Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nde ise; "Yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş." (<http://www.tdkterim.gov.tr/bati/?kelime=ter%F6r&kategori=terim&hng=md> adresinden 27.04.2010 tarihinde alınmıştır) şeklinde tanımlanmaktadır. Bilgin ve Kooij ise (2006:35) terör kavramını şu şekilde ele almaktadır:

"Terör sözcüğü Latince 'terrere' fiilinden geliyor, yani, "KORKUTMAK". Demek ki, korkutan ve korkan iki tarafın var olduğu her ilişkide terörden söz etmek mümkün. Geniş anlamıyla terör, kabaca üç alanda belirgin biçimde karşımıza çıkıyor. Birincisi ve hepimizin çok iyi tanıdığı alan savaş ortamı. Küresel düzeyde, ülkelerin sınırlarını aşan bu tip terör ve şiddet karmaşık bir ağa sahip. Tarafların, bir anda korkutan rolünden mağdur rolüne, mağdur rolünden korkutan rolüne geçtiği kaygan bir alan."

Genel olarak terörü aktörleri ve kurbanları bağlamında ele aldığımızda, 'terör'e maruz kalan tarafın devletler ve buna bağlı olarak o devletin hakimiyetinde yaşayan, devletin desteklediği ve ülke topraklarındaki çoğunluk grubunu oluşturan kişileri görmekteyiz.

Kavlak (2007:224), terörden muzdarip olan devletleri iki grup olarak ele alır. Bunların birincisi terörü bazı 'hukuki' gerekçelerle uzun vadeli siyasi ve ekonomik çıkarları gerçekleştirmek üzere kullanan fakat bu çıkarların kendilerini ezmesine müsaade etmeyen insanların mukabelesi sonucu, kendi söylemleriyle, 'uluslar arası terör'e maruz kalan devletlerdir. Diğer grup devletlerse birinci kısım devletlerin siyasi ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek için teröre maruz bıraktığı ülkelerdir. Her iki devlet grubu da teröre maruz kalmakta ve hepsinden anti-terör sloganları işitilmektedir (Kavlak, 2007:224).

Bununla birlikte, gerçekten teröre maruz kalanları sadece devletler olarak değerlendirmek yeterli midir? Ya da terörü sadece 'dış güçlerin', 'güçlü devletlerin' bir oyuncağı olarak mı kabul etmeliyiz? Herhangi bir konuda da olduğu gibi terör ve terörizm kavramlarının anlamını, sınırlarını öğrenmek, konuyla ilgili yargıya varmadan önce yapılması gereken ilk iştir.

Terör ve terörizm kavramları yeni değildir. Bu kavramlar insanların toplu olarak yaşamaya başladıklarından beri kullanılırlar. Bu iki kavram günlük dilde, aynı anlamda kullanılsa da aslında ufak bir farkla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu farkı Karagül (2003) şu şekilde tanımlar: Terör kavramı, genel olarak uzun süreli korku ve dehşet durumunu ifade etmede kullanılırken, terörizm kavramı ise, bu durumun ortaya çıkarılmasını ifade etmektedir. Terörizm için, siyasal amaçlar uğruna kullanılan ve psikolojik yönü ağırlıklı olan mücadele yöntemi; siyasal süreci etkileme hedefine yönelik tedhiş eylemleri tanımı yapılabilir. Karagül'ün yaptığı tanımdan yola çıkarak, terörizmin, terör eylemleri bütününe kapsayan ve oluşturan bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Esas konumuz olan teröre yönelmeden önce, temelde terörü oluşturan stratejiyi, terörizmi ele almak yerinde olacaktır.

Çoğu devlet hem açık hem örtük bir şekilde yasal hükümlerine göre terörizmin ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Yasal hüküm, terörizme cevap vermede kesin bir anlama sahip olmasına rağmen tabii ki sadece terörizmi anlayabileceğimiz bir bakış açısı değildir (Taylor, 2010). Terörizmin gerçekleştiği siyasal ve sosyal koşullar ile tarihsel ve kültürel ortam, farklı terör biçimlerini doğurmaktadır. Terörizmin doğuşunda ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik nedenlerin önemi iç ve dış tehditlerle pekişmektedir. Değişik algılamalara rağmen terörizmin ayırt edici özelliğinin, politik amaçlara ulaşmak için kullanılan özgün strateji olması görülmektedir. Terörizmin yöneldiği amaçlar arasında amaçlanana uygun tepkilerin yaratılması yer almaktadır. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde terörizmin siyasal kişilik ve nitelik edinme amacına ulaşmayı hedeflediğini söylemek mümkündür; bu durum da terörün ya da terörizmin siyasallaşmasının bir boyutudur (Karagül, 2003).

Karacan (1984), terörizmle elde edilmeye çalışılan şeyin çoğu kez, şiddet eylemlerinin etkisiyle topluma devletin tepki göstermesi sonucu, kaynak, istek ve enerji tüketerek devleti zayıflatmak, ardından isteklerini devlete ve topluma kabule zorlamak olduğunu dile getirir. Bunun yanında sosyal düzenin yıkılması ve düşmanın cezalandırılması için eylemler yapmak, bu eylemlerin istenilen tepkiyi yaratmasının hedeflendiğini söyler. Terörizmin kısa dönemli amaçları ise hedef alınan siyasal iktidarı ve rejimi sarsmak, yaratılan şiddet ve tehditle toplumun direncini kırmak, taraftar kazanmak için uğraş göstermek ve iç ve dış kamuoyunda davalarının tanıtımını yaparak dikkat

toplamaktır (Karagül, 2003). Hoffman (1999) insanlık için büyük bir tehdit olan terörizmin etki alanının ve şiddetinin artışı ise sırasıyla şu nedenlere bağlamaktadır:

- Teröristlerin eylemlerinin toplum ve medya tarafından olağan görülmesi sonucu önceki eylemlerinden daha etkili ve ses getirir eyleme yönelme istekleri.
- Önceki deneyimlerinden yararlanan teröristlerin şiddette uzmanlaşması.
- Bazı devletlerin terörizmi desteklemesi.
- Terörist oluşumların giderek dinsel emirlerle yeni düşmanlar, taktikler ve dürtüler edinmeye başlaması.
- Amatör teröristlerin eylemlerde boy göstermeye başlaması. Geçmiş yıllarda terörizm yöntemleri ya terörist örgütler ya da teröre destek veren devletler tarafından kamplarda öğretilirken, günümüzde bu bilgiler kitapçılardan veya internet ortamından rahatça elde edilebilmektedir.

Terörün ve terörizmin, insanlığın karşı karşıya bulunduğu en önemli ve en tehlikeli sorunlarından biri kabul edildiği dikkate alınırsa, bu kavramların üzerinde uzlaşmış bir tanımının yapılamamış olmasını ciddi bir eksiklik olarak ifade etmek gerekir (Kumkale, 2009). Konu ile ilgili pek çok tanımın yapılıp, uluslar arası arenada ortak bir kavramda birleşilememesini ise Cankara ve arkadaşları (2003), “bir tarafın terörist ilan ettiğini diğer tarafın özgürlük savaşçısı olarak nitelemesi” ile açıklamaktadırlar. Bu konuda genelleme yapmanın zorluğunu Karagül (2003), “temelde bir değer yargısında bulunmak ve kişisel ilgiden kaçınmanın güç olması” şeklinde açıklamaktadır.

Terörist kavramının tanımını yaparken, iyi- kötü, özgürlük savaşçısı-terörist, ikilemlerinin yanında örgütü yönlendirme ve örgütte yönlendirilme ilişkilerini de gözetmek gerekir. Kavlak (2007:223), bu durum için şöyle bir değerlendirme yapar:

“Bir terörist örgütün mensubu ne kadar çok olursa olsun o örgütü yönlendirenler birkaç kişiden ibarettir. Diğerleri güdülmek suretiyle örgütün varlığını devam ettirir. Bu nedenle teröristin tanımı yapılırken bu birkaç kişinin göz önüne alınması gerekir. Çünkü bu birkaç kişi olmadan geri kalan güdülen kısımda örgütlenme olmaz. Bir örgütün çoğunluğu güden kısma dahilse ortada bir millet anlaşmazlığı var demektir ki, bu durum terör kavramı içinde incelenemez.”

Kavlak (2007:223), bu açıdan bakıldığında bir tedhiş hareketinin iç ve dış olmak üzere iki dinamiği olduğunu söyler. Dinamikler içten geliyorsa bunun güdenlerin

fazlalığına işaret ettiğini söylemektedir. Eğer tedhiş hareketlerinin dinamikleri dışı aitse, güdenlerle güdülenler arasında sayıca bir uçurum meydana gelir. Dinamikleri dışarıda olan bir örgütün güdenleri, yani çekirdek kadro çok düşük bir sayıdadır. Buna örnek olarak yazar güden ve güdülenler farkından hareketle, dinamiği içeride olan örgütlere örnek olarak El-Fetih ve Hamas gibi Filistinli örgütleri, dinamikleri dışarıda olan örgütlere de PKK ve ETA'yı vermiştir.

Dinamikleri içeride olan bir örgütün çoğunluğa yayılan bir sempatizan kitlesi bulunur. Çeçen ve El-Kaide örneğinde olduğu gibi, Çeçen gruplar çeçenler tarafından; el-Fetih ve Hamas Filistinliler tarafından, El-Kaide Amerika'ya yönelik eylemleri nedeniyle çoğu Arap milletleri tarafından terörist olarak nitelendirilmez, nitelendirilse bile tümüyle haksız görülmez. Bu sebeplerden dolayı dinamikleri içeride olan bir örgütün terör kapsamına alınması tamamen siyasi bir karardır, mantıksal bir tutum değildir; iç dinamikli örgütler dışarıya karşı, dış dinamikli örgütler içeriye karşı mücadele eder (Kavlak, 2007:223).

Bilgin ve Kooij (2006) , terör ve şiddetin sosyal yaşamda her gün karşımıza çıktığı bir alan olarak toplumsal alanı gösterir. Bu tür terörün en çarpıcı örneklerinin ise; etnik köken, din, renk ve ırka dayalı ayrımcılık olduğunu belirtir; *“Genelde, “biz” ve “bizim dışımızdakiler” şeklinde yapılan ayrıma dayandırılan ‘toplumsal’ terör her zaman parmak basılması kolay bir olgu değil. Zira biraz önce sözü edilen ırk, din, cinsiyet, etnik köken gibi bilinen kategoriler dışında daha pek çok kategori üretilebiliyor. Bu çehresiyle “terör” çoğu zaman devlet politikaları ile el ele yürüyor, hatta kanunların ve kuralların içine gizlenerek meşruluk kazanıyor.(..) Terör ve şiddetin birey düzeyinde en yoğun yaşandığı alan ise aile. Töre cinayetleri, aile içi şiddet ve cinsel taciz bunun en belirgin örnekleridir.”*

Siyaset bilimi kapsamında yazılmış makalelere göz gezdirdiğimizde terörün, korkunun kaynağı ne olursa olsun, birinin yaşamının veya Habermas'ın da kullandığı şekliyle ‘yaşam dünyası’nın kaybından dolayı duyulan öznel korku koşulu, olarak tanımlandığını görürüz. Terör kurumsal sahnelerde sosyal fenomen olarak yer alır; terör eylemlerinin olduğu yerde, eylemleri üstlenen mümkün temsilciler de olması gerekir (Onuf, 2009). Faili ya da kurbanı kim olursa olsun sivilleri hedef alan her türlü örgütsel ya

da devlet eliyle sivillere karşı uygulanan anti-demokratik uygulamayı terör olarak değerlendirmek mümkündür (Esendir, 2009).

Şüphesiz terörle kastedilen, siyasi amaçla işlenmiş cinayetler ya da tedhiş hareketleridir. Siyasi olmayan cinayetlere, şekli ne olursa olsun ayrı bir ad bulunmalıdır. Dilimizde birbirine yakın anlamda kullanılsa da siyasi amaçla işlenilmemiş cinayetlere en uygun düşen isim ‘eşkıyalık’ gibi görünmektedir; o halde ‘terörist’, siyasi amaçla cinayet işleyen, tedhiş hareketi yapan kimsedir (Kavlak, 2007:222).

Sadık Rousseau’cu aşırı solcu sayılan “Incorruptible” (Dürüst) Robespierre ve 21 arkadaşının demokrasi adına yaptıkları eylemler nedeniyle 1793-1794 arası dönem terör dönemi olarak adlandırılmıştır. Fransa’nın geçirdiği bu dönem terör olaylarının, bir bakıma başlangıcıdır (Kumkale, 2009:24). Terörün gerçekten ne zaman başladığını bulmaksa gerçekten güçtür. Ancak savaşın ve şiddete dayanan mücadelelerin kurallara bağlanmasından sonraki kuralsız şiddet hareketleri ilk işaretler olarak sayılabilir.

Altunok (2007:55), diktatör rejimlerce uygulanaşına ya da Fransız Devrimi’nde ortaya çıkış biçimine bakıldığında terörün her zaman şiddete başvurmak ve var olan yasal çerçevenin dışına çıkmak anlamına geldiğini söylemektedir; yine bu uygulamalarda terörün kullanılış amacını ya sistem içindeki muhalefeti bastırmak, bireylerin siyasal eylemlerini engellemek (dikta terörü) ya da var olan yasal sistemi kaldırıp yenisini kurmak (devrimci terör) olduğunu belirtir.

Totaliter tahakkümün ve terörün işleyiş bakımından en etkili olduğu yerler Arendt’in (1973; akt. Altunok, 2007:55), rejimin deney laboratuvarları ve ‘yeryüzündeki cehennem olarak adlandırdığı toplama kamplarıdır. Sayısız insanın ölüme gönderildiği kamplarda asıl dehşet verici olan mutlak bir tahakkümün kurulduğu bir ortamda insanın bireyselliğinin imhası, insan yaşamının hatta ölümünün anlamını yitirmesidir.

Foucault (1976) ise, şiddet ve iktidar ilişkisinde bio-iktidar kavramını kullanır. Foucault’nun kullandığı iktidar, bildiğimiz, hükümet ve devlet iktidarından biraz daha farklıdır. Foucault’nun bahsettiği iktidar, tepemizde olan, yukarıdan aşağıya doğru inen bir iktidar değildir. Foucault, aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya giden, daha döngüsel bir iktidardan, bir diğer deyişle de ‘güç’ten söz etmektedir. Dolayısıyla Foucault’dan bahsederken, iktidar kavramını bu şekilde okuyup; iktidarın aynı zamanda, alt tabakadakilerin de bir ürünü olduğunu aklımızda tutmalıyız.

19. yüzyıldan önceki öldürtme ya da yaşamasına izin verme yerine yaşatmak veya ölüme atmak gücü almıştır; ölüme eşlik eden törenlerin yakın bir zaman önce ortadan kalkmasını da belirlemiş olan ölümün gözden düşmesi de belki bu şekilde açıklanabilir. Ölümü çevreleyen şatafat, siyasal tören alınına giriyordu. Ama bugün iktidar etkisini yaşam üzerine ve bu yaşam sürdükçe kurar; ölüm bunun sınırı, iktidarın elinden kaçan uğraktır. Somutta yaşam üzerindeki bu iktidarın, 17. yüzyıldan itibaren iki temel üzerinde geliştiğini; ilk oluşan, bir makine olarak ele alınan bedeni merkez alır: bu bedenin terbiyesi, yeteneklerinin güçlendirilmesi, güçlerinin zorbalığı, yararlılığıyla, itaatkarlığının koşut gelişmesi, etkili ve iktisadi denetim sistemleriyle bütünleşmesi; bütün bunlar, insan bedeninin anatomik-siyasal disiplinlerini belirleyen iktidar yöntemleriyle sağlanmaktadır. 18. yüzyıl ortasında oluşan ikincisi, tür-beden, yaşayan varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkez alır. Çoğalma, doğum-ölüm oranı, sağlık düzeyi, yaşam küresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluyla gerçekleşir (Foucault, 1976:140-143). Foucault (1976:143-144) egemen iktidarın simgelediği eski ölüm gücünün artık titizlikle bedenlerin yönetimi ve yaşamın hesaba dönük işletilmesine yerini bıraktığını söyler ve bunlarla beraber bio-iktidarın başlangıcından bahseder:

“Klasik çağlar boyunca hızla farklı disiplinler – okullar, kolejler, kışlalar, atölyeler gelişir ve aynı zamanda siyasal uygulamalar ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlık, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; böylece bedenlerin uyruklaştırılması ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve pek çok tekniğin patlamasına tanık olunur. Böylece bir bio-iktidar dönemi başlar. Bu dönemin geliştiği iki yön 18. yüzyılda hala açık biçimde ayrılmış olarak göze çarpar. Disiplin konusunda, bunlar ordu ya da okul gibi kurumlar, taktik üzerine, öğrenme, eğitim, toplumların düzeni üzerine düşüncelerdir. Nüfus düzenlemeleri yönünde ise ortaya çıkan demografi, gelirlerle yaşayanlar arasındaki oranların kestirimi, zenginlikler ve bunların dolaşımının, yaşamlar ve bunların olası uzunluğunun çizelgelere geçirilmesidir.”

Foucault’nun bio-iktidarı, doğası gereği şiddeti içermeyen ancak işleyişi nedeniyle şiddete neden olabilen bir iktidar biçimidir. Bio-iktidar çerçevesinde savaşlar artık egemen adına değil, toplumların ve nüfusun korunması gerekliliğiyle yapılmakta,

insanlar toplama kamplarında ırkın varlığına tehdit olarak görüldükleri için öldürülmektedir (Altunok, 2007:70).

Kıroğlu (2006:20) şiddet ve terörle yakından ilişkili bir kavram olarak ‘güç’ten bahseder. Foucault’un güç ilişkilerinin merkezine ‘beden’i yerleştirdiğini belirtir ve çocukların şiddete maruz kalması, terör eylemlerinden canlı bombaların kullanılmasını örnek vererek; “Üzerinde fiziksel ve ideolojik ‘güç’ kullanılan alan bedendir.” der. Buradan anlaşılması gereken ise; terörün bireylerin bedenleri üzerinden, ülkelerin bedeni olan coğrafyalara yönelik bir şiddeti kullandığıdır.

Terör, yaptığı etki, amacı ve görünümü bakımından, ayrıca eylemlerde kullanılan şiddet oranıyla, kullanıldığı coğrafya ile beraber çeşitlilik gösterir. Yukarıdaki listeden de görüldüğü gibi pek çok terör çeşidi olmakla beraber, Kumkale (2009:29-30) terörün özellikle şu türlerini sıralar:

- Devlet terörü
- Ayrılıkçı terör
- Uluslararası terör
- İç (yerli) terör
- Devrimci terör
- İdeolojik terör
- Seçici terör
- Ayrımcı terör
- Bireysel terör
- Kitle terörü
- Politik terör
- Kriminal terör

Türkiye’de, özellikle politik gündemin başında yer alan konu ise ayrılıkçı terördür. Konu esas olarak 1978’de kurulmuş olan PKK (Kürdistan İşçi Partisi) etrafında konuşulmaktadır. Türkiye’nin, PKK ekseninde bakarsak, en önemli sorunlarından biri olan ayrılıkçı terörü biraz açıklamak ise, çalışmanın sonuçlarını daha iyi anlayabilmek adına yerinde olacaktır.

En bilinen ayrılıkçı terör örgütü olarak IRA, ETA ve PKK’nın en temel ortak argümanları ise kendi halklarının sömürgeleştirildikleri bu nedenle ulusların ‘kendi geleceğini tayin etme hakkı’nı (self-determination) talep ettiklerini ve bu hak için mücadele verdiklerini ileri sürmeleridir. Giderilemeyen iktisadi, siyasi, toplumsal hoşnutsuzluklar doğal olarak merkezi otoriteye karşı tepkilerin doğmasına yol açacaktır. Eğer zamanında gerekli çözümler üretilemezse, bu tepkiler etnik gruplar arasında, organize olmuş ayrılıkçı/milliyetçi hareketlerin gelişmesine yol açabilir veya toplumsal bir harekete

dönüşebilirler (Gürses, 1997:12-22). Bunu destekler bir şekilde, Çalışkan ve Meçik (2010:12) Türkiye’de genç işgücünün işsizlik oranının, genel işsizlik oranının yaklaşık iki katı olduğunu; gençler arasında işsizlik oranının bu derece yüksek olmasının ise onların radikal hareketlere eğilim göstermelerini kolaylaştırdığını belirtmektedir.

Son zamanlarda ise, PKK’nın yukarıdaki tanımlamalara ve özellikle ‘ayrı bir devlet kurma amacı’na bakarsak, bölücü terör örgütü özelliklerini kısmen yitirerek, daha farklı bir alana kaydığı; şimdiki faaliyetlerini örgüt içindeki hiyerarşiye ve anlaşmazlıklara da bakarak değerlendirmenin daha sağlıklı olabileceği ise doğru bir tespit olur. Son dönemde söz konusu olan ‘demokratik açılım’ ve ‘bağımsız devlet değil, özerk bir yapı isteği’ başlıkları, örgüt lideri Abdullah Öcalan tarafından yapılan TC Devleti ile ‘anlaşma’ yaptığına ve örgütün kendisinden bağımsız davrandığına dair açıklamalar ise, halkın aklını karıştırmıştır. Böyle bir durumda ise gerek Türk halkının devlete olan güveni, gerek PKK sempatanlarının PKK’ya güveni sarsılmış, kaotik bir ortam oluşmuştur. Moscovici tarafından (1984) sosyal temsiller araştırmalarının da kişilerin, belirli bir konu hakkında hem bilgi sahibi olup, hem de kafa karışıklığının ve bir o kadar da bilgi kirliliğinin olduğu dönemlerde yapılmasının uygun olduğu söylenmektedir. Ülkemizin ve medyamızın gündeminde terör, terör örgütü yapısı ve liderleri, terör-devlet ilişkisi, etnik yapı, etnik gruplar ve haklarının sık sık yer aldığı şu dönemde bu araştırma için gerekli ve yeterli imkânın sağlandığını düşünmekteyim.

Türkiye’de hemen her daim gündemde olan PKK terörünün yanı sıra üzerinde durulması gereken diğer bir sorun da ‘Ermeni terörü’dür. Ermeni terörü her ne kadar devamlı gündemde olmasa da, genel olarak yurt içinde bir zarara uğratmasa da, Türkiye’ye uluslar arası alanda zarar vermektedir.

Türkiye’de Ermeni terörü söylemi bugüne değin, eylemlerin çokluğu ve benzerleri arasında lider konumunda olan Asala’yı çağrıştırmıştır, bilgi eksikliği sonucu Ermeni terörü ile Asala adı giderek özdeşleşmiş ve neredeyse eş anlamlı anılır olmuştur (Çitlioğlu, 2003). Cankara, Karakoç ve Kılıçoğlu (2003) ise birden fazla örgüt ismi telaffuz etmektedir. Bunlar şöyledir: Asala; Asala’daki fikir ayrılıklarından doğan Asala-MR, Asala-PMLA, SASSOON; JCAG (Ermeni Soykırımı için Ermeni Adalet Komandoları, Fransa’da kurulan ARA.

Günümüzde, Türkiye Cumhuriyeti'nde, terör örgütü olarak anılan örgütleri bir kenara bırakıp geçmişe döndüğümüzde ise, radikal düşünce ve hareketlerin daha çok, 'sağ' ve 'sol' politik görüşler çerçevesinde gerçekleştiğini görüyoruz. Türkiye'nin belki hala kanayan yaralarından biri olan 1960 ve 1970 dönemindeki 'sağ-sol' çatışmaları ve o günlerin moda deyimleriyle 'anarşist'lerin eylemleri ve ardından gelen askeri müdahaleler de, bizim teröre ve terörizme bugünkü bakışımızı da etkilemektedir.

Bugünkü terör olaylarından nedenleri bakımından farklı olmakla birlikte, toplumsal alanda yaratılan korku ve huzursuzluk açısından bu olayların da, bir çeşit terör olduğunu söylemek mümkün. Laurens (2010) terörizmi, "Devletsel olmayan bir aktör tarafından bir devlete ve/veya topluma karşı yapılan politik kaynaklı bir şiddet" olarak tanımlamaktadır. Buna dayanarak, bu politik hareketlerin de terörizmin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Tabii ki bu daha çok asayiş bakımından geçerlidir.

Bakan (2010:67) 1960 ve 1970'li yıllardaki durumu, 24 Ocak 1980 Kararları alınıncaya kadar liberal ekonominin uygulanmamış olması ve uygulanan devletçi ekonomik model ve kitlelerin memnuniyetsizliğinin ideolojik radikalizm ve siyasi teröre neden olduğunu, alınan kararların meyvelerini vermesiyle beraber radikalizmin azaldığını; Türkiye'nin güney ve doğusunda yaşanan ayrılıkçı teröründe aynı yolla bitebileceği kanaatinin oluştuğunu ancak bunun 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan terörden en önemli farkının bölgesel olması ve uluslar arası nitelik taşıması olduğunu belirtir.

Bununla birlikte, daha önce de belirttiğimiz gibi işsizlik radikalizme olan eğilimi de güçlendirmektedir. Çalışkan ve Meçik (2010:50) bir toplumda radikal eğilimlerin doğması, güçlenmesini engelleyen önemli bir faktör olarak sosyal sermayeyi gösterir. Sosyal sermayenin yükselmesiyle bireyler arasında güvene dayalı ilişkilerin güç kazanması, bireylerin ve toplumsal grupların birbirleriyle, daha önemlisi kamu otoriteleri ve siyasi rakipleriyle etkin iletişim kurabilmeleri, toplumsal konu ve sorunlarda işbirliğinin artması, radikal eğilimleri törpüler (Çalışkan ve Meçik, 2010:50). Kısacası bireylerin toplumla entegrasyonları artar ve yabancılaşıma azalır.

Yani, bir taraftan ekonomik tedbirlerle terör konusunda olumlu ilerlemeler kaydedilebileceği gibi, diğer taraftan da sadece ekonomiyi düzeltmek yetmemektedir. Eğitimi de oldukça önemli bir faktör olarak gösterebiliriz. Eğitim seviyesi yüksek aileler çocukları için daha fazla zaman ve maddi kaynak ayırabilmekte, daha uzun süre eğitim almalarını sağlayabilmekte ve daha yüksek beşeri ve sosyal sermaye donanımı ile iş gücüne katılmalarını sağlamaktadır (Çalışkan ve Meçik, 2010:46). Yani eğitim kişilerin hem maddi hem de manevi gelişimlerini etkilemektedir. Bunu yanı sıra kişileri üretim çarkına nitelikli eleman olarak katarak, sosyal sermayeyi de geliştirmektedir.

Ekonomik yetersizlikler ve eğitim seviyesinin düşük olmasının dışında, dini inançlar da günümüzde, özellikle 11 Eylül saldırısından sonra, terörizm nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Aslına bakılırsa dini inançlar sebebiyle terör yaratma, Türkiye Cumhuriyeti için 11 Eylül saldırılarından önce de tanıdık bir şeydi. Ne yazık ki 1995-2000 yılları arasında Hizbullah, Özeren, Sözer ve Demirci'nin (2010:154) belirttiğine göre kendi içinde de yer alan pek çok kişiyi işkenceyle sorgulamış, domuz bağı ve mezar evler de örgütün imzası haline gelmiştir.

II.2.2 Terörle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yukarıdaki satırlarda bahsedildiği gibi, terörü, terör örgütüne katılımı tetikleyen pek çok kişisel, sosyal, kültürel ve tarihi sebepler bulunmaktadır. Bu sebeplerin gün ışığına çıkarılması ve konuyla ilgili önlemler alınması, bunun, sıradan insanın 'sağduyusu'na uygun şekilde aktarılması, toplumda teröre yönelmesi muhtemel gruplar hakkındaki düşünceleri ve bu gruplara yönelik davranışları düzenleyebilir. Aşağıda terörle ve sebepleriyle ilgili bazı çalışmalardan örnekler sunulmuştur.

Özeren, Sözer ve Demirci'nin (2010:156-168) yaptıkları araştırmada Hizbullah örgütünün militan kimlik profili ele alınmıştır. Çalışmada üç tür veri kullanılmıştır. Birincisi, kişilerin örgüte, kendi rızalarıyla verdikleri özgeçmişleri, toplamda 475 özgeçmiş kullanılmıştır; ikincisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumlardan uzmanların katılımıyla gerçekleşen odak grupları; üçüncüsü alanda Hizbullah terör örgütüyle

mücadele eden güvenlik görevlileri, cezaevi çalışanları ve çeşitli disiplinlerden bilim adamlarıyla yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardır.

Sonuçlarda örgüte katılım yaşının 14-21 yaş aralığı (%81) olduğu, silahlı kanat mensuplarının %80'inin en az lise ve üniversite mezunu olduğu, silahlı kanat üyelerinin %62'sinin işsiz olduğu, silahlı kanat üyelerinin %76'sının kendisini örgüte katılmadan önce az dindar veya hiç dindar değil olarak tanımladıkları, %95'inin örgüte katılmadan önce dini bilinçli yaşamadığını düşündükleri görülmektedir. Yazarlara göre, bu kadar yüksek eğitim düzeyine sahip militanların bu kadar vahşi eylemler yapması Sampson ve Laub'un (1993) önermeleriyle açıklanabilir: Suç işleme yaşı özellikle erken ergenlik döneminde başlar (13-14 yaşları), 17 yaşında hem suç işleyenlerin sayısı hem de işlenen suç sayısı olarak en üst düzeye çıkıldıktan sonra, 22 yaşından itibaren inişe geçer. Bunun yanında bu kadar eğitilmiş insan arasından %62'sinin işsiz olması da örgütün faaliyetlerini, işsizlik oranı her zaman Türkiye ortalamasının üstünde olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirmesiyle açıklanmaktadır.

Russel ve Miller (1983; akt. Özeren, Sözer ve Demirci, 2010:147) tarafından yapılan bir araştırmada da 18 farklı terör örgütünden, toplam 350 kişilik bir örnekleme çalışılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, örgütün lider kadrosun dışındaki aktif üyelerin yaş ortalaması 22-25 yaş aralığında, %80'i erkek, %75'i üniversite mezunu, çoğunluğun bekar ve üst ya da orta sosyo-ekonomik sınıftan olduğu görülmüştür.

Akşen ve Koç da (2010:201-210) İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde 150 kişilik örnekleme, sosyo-ekonomik durumun olay ve organizasyonlara karışma üzerindeki etkisini ele almak için betimsel bir çalışma yürütmüşlerdir. Örgüt bağlantısı nedeniyle Emniyet Müdürlüğü'nde bulunan katılımcıların %79'unun 30 yaşın altında olduğu, %64'ünün bekar olduğu, %61'inin 5ve daha fazla kardeşi olduğu, %64'ünün düşük gelir grubuna dahil olduğu, %70'inin lise ve altında eğitim aldığı görülmüştür. Katılımcılara terörün sebepleri sorulduğunda ise, %29'u ekonomi, %21'i eğitimsizlik, %13'ü eşitsizlik, haksızlık yanıtını vermişlerdir. Bu çalışma örneklem seçilen kişilerle tam olarak yüz yüze görüşme olarak yapıldığından, kişiler teröre sebep gösterirken, kişilerin 'sosyal arzulanırlık' düzeyleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yanıtların tarafsızlığı tartışılır görünmektedir.

Şeker, Tunç ve Şahin'in (2010:243-256) Van ilinde yaptığı bir araştırmada da terör suçların karışan kişilerin iç göç, sosyal psikolojik ve eğitim açılarından bir değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma Van İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'nün 2005 ile 2009 yılları arasında yaptığı 282 operasyonda göz altına alınan kişilerin dosyaları arasından, her sene için 80 kişi seçilerek oluşturulan toplam 400 dosyalık-kişilik bir örnekleme yürütülmüştür. Dosyalarda, %41'inin 19-32 yaş aralığında olduğu, %59'unu bekar olduğu, %73'ünün Van ili dışından göç ettiği, %84'ünün gelir elde edebileceği belirli bir işinin olmadığı, %66'sının çocuğu olmadığı, %83'ünün 5 veya daha fazla kardeşe sahip olduğu, %62'sinin örgüt propagandası yaptığı, %22'sinin örgüt üyesi olduğu, %6'sının toplumsal olaylara karıştığı görülmüştür. İlkokul mezunlarının (%38) ve üniversite mezunlarının (%31) daha çok göç ettiği de görülmektedir. Ancak göç ve suç çeşitleri arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. İlkokul mezunlarının daha fazla; ortaokul ve lise mezunlarının ise daha az terör olaylarına karıştığı görülmüştür. Yani okulda kalma süresi uzadıkça, terör olaylarına karışma oranı da düşmüştür. Üniversite döneminde ise yaşanan ekonomik kaygılar, bunalımlar, hayal kırıklıkları, adil dünya inancının kaybolması, kimlik ihtiyacı, gruba kabul ihtiyacı gibi sebeplerle kişilerin terör olaylarına karıştıkları gözlenmiştir. Kişilerin içerisinde bulunduğu bu durumlar dosyalarındaki ifadelerden yola çıkarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bununla beraber kişiler yüz yüze görüşme yapılmadığı ve sadece dosyalarda yazılı olarak yer alan bilgiler ışığında araştırma yürütüldüğü için sonuçlar tartışmaya açık görünmektedir.

Benzer şekilde Crenshaw (1985; akt. Özeren, Sözer ve Demirci, 2010:151) da bireyin terör örgütüne girmesinde dört motivasyon faktörü belirlemiştir: 1) eylem için fırsat olması, 2) bir yere ait olma gereksinimi veya aidiyet duygusu, 3) sosyal statü gereksinimi, 4) maddi getiri elde etmek.

Genel olarak baktığımızda, ekonomik nedenlerin baskın olduğunu görebiliyoruz. Ancak yine de bunların dışında pek çok faktörün de bulunabileceği, bu faktörlerin kişiden kişiye değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Terörizm ve politik şiddet hakkındaki sosyal teoriler, sosyal yapıdaki, yoksulluk, gelir eşitsizliği ve güçteki asimetri gibi büyük dengesizliklerin şiddete meydan verdiğini belirtmektedir.

Bununla birlikte, bu faktörler empirik testlerle ele alındığında sadece belirsiz sonuçlar veya zayıf korelasyonlar üretirler. Bu kafa karıştırıcı uyumsuzluğun nedeni yoksunluğun –kesin veya göreceli- faktörlerinin sadece sosyal huzursuzluğun gerekli koşullarına hizmet etmesidir (Gupta, 2010). Yeterli sebep için, politik girişimcilerin sorunları, mağdur topluluğun ve ezici grubun sınırlarını açık şekilde tanımlayarak, çerçevelendirerek mağduriyetleri somut eylemlere çevirmedeki rollerine bakmalıyız (Gupta, 2008).

Bhatia (2009) George W. Bush’un Irak’a yönelik söylemlerini incelemiştir. Terörizmin Bush yönetimi tarafından sunulan metaforik temsilleri pek çok stereotip ve kategori oluşturmuştur, bu stereotip ve kategoriler gerçekliğimizi ve deneyimlerimizi düzenleme işlevini taşımaktadırlar. Yazar, terörizmin yanıltıcı temsillerini yaratan çeşitli dikotomilerin, iyiye karşı kötü; kanuna karşı kanunsuzluk; medeniyete karşı barbarlık ve özgürlüğe karşı tiranlığı içeren kitle imha silahlarının egemenliğinde olduğunu belirtmektedir. Kötü kategorisinde, daha spiritüel bir anlamlandırmadan (iyiliğe karşı kötülük) ve bir tip öngörüsünden bahsederken, kanunsuzluğun ise terörizmin kazanç ve kitle imha silahlarına sahip olmanın kanunsuzluk olduğu, ya da suç algısına sokarak istenmeyen azınlık grupları dışlamak için kullanıldığını belirtir.

Terörizm durumunda, terörizmin gerçeklere dayanarak yapılacak bir hareket olabileceğine dair nedenler sağlarız. İnsanlara ise ‘kötü’ veya ‘barbar’ gibi ifadeler atfederek, o insanların, böyle bir kategorizasyon için gerçek bir temel olmaksızın ne ‘tip’ insanlar olduğuna dair illüzyon yaratırız. Çünkü gözlenen hareketin bağlandığı kategori, kategorizasyon yapanın kimliği için özel bir ilişkiye sahiptir; yapanın kimliği hakkında çıkarımlara müsaade eder. Medeniyet ve barbarlık metaforu özgürlük ve tiranlık çağrışımlı metaforunu yaratır, bu kategori demokrasi, özgürleşme ve insan haklarına saygı kavramlarının tümünü tamamlar (Bhatia, 2009).

Bununla birlikte terörizmin nedenleri yanında zarar gören insanlardan başka sonuçları da olabilir. Zerrougui (2003) 11 Eylül saldırısından sonra topluluklar arasında korku ve endişenin yaşandığını, belli ırk ve dine mensup kişilere karşı şiddetli tutumların gösterildiğini, Amerika Birleşik Devletleri’ne giriş ve çıkışlarda bu kişilerin şartlarının sıkılaştırıldığından bahsetmektedir. Bu durum ırkçılığın yükselmesine sebep

olmakta masum kişilerin güvenliğini sarsmakta ve hukuk sistemi için de durumu içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu (2008) ise, terörün başlıca insan haklarını, hukuk kurallarını ve demokrasiyi hedef aldığını belirtmektedir. Terörizm doğrudan yaşama, özgürlük ve fiziksel bütünlük haklarına saldırmaktadır. Bunun yanında devlet istikrarını, sivil topluluğu sarsmakta, barış ve güvenliği tehlikeye atmakta, sosyal ve ekonomik gelişmeyi durdurmakta, özellikle belirli grupları etkilemektedir. İnsan Hakları Komisyonu (2008) ayrıca sivil halk ve silahlı birliklerin çatışmalarını da, silahsız sivilleri, insan hakları kapsamında korumak adına, terör kapsamına alır. Burada devlet teröründen de bahsedilebilir. Bunun en iyi örneği olarak İnsan Hakları Komisyonu (2008) eski Yugoslavya’da, özelde devlet başkanı Slobodan Milošević’in, Saraybosna’da sivil halka karşı terör savaş suçunu işlediği ve terörü finansal olarak desteklediği hükmü ile yargılanmasını gösterir.

Ülkemizde ise, daha önce de bahsedilen ‘taş atan çocuklar’ ismiyle gündeme gelen olaylar, 80 ve 70 döneminden sonra, devlet terörüne örnek gösterilmiştir. Uluslararası Af Örgütü, 2010 tarihinde yayınladığı raporunda, polisin orantısız güç kullanımından, çocukların Emniyet Müdürlüğü Çocuklar Şubesi yerine yetişkinler için olan Terörle Mücadele Birimi’nde gözaltına alındığı, çocukların gözaltı sürelerinin toplu işlenen suçlarda gözaltı süresinin uzatılmasına izin veren yasalarca uzatıldığı, çocukların gözaltına alınma ve gözaltı süreçlerinde kötü muameleye maruz bırakıldığı bilgilerini sunmaktadır. Burada polisin silahlı olması ve çeşitli olaylarda çocuklara aynı şekilde muamele etmiş olması, silahlı birliğin silahsız sivil halka müdahalesi ve en temel insan haklarına saldırmış olması bizleri durumu terör olarak değerlendirmeye götürmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, sosyal temsiller çalışması, bir obje hakkında belirsizliklerin yaşandığı dönemlerde yapıldığı takdirde daha doğru sonuçlar vermektedir. Hem zamansal olarak hem de önemli bir konu olarak ‘terör’ başlığının çalışılması bu araştırma için tercih sebebi olmuştur. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinin teröre dair sosyal temsilleri nelerdir?

2. Yetişkinlerin (burada yetişkin ölçütü olarak kişilerin çalışma hayatına atılmış olmaları referans alınmıştır) teröre dair sosyal temsilleri nelerdir?
3. Teröre dair temsiller kadın ve erkekler arasında farklılaşma gösterir mi?
4. Üniversite öğrencilerinin teröriste dair sosyal temsilleri nelerdir?
5. Yetişkinlerin teröriste dair sosyal temsilleri nelerdir?
6. Katılımcılar, terörün zarar verdiği bilimsel olarak kanıtlanmış olan (Aşken ve Koç, 2010; Bakan, 2010; Bilgin ve Kooij, 2006; Crenshaw, 1985; Çalışkan ve Meçik, 2010; Gupta, 2008; Gupta, 2010; Gürses, 1997; Hoffman, 1999; Karagül, 2003; Kavlak, 2007; Kumkale, 2009; Özeren, Sözer ve Demirci, 2010; Şeker, Tunç ve Şahin, 2010;) yapılar, alanlar; teröre neden gösterilenler; terörü destekleyenler konusunda ne derece bilgi sahibidirler?

Yukarıda sıralanan sorular doğrultusunda hazırlanan ankete, katılımcıların verdikleri yanıtlar ve elde edilen bulgular, ankette yer alan sorular ve örneklemin tanıtımı, Araştırmanın Sunumu bölümünde yer alacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN SUNUMU

Bu araştırmada terörün sosyal temsillerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki satırlarda sosyal temsillerin olduğu kadar, terör ve terörizmin de tanımları, tarihçesi, sebepleri, sonuçları, türleri ve terör suçu sayılan eylemlere karışan kişilerin niteliklerine ilişkin bilgiler de verilmiştir. Araştırmada terör, sosyal temsilleri elde edilmeye çalışılan sosyal obje seçilmiş olmasına karşın, bilimsel bilgiyle, sağduyu bilgisinin sağlıklı bir karşılaştırılmasına olanak tanımak için bu bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma, iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamasında Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin yaklaşık son 20 yıllık dönemdeki sayılarından seçkisiz örnekleme yoluyla oluşturulan bir haber örnekleme incelenmiştir. Analizde haber metinlerinin bütünü yerine, okuyucuyu etkileme gücü nedeniyle haberlerin başlıkları dikkate alınmıştır. Bu şekilde 270 haber başlığı ele alınmıştır. Ayrıca haberlerin işlenişinin, terör olaylarının niteliğinden etkilenip etkilenmediğini anlamak ve terör temsillerindeki değişiklikleri görmek için, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin 1980’li yıllardaki terör olaylarını haber olarak işleme tarzları üstünde durulmuştur. İkinci aşamada ise araştırmaya katılanların terörle ilgili fikirlerini almak amacıyla anket uygulaması yapılmıştır.

ÇALIŞMA 1: HABER ÖRNEKLEMİNİN ANALİZİ

1. HABER ÖRNEKLEMİ

Daha önceki kısımlarda da belirtildiği gibi, gazetelerde terör olaylarını konu alan haberlerin işleniş ve özellikle terörist eylemlerin haber başlıklarında sunumları, bir konunun sosyal temsilini belirlemek bakımından önemli bir değer taşır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak habere konu olan terör olayının nasıl nitelendirildiği üstünde durulmuştur. Bunun için öncelikle haberlerde gözlenen başlıca tema kategorileri belirlenmiştir.

Araştırmada haberlerin işlenişinin, terör olaylarının niteliğinden etkilenip etkilenmediğini anlamak ve terör temsillerindeki değişiklikleri somut olarak görmek için, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin yaklaşık son 20 yıllık dönemdeki sayılarından seçkisiz örnekleme yoluyla oluşturulan bir haber örnekleme incelenmiştir. Analizde

haber metinlerinin bütününe yerine, okuyucuyu etkileme (*impact*) gücü nedeniyle haberlerin başlıkları dikkate alınmıştır. Haberlerin başlıklarının seçiminde başlıklarda polis, asker, güvenlik güçleri, çatışma, terörist, yasa dışı örgüt, örgüt, sağ örgüt, sol örgüt, kimi örgüt isimleri, anarşi, anarşist, gösteri, patlama, bombalama, yaralama, ölüm, öldürme, izinsiz gösteri kelimelerinin geçmiş olması etkili olmuştur. Bu şekilde 270 haber başlığı ele alınmıştır.

Zaman gazetesinin 1980’li yıllarda yayınlanmamış olması ve sahip olduğu görüşün benzer olması sebebi ile Tercüman gazetesinin sayıları ele alınmıştır. Gazetelerdeki haberler incelenirken, gazetelerin yayınlandığı aylar rastlantısal olarak seçilmiştir. Cumhuriyet gazetesinin 1979 yılının mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarındaki, 1980 yılının ocak ve şubat aylarındaki, 1993 yılının ise ocak, şubat, mart, nisan, temmuz, ağustos, eylül aylarındaki sayıları incelenmiştir. Tercüman gazetesinin 1979 yılının ocak, şubat, mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz aylarındaki, 1980 yılının ocak, şubat mart aylarındaki sayıları; devamı niteliğinde ele alınan Zaman gazetesinin 1992 yılının ocak, şubat, mart, nisan aylarındaki ve 1993 yılının temmuz, ağustos aylarındaki sayıları incelenmiştir.

Bu gazetelerden seçilen haber başlıkları o dönemin ‘bağlam’ı da göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Buna göre seçilen haber başlıkları şu gruplarda toplanmıştır.

- “Özel/ sivil kişilere verilen maddi, manevi ve fiziksel zarar”
- “Güvenlik güçlerine saldırı”
- “Hedef gözetmeden ortalığa ateş açma, korku salma, saldırı ve bombalama”
- “Politik kimliği belli olan hedeflere yönelik saldırılar”
- “Resmi veya kamu binalarına saldırılar”
- “Kentlerdeki, silah, bomba, uyuşturucu arayışları veya rutin kontroller”
- “Soygun, para çalma, mal kaçıрма”
- “Terörist takibi sırasındaki silahlı çatışma”

2. YÖNTEM

Haber analizi için seçilen haber örneklemini üzerinde içerik analizi yürütülmüştür.

İçerik analizi sonuçlarından yola çıkarak 10 kategori belirlenmiştir. Yapılan tematik analizin sonucunda elde edilen kategorilerin haberde söz edilme sıklığı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Haberlerde gözlenen başlıca tema kategorileri

Terör olaylarına ilişkin nitelemeler	TOPLAM
1. Güvenlik güçlerine saldırı	49
2. Terörist takibi ve silahlı çatışma	16
3. Rutin kontrol olayları (kentlerdeki silah, bomba, uyuşturucu denetimleri)	18
4. Resmi kamu binalarına saldırı	21
5. Özel, sivil kişilere zarar, maddi, manevi, fiziksel	68
6. Politik kimliği belli olanlara, partilere ve parti binalarına saldırılar	26
7. İzinsiz gösteriler	10
8. Hedef gruplarına (Kürt, Yahudi, Ermeni, vb) saldırı	6
9. Soygun, para çalma, mal kaçırmak	20
10. Silahlı saldırı, ateş açma, bombalama, ortalığa korku salma,	43
TOPLAM	285

Bu temalar, gönderdikleri terör olaylarının algılanışı bakımından birbiriyle ilişkili görünmektedir. Bu şekilde bazı terör temsilleri belirlemektedir:

- Terör haberlerinde terörizm, özel / sivil kişilere maddi veya manevi olarak zarar veren, ölüm veya yaralanmaya yol açan eylemler” olarak nitelenmektedir. Ayrıca terör, hedefi belirli olmayan silahlı saldırı, etrafa

ateş açma, bombalama, ortalığa korku salma şeklinde sunulmakta ve bu da eylemleri bir tür ‘kör şiddet’ olarak işlemektedir. Burada inşa edilen terör temsili, terörü ‘herkes için tehdit kaynağı’ olarak resmetmektedir. Bu temsile göre terör, herkesi yaralar, herkese zarar verir, herkes için ölüm demektir. Örneklemimizdeki yaklaşık her 2 haberden 1’inde (131/285) bu temsil işlenmektedir. Çizelgede 5., 9. ve 10. kategoride toplanan ifadeler bu temsilin öğeleridir.

- Başlıklarda ikinci sırada öne çıkan terör nitelermeleri, terör eylemlerinin hedefini netleştirmektedir. Bu hedefler politik kimliği belirgin kişi veya örgütler yanı sıra, azınlık gruplar olarak belirlemektedir. İzinsiz ve olaylı geçen gösteriler de (rahat durmama, razı olmama, vb) bu temsilde yer almaktadır. Örneklemimizin yaklaşık ¼’ünü (73/285) oluşturan ve çizelgedeki 4., 6., 7. ve 8. kategoride toplanan ifadeler bu temsilde bütünleşmektedir. Bu ifadelerin ürettiği sosyal temsil ‘terörün toplumsal huzur ve düzeni bozan bir olgu’ olduğu şeklindedir. Bu anlayış, ilk sıradaki terörizm anlayışıyla yakından bağlantılıdır.

- Başlıklarda ikinci anlayışla aynı oranda (81/285) işlenen üçüncü terörizm temsili ana çekirdeğini, “güvenlik güçlerine yapılan saldırılar” oluşturmaktadır. Kırsal kesimde teröristlerin takibi sırasındaki çatışmalar ve olaylar ile kentlerde uyuşturucu baskınları, silah ve patlayıcı madde arama ve rutin kontroller sırasında yaşanan saldırılar ve şiddet olaylarına ilişkin ifadeler de bu temsilde bütünleşmektedir. Burada terör haberleri, terörü esas olarak ‘devlet işi’, sivil kişilerle doğrudan ilgisi olmayan bir sorun, bazı gruplar ile güvenlik kuvvetleri arasındaki bir çatışma olduğu izlenimine yol açmaktadır. Gazeteler arasında ikinci ve üçüncü temsili işleme bakımından bazı farklılıklar mevcut olmakla birlikte haber başlıklarında her iki temsil de yaklaşık % 25–26 civarında işlenmektedir.

Terör olayının aktör veya faillerinin kimliği, haberde kullanılan en önemli referans çerçevelerindendir. Çünkü bu çerçeveleme, “terör, kimin işi?” sorusuna cevap

vermektedir. Örnekleme haberlerimizdeki terör aktörleri geniş bir yelpazeye yayılmaktadır:

- Bunlar arasında oran bakımından ilk sırada bulunan PKK her 2 olaydan 1’inde haber başlıklarında açıkça zikredilmekte, bazen de ‘bir grup terörist’ veya ‘terör örgütü’ başlığıyla verilen haberin metin kısmında veya resim altlarında yer almaktadır.
- Çeşitli türden aşırı uçtaki sol örgütler, bir diğer terör faili olarak belirtilmektedir; THKP/C, Türkiye Devrimci Komünist Partisi, Dev-Sol, ‘sol gruba mensup kişiler’, ‘sol fraksiyon’, vb.
- Aşırı sağ veya İslamcı örgütler, terör olaylarının failleri arasında belirtilen bir diğer fail kategorisidir: Hizbullah, Halkın Mücahitleri Örgütü, El Kaide, vb.
- Bazı haberlerde teröristlerin kimliği belirsiz kalmaktadır: ‘Kılık, kıyafet değiştirmiş maskeli kişiler’, ‘örgüt militanları’, ‘kimliği belirsiz kişiler’, ‘silahlı-bıçaklı saldırganlar’, ‘taksi içindeki kişiler’, vb.
- Olayın failleri arasında tekil olarak işaret edilenler: ‘Eski bir milletvekili çocuğu’, ‘X Örgütü Başkanının yakını’, ‘X partisi ilçe başkanı’, ‘bağımsız aday’ veya ismen zikredilen meslek mensupları ya da tanınmış kişiler, vb.
- Aidiyetleri doğrudan belirtilmeden stereotipler kullanılarak isimlendirilenler: ‘Millet devlet düşmanları’, ‘ülkeyi bölmek isteyenler’, ‘sabıkalı’, ‘sicilli bozuk kişiler’, ‘militanlara yataklık yapan güvenlik mensupları’, vb.
- Diğer isimlendirmeler: Bir grup işçi, öğrenciler, provokatörler, soyguncular, illegal örgüt, boşta gezerler, sünnetsizler, vb.

Örneklemeimizdeki gazeteler tarafından seçilen referans çerçeveleri, terör eylemlerini gayrı meşru olarak tanımlama ve terörle mücadeleyi haklı kılma işlevini görmektedirler. “Terör = bölücülük” veya “Terör = tehdit” şeklindeki ilişkilendirme çerçevesi, algı ve yorumlarımızın çerçevesi olarak işlemekte, sosyal düşüncüyü kateden rivayetleri beslemektedir.

Bu dışlama, terörün bedeli ekseninde işlemektedir. Bu bakımdan *terörün yol açtığı zararlara ilişkin ifadeler*, bir diğer referans çerçevesi oluşturmaktadır. Haber başlıklarında yer alan ifadeler gruplandırıldığında terör eylemlerinin olumsuz sonuçlarının şu alanlarda hissedildiği çıkmaktadır:

- Toplumsal güvenlik
- Ulusal bütünlük
- Toplumsal huzur
- Ekonomi
- Demokrasi,
- İnsan psikolojisi
- Diğer: Kamusal şahsiyetler, belirli kurum ve kuruluşlar, örgütler

Gazete haber başlıklarının (1990 sonrası) analizine göre yukarıdaki zarar alanlarından en çok dile getirilenler sırasıyla ulusal güvenlik (%36), toplumsal huzur (%31) ve ekonomi (%19) şeklindedir. Diğer alanlar ikinci derecede görülmektedir. Terör gruplarının hedefine bağlı olarak terörizmin niteliği ve dolayısıyla terörün etki alanları da değişmektedir. Nitekim 1980’li yıllardaki terör haberlerinde, terörün zarar verdiği alanlar arasında toplumsal huzur ve güvenlik bulunmakla birlikte (Üçüncü zarar alanı: Belirli kişi ve kurumlar), ulusal bütünlük geri planda kalmaktadır. Ancak terörün etki alanı ne olursa olsun, bedelini devletin yanı sıra insanlar ödemektedir. Terörün kurbanları, ölüm ve yaralanmalarla, mal mülk kaybıyla en başta insanlar olmaktadır.

3. HABER ÖRNEKLEMİ ANALİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda bahsedilen kategoriler ışığında, gazetelerde teröre ilişkin olarak yer alan üç sosyal temsilin varlığından söz edilebilir. Ancak, okuyucuyu doğrudan ilgilendirme bakımından bir ayrıma gidilirse ilk iki temsilin birleştirilmesi ve 2 ana temsilden söz etmek mümkündür: Birincisi; ‘okuyucuyu terörizmin dolayimsız etki alanına çeken, olaya dahil eden bir sosyal temsil’ niteliği taşıırken, ikincisi ‘onu terörizmin dolayimsız etki alanı dışında bırakan ve onun için tehdit düzeyini azaltan bir temsil’ olarak görünmektedir.

Bu noktada, gazete haber analizlerinde ortaya koyulan üç temsili hatırlamakta fayda var:

1. Terör herkes için tehdit kaynağıdır.
2. Terör toplumsal düzen ve huzuru bozan bir olgudur.
3. Terör esas olarak ‘devlet işi’dir, sivil kişilerle doğrudan ilgisi olmayan bir sorundur, bazı gruplar ile güvenlik kuvvetleri arasındaki bir çatışmadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu üç temsil kişinin olaya dahil edilmesi derecesine göre iki gruba indirilebilir. Burada ilk iki temsil birleşir, üçüncü temsil ise ayrı bir temsili oluşturur. Bu durumda:

1. Terör herkesin güvenliği ve huzuru açısından bir tehdittir.
2. Terör devletin başa çıkması gereken bir sorundur.

Haber örnekleminin analizi sonucunda terör aktörleri olarak belirlenenler:

1. PKK
2. Aşırı sol örgütler
- 3: Aşırı sağ örgütler
4. Kimliği belirsiz nitelendirilenler
5. Tekil işaret edilenler
6. Stereotipik nitelendirmeler

Haber örnekleminin analizinde öne çıkan zarar alanları ise:

1. Ulusal güvenlik
2. Toplumsal huzur
3. (1990 sonrası için) Ekonomi ve (1980 dönemi için) Belirli kişi ve Kurumlar olmuştur.

ÇALIŞMA 2: ANKET UYGULAMASININ ANALİZİ

Araştırmanın diğer bir kısmını oluşturan bu ikinci çalışma, katılımcıların terörle ilgili fikirlerini almak ve bu fikirlerin medya analizi sonuçlarıyla örtüşüp örtüşmediği, çıkması muhtemel örtüşme sonucu oluşan temsillerin betimlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. İkinci çalışmada 350 kişi ile yüz yüze görüşmeler ve toplu anket uygulaması yapılmıştır.

1. ÖRNEKLEM

Aşağıdaki tabloda anket uygulamasına katılım gösterenlerin yetişkin ve öğrenci olmasına göre cinsiyet, mezun olduğu veya öğrenim görmekte olduğu fakülte, hayatının büyük bölümünü nerede geçirdiği, ortalama aylık gelirine dair dağılımlar yer almaktadır. Yetişkin olarak ele alınan katılımcılar çalışma hayatına atılmış olan kişilerdir. Bunun yanı sıra tabloda yetişkinler satırında fakülte çeşidinin sadeleştirilmesi adına edebiyat, iletişim, hukuk, sosyal hizmetler, eğitim, iktisadi–idari bilimler fakülteleri sosyal bilimler kategorisine; mühendislik, tıp ve fen fakülteleri fen bilimleri kategorisine dahil edilmiştir.

Tablo 2: Çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların yetişkin ve öğrenci olmasına göre çeşitli sosyo-demografik özelliklerdeki dağılımları

	Cinsiyet	(Mezun olduğu veya devam ettiği) Fakülte	Hayatının büyük bölümünü nerede geçirdi	Aylık gelir	Yaş ortalaması	
Yetişkin	Kadın (n=88,%=62,9)	Sosyal Bilimler (n=75,%=53,5)	İstanbul, Ankara, İzmir (n=98,%=70)	550 TL ve altı (n=3,%=2,1)	34,13	
		Fen Bilimleri (n=25,%=17,8)	Büyük bir ilde (n=11,%=7,9)	551-1000 (n=8,%=5,7)		
		Güzel Sanatlar (n=3,%=2,1)	Büyük bir ilçede/Küçük bir ilde (n=24,%=17,1)	1001-1500 (n=21,%=15)		
	Erkek (n=52,%=37,1)	Yüksekokul (n=19,%=13,6)	Küçük bir ilçede (n=5,%=3,6)	1501-2000 (n=35,%=25)		
		Lise (n=8,%=5,7)	Diğer (Köy, Yurtdışı, vb.) (n=1,%=0,7)	2001-3000 (n=25,%=17,9)		
		İlkokul-Ortaokul (n=5,%=3,6)		3001 ve üstü (n=46,%=32,9)		
Öğrenci	Kadın (n=182,%=86,7)	Edebiyat (n=207,%=98,6)	İstanbul, Ankara, İzmir (n=76,%=36,2)	550 TL ve altı (n=8,%=3,8)	20,78	
			Büyük bir ilde (n=44,%=21)	551-1000 (n=35,%=16,7)		
		İletişim (n=1,%=0,5)	Büyük bir ilçede/Küçük bir ilde (n=55,%=26,2)	1001-1500 (n=36,%=17,1)		
	Küçük bir ilçede (n=25,%=11,9)		1501-2000 (n=38,%=18,1)			
	Erkek (n=28,%=13,3)	Mühendislik (n=2,%=1)	Diğer (Köy, Yurtdışı, vb.) (n=9,%=4,3)	2001-3000 (n=46,%=21,9)		3001 ve üstü (n=42,%=20)

2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE VERİLERİN ANALİZİ

2.1. Senaryo Aktörünün Eyleme Dair Nedenleri, Nasıl Biri Olduğu ve ‘Terör’ün Çağrıştırdığı İlk Üç Kelimeye Dair Açık Uçlu Sorular

Yukarıdaki satırlarda da belirtildiği gibi ikinci çalışmada yüz yüze görüşme yoluyla veri toplanmıştır. Moscovici (1984), toplum tarafından dil içerisinde iletilen sosyal temsilleri araştırmak için en uygun çalışma yönteminin doğal ortamda incelemeler yapmak olduğunu belirtmektedir. Bu yanıyla sosyal temsil çalışmaları, dilin analizinin yapılabileceği yöntemleri ve gözlem metodunu gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, sosyal temsil araştırmacıları, anket ve deney gibi standart araştırma tekniklerinin yanı sıra görüşme, açık uçlu soru formları, medyanın içerik analizi, odak grup ve kelime çağrışımının istatistiksel analizi gibi yöntemleri sıklıkla kullanmaktadırlar (Wagner ve ark., 1999). Bu sebeple hazırlanan soru formlarında açık uçlu sorulara yer verilmiş ve aynı zamanda bir medya içerik analizi çalışması yürütülmüştür¹ (Bilgin ve Perçin, 2010).

Soru formlarında, katılımcılara ilk olarak bir senaryoya bağlı olarak cevaplamaları beklenen üç açık uçlu soru yöneltilmiştir. Soru formları, verilen senaryodaki kahramana göre iki farklı türe ayrılmıştır. Verilen senaryo aşağıdaki gibidir:

Bir gazete haberine göre;

‘B. K. isimli üniversite öğrencisi, evinde molotof kokteyli hazırlarken yakalandı. Öğrencinin evinde 10-15 adet molotof kokteyli hazırlayacak kadar malzeme ele geçirildi.’

Yukarıda verilen senaryoda görülen kahraman B.K. isimli *üniversite öğrencisidir*. Diğer senaryoda, olay ve durum aynı olmakla beraber, belirtilen kahraman ise B.K. isimli *devlet memurudur*. Verilen cevaplarda, bu iki farklı kahramana göre, farklılaşma beklenmiştir. Verilen senaryo doğrultusunda, katılımcılara:

- *Bahsedilen kişinin bu eylemi neden gerçekleştirdiği,*
- *Bahsedilen kişinin nasıl biri olduğuna dair üç özellik,*

---

¹ Bu çalışmanın anketine ait kısmi veriler ve yapılan medya analizine ait veriler 7-9 Aralık 2010 tarihlerinde 2 nd International Symposium on Terrorism and Transnational Crime kongresinde sunulmuştur

- ‘Terör’ deyince akıllarına gelen ilk üç kelimenin ne olduğu, sorulmuştur.

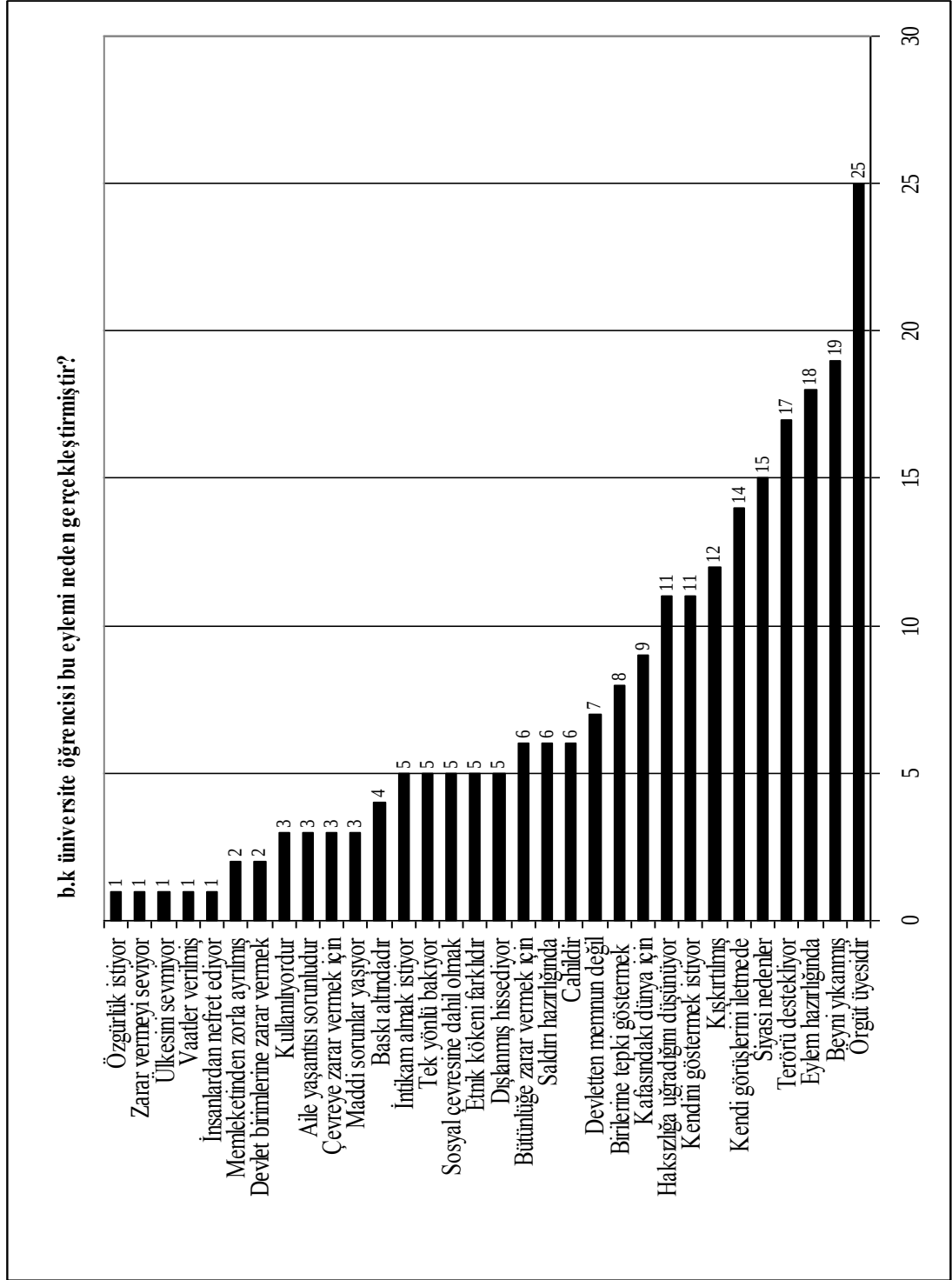
Cevaplarda, sadece senaryodaki kahramana göre değil, aynı zamanda katılımcının *üniversite öğrencisi* veya *yetişkin* olmasına göre de farklılaşabileceği düşünülmüştür. Görüşmelerin %50’sinde (175) senaryo kahramanı üniversite öğrencisi, yine %50’sinde ise devlet memurudur. Yetişkin örnekleminin %53’ü (74) senaryo kahramanı *devlet memuru* olduğunda cevap verirken, %47’si (66) kahraman *üniversite öğrencisi* olduğunda yanıt vermişlerdir. Üniversite öğrencisi örnekleminin ise % 48’i (101) kahramanın *devlet memuru* olduğu senaryoyu okurken, %52’si (109) de *üniversite öğrencisi* olduğu senaryoyu okumuştur.

Bunun üzerine içerik analizi yöntemiyle, cevapların çözümlemesi yapılmıştır. İlk soru olan, kişi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir, maddesine verilen cevapların belirli kategoriler etrafında kümелendiği gözlenmiş, cevaplar bu kategori başlıkları altına yerleştirilmiştir. Verilen cevaplarda, sıralanan nedenlerin altında toplandığı kategori başlıkları şöyle belirlenmiştir:

- *Kişinin sosyodemografik özellikleri nedeniyle,*
- *Protesto amaçlı,*
- *Tedhiş amaçlı,*
- *Kişinin sahip olduğu ideoloji nedeniyle,*
- *Psikolojik nedenler,*
- *Ayrımcılıkla ilgili nedenler.*
- *Kişinin kendi iradesi dışında kalan nedenler.*

Kategori başlıkları altında ele alınan cevaplar aynı zamanda, olumlu (kişinin yaptığı eylemi meşrulaştıran, kişiye pozitif özellik atfeden), nötr (durumu gözleyip, anlatan) ve olumsuz (kişinin yaptığı eylemi kınayan, kişiye negatif özellik atfeden) olarak da ayrılmıştır.

Öğrenci örnekleminin, senaryo kahramanın üniversite öğrencisi olduğu senaryoya verdikleri cevaplar grafikte gösterildiği gibidir.

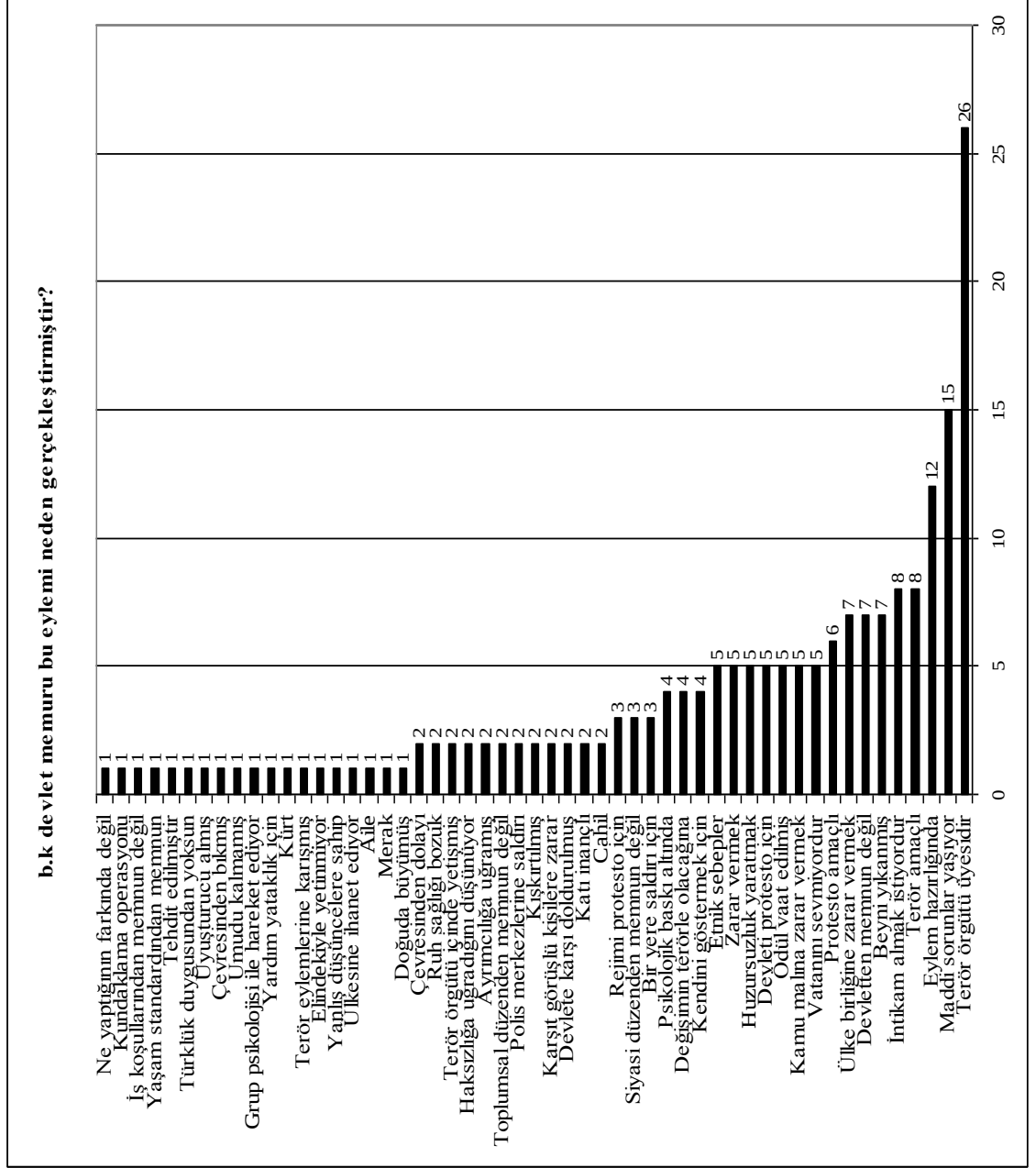

Grafik 1: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Tablo 3: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	Olumlu	Nötr	Olumsuz
Sosyodemografik özellikler nedeniyle		Maddi durumu kötü	Cahillik
			Aile hayatı sorunlu
			Etnik kökeni farklı
Protesto amaçlı	Birilerine tepki göstermek	Eylem hazırlığında	
	Devletten memnun değil		
Tedhiş amaçlı		Kendi görüşlerini iletmede şiddeti kullanıyor	Terörü destekliyor
		Saldırı hazırlığına	Bütünlüğe zarar vermek
			Çevreye zarar vermek
			Devlet birimlerine zarar vermek
			Örgüt üyesidir
İdeoloji sebebiyle	Kafasındaki dünya için sorumluluğunu yerine getiriyor	Siyasi nedenler	
Psikolojik sebepler		Kendini göstermek istiyor	Tek yönlü bakıyor
			İntikam almak istiyor
			İnsanlardan nefret ediyor
		Sosyal çevresine dahil olmak	Zarar vermeyi seviyor
			Beyni yıkanmış
			Kışkırtılmış
Ayrımcılıkla ilgili sebepler	Haksızlığa uğradığını düşünüyor		
	Dışlanmış hissediyor		
	Memleketinden zorla ayrılmış		
	Özgürlük istiyor		
Kendi iradesi dışında		Baskı altındadır	Vaatler verilmiş
			Kullanılıyor

Yine öğrenci örnekleminin, senaryo kahramanının devlet memuru olduğunda verdiği cevaplar ise şöyle olmuştur:

Grafik 2: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Aşağıda yer alan Tablo 4'te yine üniversite öğrencisi örnekleminin bu soruya verdiği yanıtların kategori başlıkları altında toplanması yer almaktadır.

Tablo 4: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması

	Olumlu	Nötr	Olumsuz
Sosyodemografik özellikler nedeniyle		Maddi durumu kötü	Cahillik
			Aile yaşantısı
			Etnik sebeplerden
			Kürt
			Terör örgütü içinde yetişmiş
			Çevresinden dolayı
			Doğu’da büyümüş
Protesto amaçlı	Devletten memnun değil	Eylem hazırlığında	
	Toplumsal düzenden memnun değil		
	Rejimi protesto için		
	Siyasi düzenden memnun değil	Protesto amaçlı	
	Yaşam standartından memnun değil		
	İş koşullarından memnun değil		
Tedhiş amaçlı	Değişimin terörle olacağına inanıyor	Polis merkezlerine saldırı için	Ülkesine ihanet ediyor
			Ülke birliğine zarar vermek
			Terör örgütü üyesi
			Terör amaçlı
		Bir yere saldırı için	Kamu malına zarar vermek için
			Huzursuzluk yaratmak için
		Kundaklama operasyonu hazırlığına	Zarar vermek için
			Terör eylemlerine karışmıştır
Yardım yataklık için			
İdeoloji sebebiyle			Yanlış düşüncelere sahip
			Karşıt görüşlü kişilere zarar vermek
Psikolojik sebepler	Umudu kalmamış	Kendini göstermek istiyor	Beyni yıkanmıştır
		Grup psikolojisi ile hareket ediyor	Ruh sağlığı bozuk
			Katı inançlı
			Merak
		İntikam almak istiyor	
		Çevresinden bıkmış	Uyuşturucu almış
			Türklük duygusundan yoksun
			Ne yaptığının farkında değil
			Beyni yıkanmıştır
Devlete karşı doldurulmuş			
Ayrımcılıkla ilgili sebepler	Haksızlığa uğradığını düşünüyor		Vatanını sevmiyor
	Ayrımcılığa uğramış		
Kendi iradesi dışında		Baskı altındadır	Vaatler verilmiş

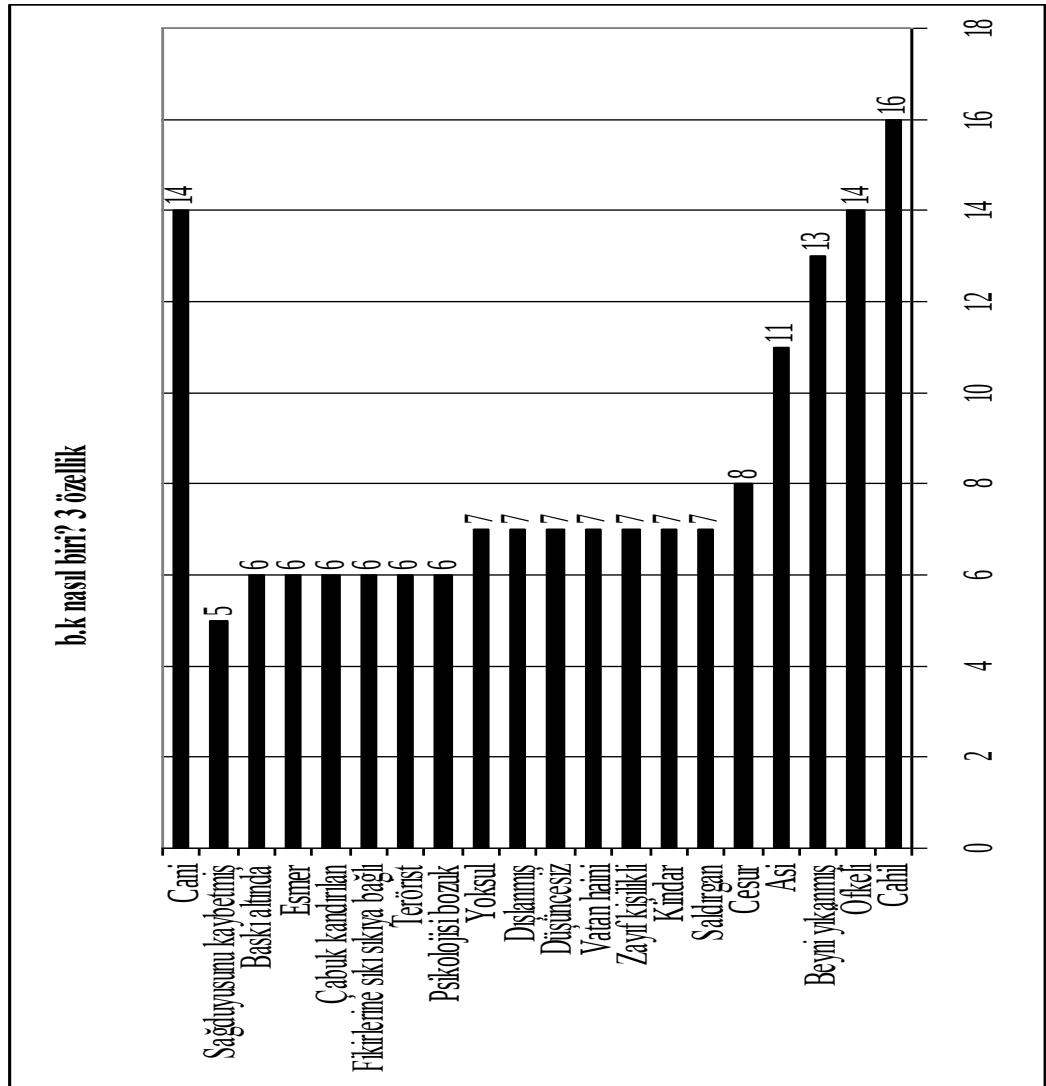
Grafiklerde de görüldüğü gibi, üniversite öğrencilerinin üniversite öğrencisi (25) ve devlet memuru (26) için sunduğu nedenlerin başında ‘*örgüt üyesi olmak*’ gelmektedir. İkinci sırada yer alan nedenlerde ise farklılık gözlenmiştir. Öğrencilerin, kahramanın üniversite öğrencisi olduğu durum için sundukları nedenlerin ikinci sırasında ‘*beyni yıkanmıştır*’ (19) ifadesi yer almaktadır. Öğrencilerin, kahramanın devlet memuru olduğu durum için sundukları nedenlerin ikinci sırasında ise ‘*maddi durumu kötüdür*’ (15) ifadesi görülmektedir. Üçüncü sırada, her iki kahraman için de yine aynı cevap verilmiştir. ‘*Eylem hazırlığında*’ ifadesi hem üniversite öğrencisi (18) hem de devlet memuru (15) için üçüncü neden olarak gösterilmiştir. Dördüncü sırada aynı ifade olmasa da, aynı kategori başlığı altına giren ifadeler kullanılmıştır. Kahraman üniversite öğrencisi olduğunda ‘*terörü destekliyor*’ (17), devlet memuru olduğunda ise ‘*terör amaçlı*’ (8) ifadeleri kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, devlet memuru için ‘*intikam almak istiyordur*’ ifadesi de verilen cevap sayısı (8) dördüncü sırada yer almaktadır. Beşinci sırada ise, üniversite öğrencisi için sunulan nedenlerde ‘*siyasi nedenler*’ (15) yer alırken, devlet memuru için ‘*beyni yıkanmıştır*’ (7) ifadesi kullanılmıştır.

İlk beş sırada yer alan nedenlerin kategorilerine baktığımızda ise şöyle bir sıralama görülmektedir: üniversite öğrencisi için kullanılan kategoriler; tedhiş amaçlı (olumsuz), psikolojik sebepler (olumsuz), protesto amaçlı (nötr), tedhiş amaçlı (olumsuz) ve ideolojik sebepler (nötr) olmuştur. Devlet memuru için kullanılan kategoriler ise; tedhiş amaçlı (olumsuz), sosyodemografik özellikler nedeniyle (nötr), protesto amaçlı (nötr), tedhiş amaçlı (olumsuz) – psikolojik sebepler (olumsuz), psikolojik sebepler (olumsuz).

Görüldüğü gibi kişilere atf yapılırken, öğrenci ya da devlet memuru olması fark yaratmıştır. Öğrenciler, her ne kadar ilk neden de iki kahraman için de aynı ifadeyi kullansalar da, ikinci ifadede kişinin ‘geçinmek, gelir elde etmek’ durumu göz önünde bulundurulmuştur. Kısacası kategori sıralamalarına bakıldığında, öğrenciye psikolojik nedenler öncelikle atfedilirken, devlet memuruna psikolojik nedenler daha sonra atfedilmiştir. Öğrenciye daha çok *içsel atf*, devlet memuruna ise, çalıştığı ve geçim sıkıntısı göz önünde bulundurularak, *dışsal atf* yapılmıştır. Yukarıda gözden geçirdiğimiz ve terör eylemi hazırlığındaki öğrenciye atfedilen motivasyonlar, özetle

öğrencinin ‘özgür özerk bir birey’ portresinden oldukça uzak bir fail; örgüt emrine itaat eden veya fazla düşünmeden eylemde bulunan bir militan olarak düşünüldüğünü ortaya koymuştur.

Senaryoyla ilgili ikinci soru olan, B.K. nasıl biridir, üç özellik belirtiniz, maddesine ilişkin cevapların ise yine senaryodaki kahramanın üniversite öğrencisi ve devlet memuru olmasına göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Bu soruya verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir.

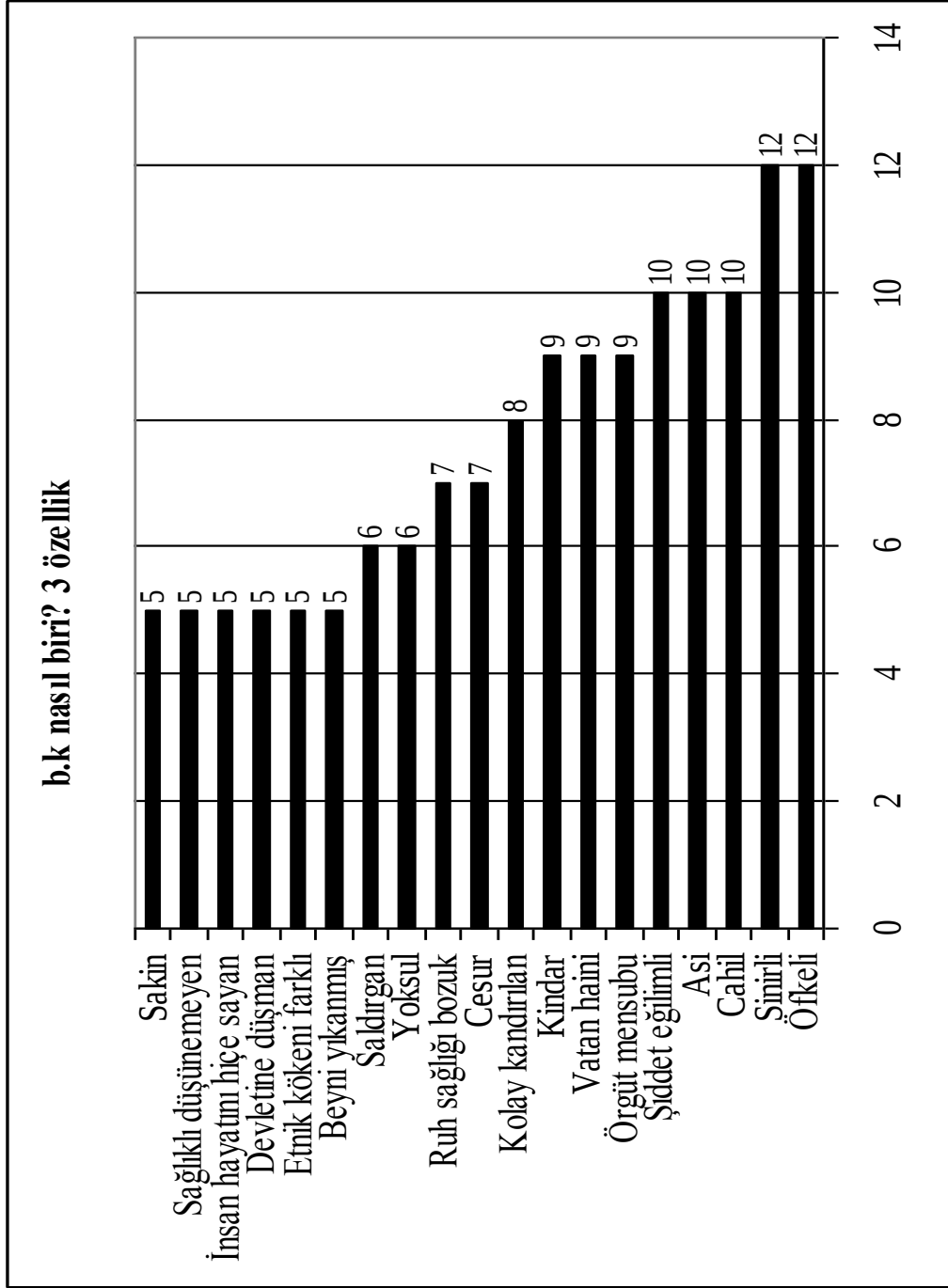

Grafik 3: Üniversite öğrencisi örnekleminin ‘B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.’ sorusuna verdiği yanıtlar.

Tablo 5: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	İçsel Atf	Dışsal Atf
Olumlu	Cesur, Düzendan memnun değil, Fikirleri uğruna her şeyi göze alan, Haksızlığa uğradığını düşünen, İdealist, Acı çekmiş, Umutsuz, Karamsar, Zıt siyasi görüşe sahip, Zeki, Duyarlı, Kendini önemsemeyen, Girişimci, Maddiyatı önemsemeyen, Savunma durumunda, Eylemci, Soğukkanlı, Devrimci, Kimlik arayışında	Dışlanmış, Yoksul Ezilmiş
Nötr	Asi, Esmer, İçer kapanık, Objektif değil, Saf, Sakallı, Doğulu, Kendini ispat etmek isteyen, İtaat eden, Erkek, Uzun boylu, Yalnız, Bakımsız, Dikkatsiz, Kirli, Çirkin	
Olumsuz	Cahil, Öfkeli, Cani, Saldırgan, Kindar Zayıf Kişilikli, Vatan Haini, Düşüncesiz, Psikolojisi Bozuk, Terörist, Sağduyusunu Kaybetmiş, Cani, Fikirlerine Sıkı Sıkıya Bağlı, Çabuk Kandırılan, Beyni Yıkanmış, Asosyal, Bencil, Hırslı, Şiddet eğilimli, Karışıklık yaratmayı seven, İntikam alma düşüncesinde, Terör örgütü üyesi, Önyargılı, Kavgacı, Çözüm aramayan, Terör yanlısı, Hoşgörüsüz, Sinsi, Kukla, Duygusuz, Kötü, Anarşist, Hain, Bölücü, Katil, Toplumu önemsemeyen, Düşmancıl	Baskı Altında, Yönlendirilmiş, Kullanılmış, Kukla

Yine öğrenci örnekleminin, senaryo kahramanının devlet memuru olduğunda verdiği cevaplar şöyle olmuştur:

Grafik 4: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. devlet memuru nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtlar.

Tablo 6: Üniversite öğrencisi örnekleminin 'B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	İçsel Atf	Dışsal Atf
Olumlu	Cesur, Sakin, Kararlı, İstikrarlı, Kendine Güvenen, Sadık, Planlı	
Nötr	Örgüt Mensubu, Kolay Kandırılan, Etnik Kökeni Farklı, Esmer, Hırslı, Düzene Karşı, Anarşist, Protestocu, Çocuk Sahibi, İnançlı, Sakallı, Kendini İspat Çabasında, Faşizan, Kürt, Şüpheli, Karşıt Görüşlü, Tepkili, Bıyıklı, Şişman, Zayıf, Evli, Özerklik İsteyen, Sert, Milliyetçi, İşbirlikçi, Dikkat Çekmeyen, İnançsız, Kafası Karışık, Kısa Boylu, Hayatından Bıkmış, Çekingen	Etki Altında, Mecburdur
Olumsuz	Öfkeli, Sinirli, Cahil, Asi, Şiddet Eğilimli, Vatan Haini, Kindar, Ruh Sağlığı Bozuk, Saldırgan, Devletine Düşman, İnsan Hayatını Hiçe Sayan, Sağlıklı Düşünemeyen, Terörist, Tahammülsüz, Menfaatçi, Sinsi, İç Kapanık, Nankör, İntikamcı, İkiyüzlü, Yalancı, Umutsuz, Zayıf Kişilikli, Sabit Fikirli, Bilinçsiz, Mutsuz, Tutucu, Tehditkar, Aciz, Dengesiz, Düşüncesiz, Nefret Dolu, Terör Yandaşı, Cani, Adaletsiz, Asosyal, Sorumsuz, Özgüvensiz, Vahşi, Şerefsiz, Bencil, Tehlikeli, İşgalci, Huzursuz, Saplantılı, Kötü, Bölücü, Boyun Eğen, Düşman, Hain, Gericici, Korkak, Yasalara Karşı Gelen, Dikkatsiz, Beyni Yıkanmış	Yoksul, Ezilmiş Hisseden, Baskı Altında, Haksızlığa Uğramış, Devlete Güveni Sarsılmış, Yakınını Kaybetmiş, Kötü Şartlarda Yetişmiş

Grafiklerde görüldüğü gibi, ikinci soruda birinci soruya kıyasla daha fazla fark görülmektedir. Senaryo kahramanı üniversite öğrencisi olduğunda, katılımcı öğrenciler, öğrenciye ilk sırada ‘cahil’ (16) özelliğini atfetmişlerdir. İkinci sırada ise, ‘cani’ ve ‘öfkeli’ (14) özellikleri bulunmaktadır. Üçüncü sırada ‘beyni yıkanmış’ (13) özelliği yer almaktadır ki birinci soruda üniversite öğrencisi olan kahramana yine ‘beyni yıkanmış’ özelliği ikinci sırada yer almıştır. Dördüncü sırada ‘asi’ (11), beşinci sırada ise ‘cesur’ (8) özelliği yer almaktadır.

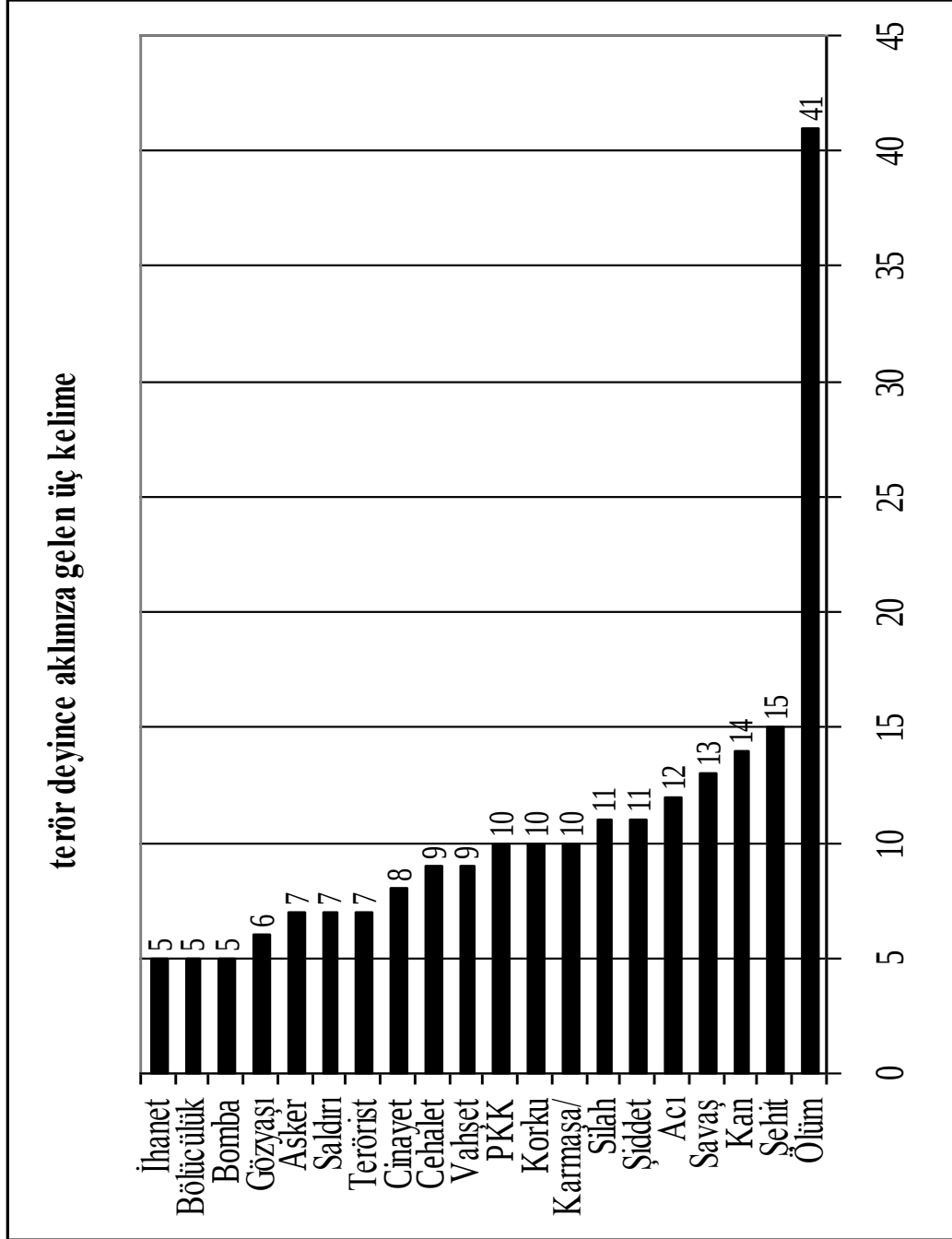
Senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda ise, katılımcılar kahramana en yüksek düzeyde ‘sınırlı’ ve ‘öfkeli’ (12) özelliğini atfetmişlerdir. İkinci sırada ise ‘şiddet eğilimli’, ‘asi’ ve ‘cahil’ (10) özellikleri gelmektedir. Üçüncü sırada ‘kindar’, ‘vatan haini’ ve ‘örgüt mensubu’ özellikleri yer almıştır ki birinci soruda yine devlet memuruna atfedilen özelliklerde ilk sırayı örgüt üyesi yer almaktadır. Dördüncü sırada ‘kolay kandırılan’ (8) yer alır. Yine benzer şekilde birinci soruda devlet memuru için beşinci sırada ‘beyni yıkanmıştır’ ifadesi kullanılmıştır. Beşinci sırada ise ‘cesur’ ve ‘ruh sağlığı bozuk’ özellikleri yer almaktadır.

Sonuçlara bakıldığında, hem senaryodaki kahramanlara atfedilen özellikler, hem de birinci soruya verilen yanıtlarla tutarlı bir tablo görülmektedir. Öğrenciye ve devlet memuruna atfedilen özellikler hemen hemen aynıken, sıralamada değişiklikler gözlenmektedir. Bunun yanı sıra, devlet memuruna ‘örgüt mensubu’ ifadesinin tekrarlanması ve öğrenciden farklı olarak ‘vatan haini’ özelliğinin atfedilmesindeki farklılaşmanın ise, tam olarak kahramanın devlete bağlı bir çalışan olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Her iki kahraman için de, beklenildiği gibi içsel ve olumsuz atıflar yapılmıştır. Bu da atıf kuramındaki, kötü olayların aktörlerine, olumsuz ve içsel atıf yapıldığına dair bilgiyle, temel atıf hatasıyla, örtüşmektedir.

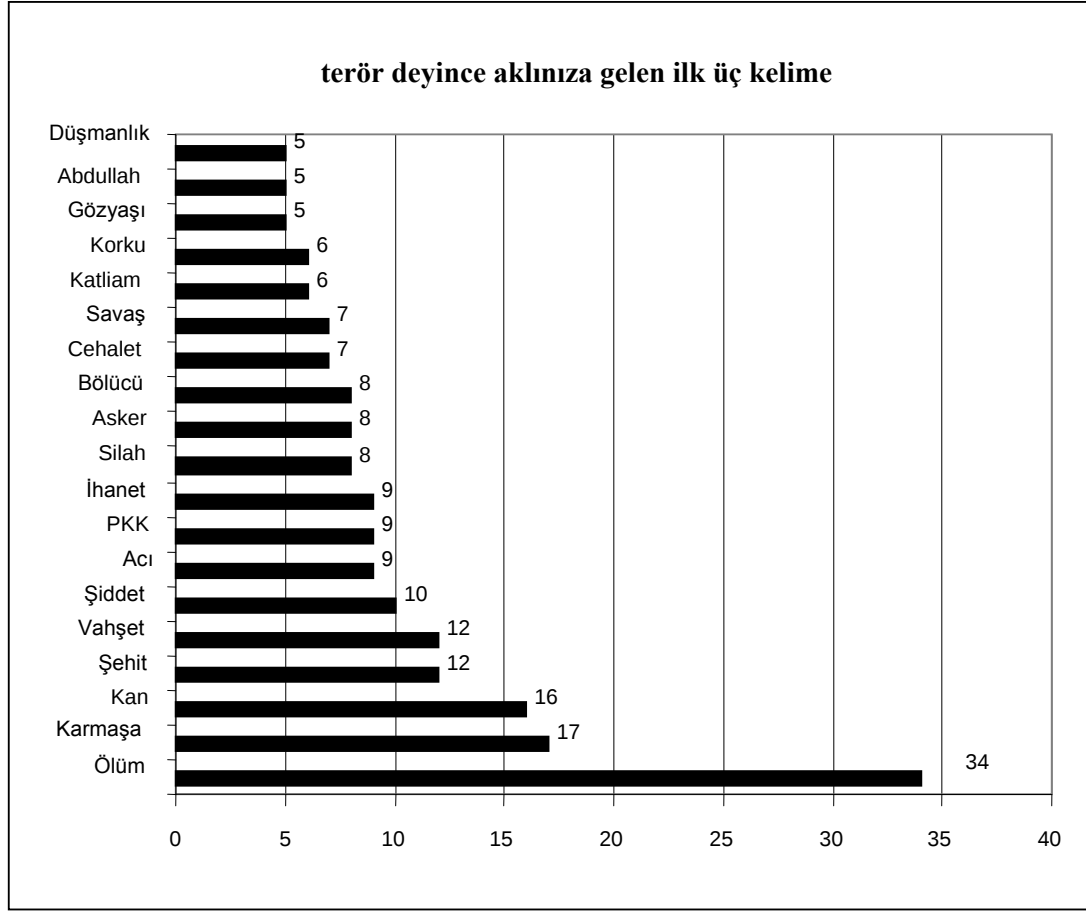
Her ne kadar verilen cevaplar içsel olumsuz atıflara gönderme yapsa da kişilerin, cahil olması, psikolojilerinin bozuk olması, şiddet eğilimli olmaları, beyinlerinin yıkanmasıyla birleşmiştir; bu tablo da senaryo kahramanının bu özelliklerinden dolayı daha çok kendi iradesiyle değil, birileri tarafından kullanılarak bu işi yaptığına gönderme yapmaktadır.

Senaryonun ardından gelen üçüncü soru olan, ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime’ ifadesinin yanıtları ise yine, kahramanın devlet memuru ya da üniversite

öğrencisi olmasına göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Soruya gelen cevaplar aşağıdaki gibidir:

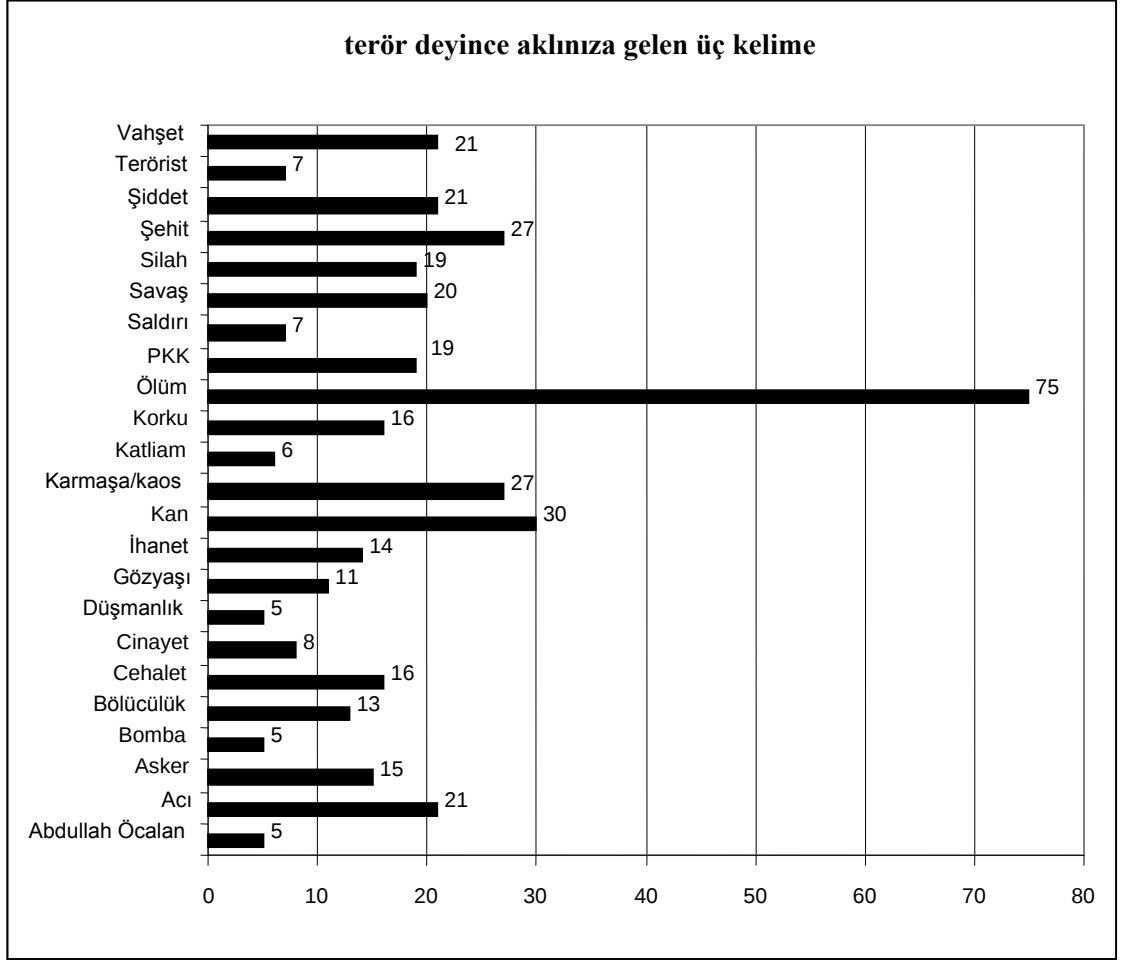

Grafik 5: Üniversite öğrencisi örnekleminin, senaryo kahramanı üniversite öğrencisi olduğunda 'terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Grafik 6: Üniversite öğrencisi örnekleminin, senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda 'terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

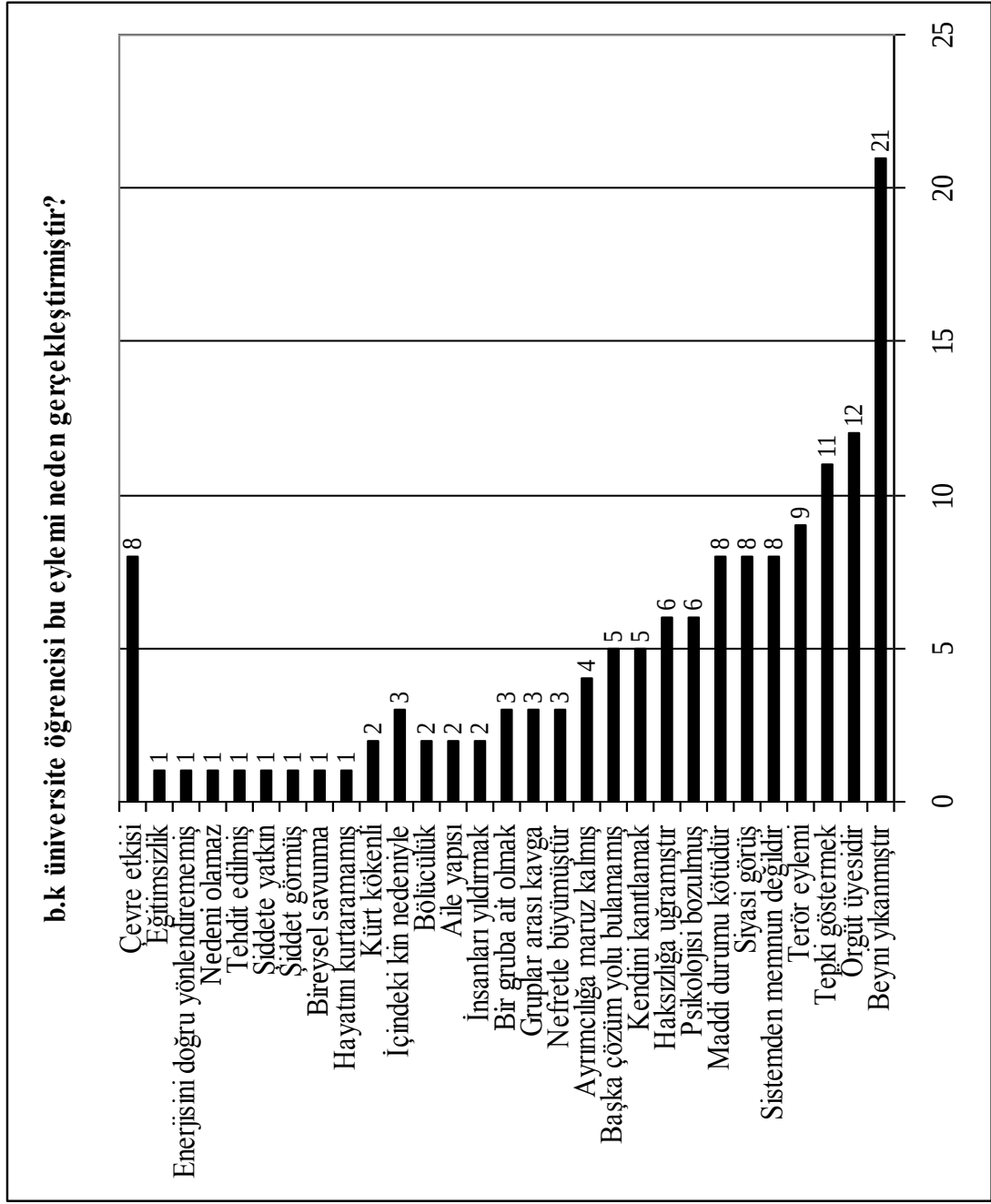
Grafiklerde de görüldüğü gibi her iki kahramanın senaryosunda da en çok verilen cevap 'ölüm' olmuştur. Devlet memuru senaryosunu okuyanlar ikinci sırada karmaşa/kaos (17) derken, üniversite öğrencisi senaryosunu okuyanlar ise şehit (15) cevabını vermişlerdir. Üçüncü sırada ise, her iki kahraman için de 'kan' cevabı yer almaktadır. Üniversite öğrencisi senaryosunu okuyan öğrenciler dördüncü sıraya, 'savaş' (13) kelimesini koyarken, devlet memuru senaryosunu okuyan öğrenciler 'şehit' ve 'vahşet' (12) kelimelerini koymuştur. Beşinci sırada ise kahraman üniversite öğrencisi olduğunda cevap 'acı' (12), devlet memuru olduğundaysa 'şiddet' (10) olmuştur. Aşağıda ise, tüm üniversite öğrencisi örnekleminin, yani hem kahramanın üniversite öğrencisi olduğu hem de devlet memuru olduğu senaryoyu okuyanların cevaplarının grafiği yer almaktadır.

Grafik 7: Üniversite öğrencisi örnekleminin, 'terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Terörün çağrışımlarında ilk sırayı 'ölüm' kelimesinin alması, toplumun sağduyusunda terör eylemlerinin önemli bir tehlike olarak algılandığını; düşmanlık çağrıştırdığını ve dolayısıyla itici yanını ortaya koymaktadır. Bu konuda yukarıda verilen sıralamada yer alan kelimelerden ilk 10'a giren PKK hariç tümü, tehdit teması etrafında eklenmektedir.

Yukarıdaki satırlarda, çalışmaya katılan öğrenci örnekleminin yanıtlarına yer verilmiştir. Bu noktada ise çalışmada yer alan yetişkin örnekleminin cevapları yorumlanacaktır. Yetişkin örneklemin, senaryo kahramanının üniversite öğrencisi olduğu durumda, ilk soru olan, 'B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' ifadesine yanıtları aşağıdaki gibidir.

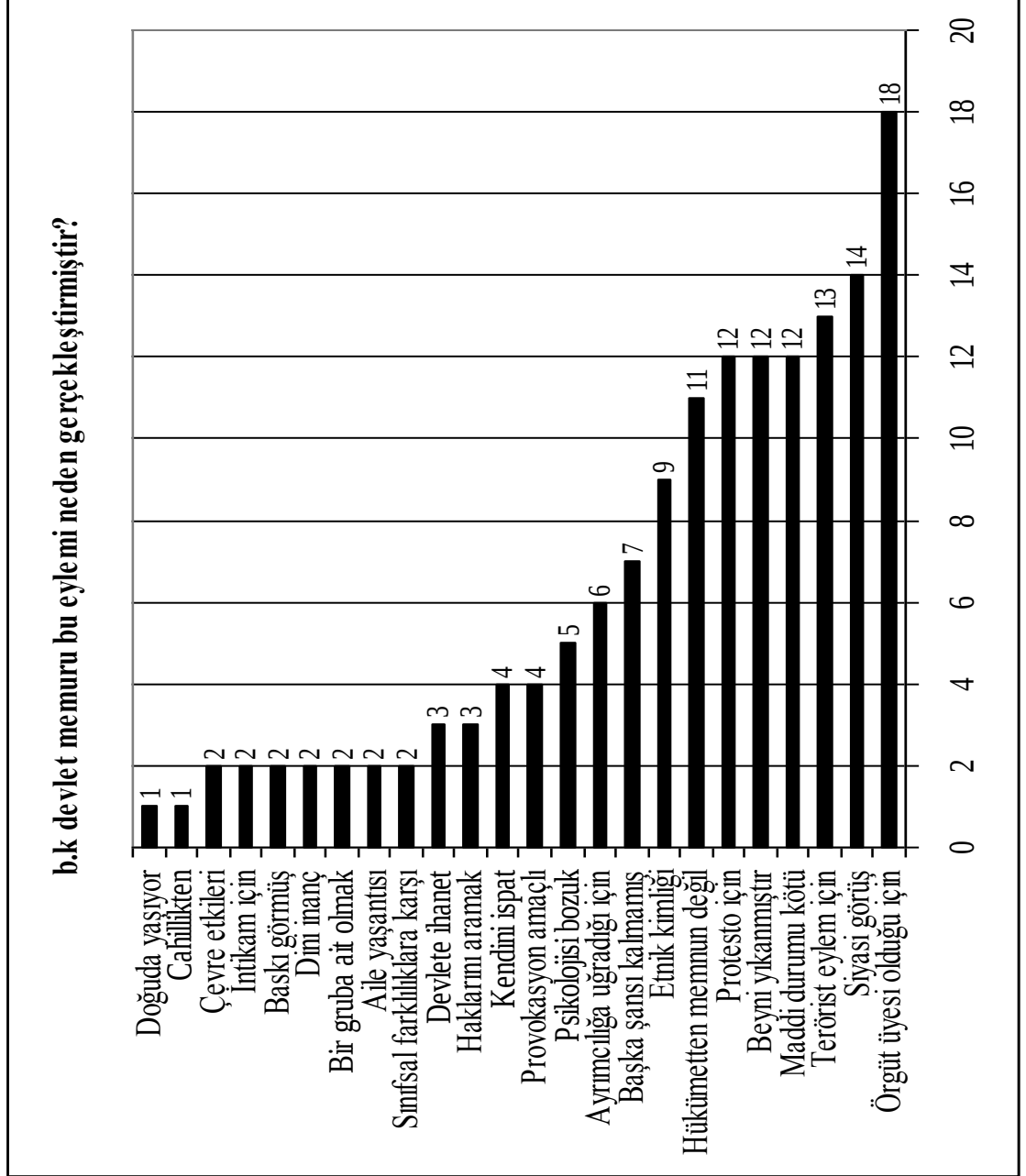

Grafik 8: Yetişkin örneklemin 'B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Tablo 7: Yetişkin örneklemin 'B.K. üniversite öğrencisi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	Olumlu	Nötr	Olumsuz
Sosyodemografik özellikler nedeniyle		Maddi durumu kötü	Eğitimsizlik
			Aile yapısı
			Kürt kökenli
			Çevre etkisi
Protesto amaçlı	Bireysel savunma		
	Sistemden memnun değil		
	Tepki göstermek		
Tedhiş için			Örgüt üyesidir
			Bölücülük
			Terör eylemi
			İnsanları yıldırma
İdeoloji nedeniyle		Siyasi görüş	
Psikolojik sebepler		Kendini kanıtlamak	Psikolojisi bozulmuş
			Nefretle büyümüş
			Şiddete yatkın
		Bir gruba ait olmak	İçindeki kin nedeniyle
			Enerjisini doğru yönlendirememiş
			Beyni yıkanmış
Ayrımcılıkla ilgili sebepler	Haksızlığa uğramış	Gruplararası kavga	Hayatını kurtaramamış
	Ayrımcılığa uğramış		
	Şiddet görmüş		

Yetişkin örneklemin, senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda ilk soru olan, ‘B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ ifadesine yanıtları ise aşağıdaki gibidir.

Grafik 9: Yetişkin örneklemin ‘B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtlar.

Tablo 8: Yetişkin örneklemin ‘B.K. devlet memuru bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	Olumlu	Nötr	Olumsuz
Sosyodemografik özellikler		Maddi durumu kötü	Cahil
		Dini inanç	Aile yaşantısı kötü
			Etnik kimliği
			Çevre etkisi
			Doğuda yaşıyor
Protesto amaçlı	Haklarını aramak için		
	Hükümetten memnun değil		
	Protesto için		
Tedhiş için			Örgüt üyesidir
			Terör eylemi
			Devlete ihanet
			Provokasyon amaçlı
İdeoloji nedeniyle	Sınıfsal farklılıklara karşı	Siyasi görüş	
Psikolojik sebepler		Kendini kanıtlamak	Psikolojisi bozulmuş
		Bir gruba ait olmak	İntikam için
Ayrımcılıkla ilgili sebepler	Ayrımcılığa uğramış		
	Baskı görmüş		
	Başka çözüm yolu bulamamış		

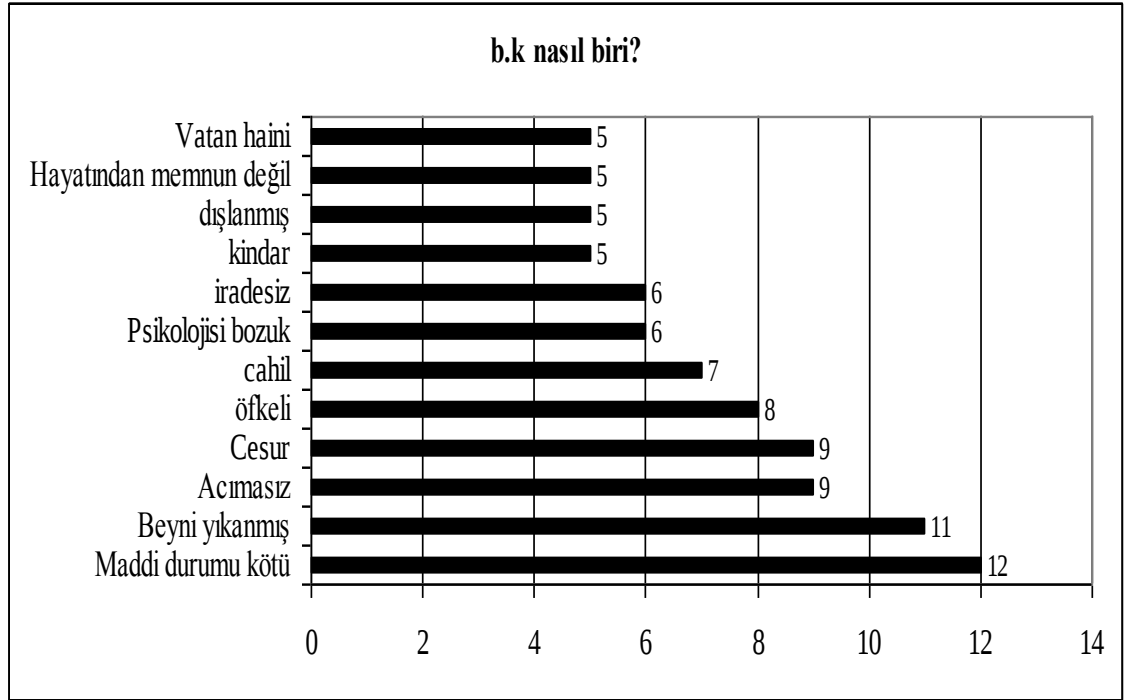
Yukarıda da görüldüğü gibi yetişkin örneklem de, hem üniversite öğrencisi hem de devlet memuru kahraman için benzer ifadeler kullanmıştır. Yetişkinler, üniversite öğrencisi için ilk sırada ‘beyni yıkanmıştır’ (21) ifadesini kullanırken, devlet memuru için ‘örgüt üyesi’ (18) ifadesini kullanmışlardır. İkinci sırada, üniversite öğrencisi için ‘örgüt üyesi’ (12), devlet memuru için ise ‘siyasi görüşlerden dolayı’ (14) denmiştir. Üçüncü olarak, üniversite öğrencisi ‘tepki göstermek için’ (11) yapmıştır denirken, devlet memuru ‘terör eylemi için’ (13) yapmıştır denmiştir. Dördüncü sırada, üniversite öğrencisi için sunulan neden ‘terör eylemi için’ (9) olurken, devlet memuru için, ‘maddi durumu kötüdür’ (12), ‘beyni yıkanmıştır’ (12), ‘protesto için’ (12) ifadeleri kullanılmıştır. Beşinci olaraksa, üniversite öğrencisine, ‘sistemden memnun

değildir' (8), 'siyasi görüş' (8), 'maddi durumu kötü' (8) ve 'çevre etkisi' (8) nedenleri sunulurken, devlet memuru için, 'hükümetten memnun değildir' (11) nedeni sunulmuştur.

İlk beş sırada yer alan nedenlerin kategorilerine baktığımızda şöyle bir sıralama görülmektedir: üniversite öğrencisi için kullanılan kategoriler; psikolojik sebepler (olumsuz), tedhiş amaçlı (olumsuz), protesto amaçlı (nötr), tedhiş amaçlı (olumsuz) ve protesto amaçlı (olumlu)-ideolojik sebepler (nötr)-sosyodemografik özellikler (nötr)- sosyodemografik özellikler (olumsuz) olmuştur. Devlet memuru için kullanılan kategoriler ise; tedhiş amaçlı (olumsuz), ideolojik nedenler (nötr), tedhiş amaçlı (olumsuz), protesto amaçlı (nötr), sosyodemografik özellikler nedeniyle (nötr)-psikolojik sebepler (olumsuz)- psikolojik sebepler (olumsuz)- protesto amaçlı (nötr), protesto amaçlı (olumlu) şeklindedir.

Yetişkinlerin cevaplarında da, öğrencilerinkine benzer olarak, nedenler sunarken, öğrenci için daha çok örgüte itaat eden, psikolojik durumunu göz önünde bulundurmuşlardır. Devlet memurunda ise yine daha çok tedhiş ve ideoloji öne çıkmaktadır. Buradan yine üniversite öğrencisinin kendi başına hareket etmeyen, emir alan, devlet memurunun ise ihanet eden olarak algılandığını çıkarabiliriz.

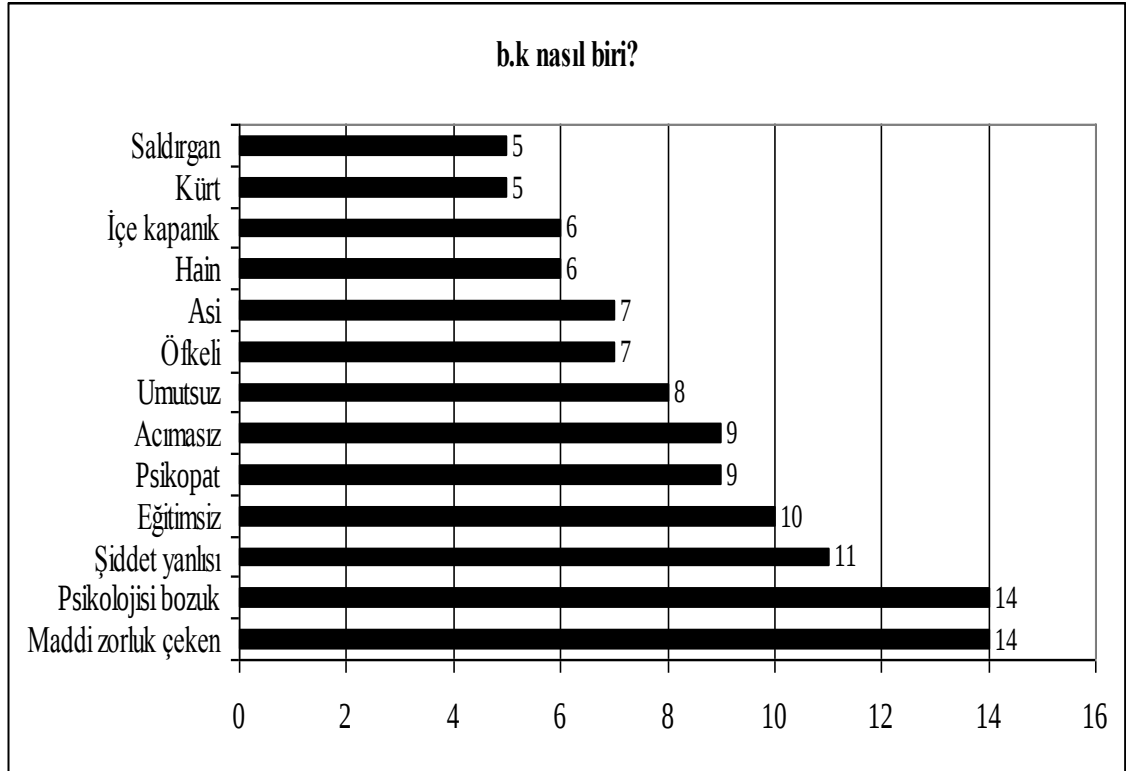
Senaryoyla ilgili ikinci soru olan, B.K. nasıl biridir, üç özellik belirtiniz, maddesine ilişkin cevapların yine senaryodaki kahramanın üniversite öğrencisi ve devlet memuru olmasına göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Bu soruya verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir.

Grafik 10: Yetişkin örneklemin 'B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtlar.

Tablo 9: Yetişkin örneklemin 'B.K. üniversite öğrencisi nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	İçsel Atf	Dışsal Atf
Olumlu	Enerjik, kararlı, Hakkını arayan, Umutlu, tepki gösterebilen, cesur	
Nötr	Kafası karışık, hayatından memnun değil, kendini ispatlamak isteyen, siyasi eğilimleri olan, isyankâr, duygusal, erkek, insan	Azınlık, kırsal kesimden,
Olumsuz	Acımasız, öfkeli, cahil, psikolojisi bozuk, iradesiz, kindar, vatan haini, şiddet yanlısı, bencil, saldırgan, vicdansız, özgüvensiz, saygısız, sevgisiz, sabit fikirli, dürtüsel, mutsuz, sinsî, umutsuz, asosyal, korkak, amaçsız, yalancı, mantıksız, zorba, sorumsuz, terörist, bunalımda	Dışlanmış, ailesi ilgisiz, aile içi şiddet görmüş, çaresiz, ayrımcılığa uğramış, ailesi acı çekmiş, kaybedecek bir şeyi olmayan, baskı altında büyümüş, beyni yıkanmış, maddi zorluk çeken

Grafik 11: Yetişkin örneklemin 'B.K. devlet memuru nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' Sorusuna verdiği yanıtlar.

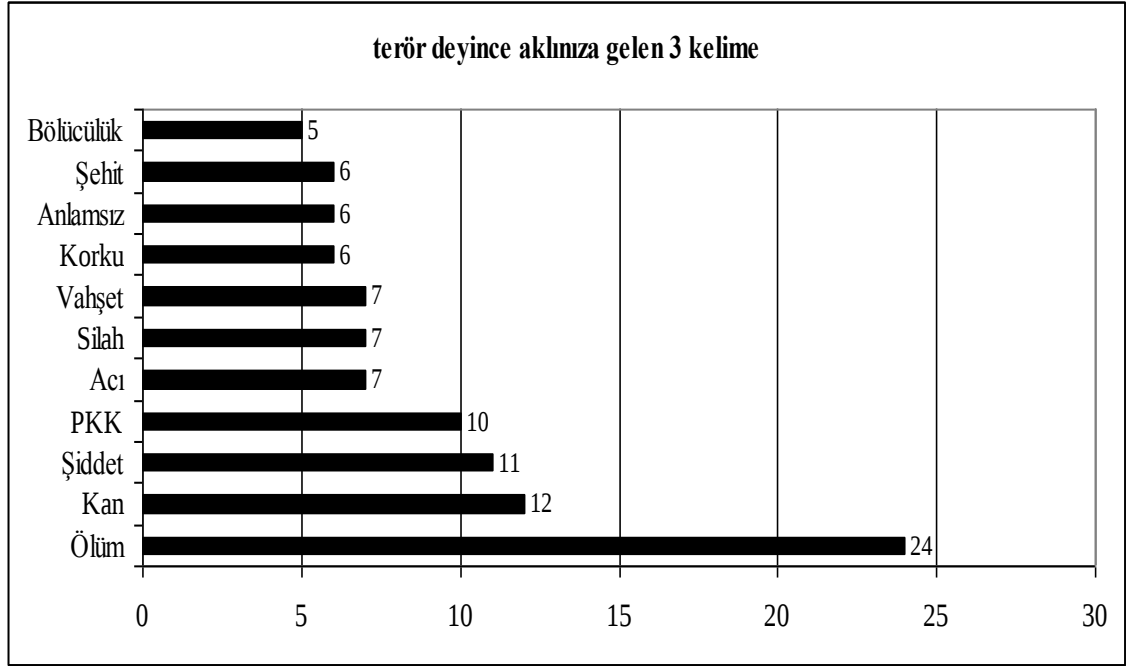
Tablo 10: Yetişkin örneklemin 'B.K. devlet memuru nasıl biridir? 3 özellik belirtiniz.' sorusuna verdiği yanıtların kategori başlıklarına göre gruplandırılması.

	İçsel Atf	Dışsal Atf
Olumlu	Mücadeleci, cesur, düşünen, idealist, adil, çözüm arayan	
Nötr	Asi, içe kapanık, Kürt, kolay kandırılabilir, örgüt üyesi, siyasi bir akıma bağlı, militan, hayalci, devlet karşıtı, kendini ispat etmek isteyen, milliyetçi, komünist, sıradan, sakallı, erkek, bağımsızlığına düşkün, inançsız	Eylemlerde görevli
Olumsuz	Psikolojisi bozuk, şiddet yanlısı, eğitimsiz, psikopat, acımasız, umutsuz, öfkeli, hain, saldırgan, zayıf karakterli, terörist, bağınaz, güvensiz, sevgisiz, PKK yanlısı, kindar, kötü niyetli, bencil, şerefsiz, bölücü, içten pazarlıklı, iğrenç, mutsuz, korkak, insan değil, antidemokratik	Maddi zorluk çeken, beyni yıkanmış, ezilmiş, dışlanmış, çaresiz, ailesiyle problemlili, acılı, mağdur, şiddet görmüş

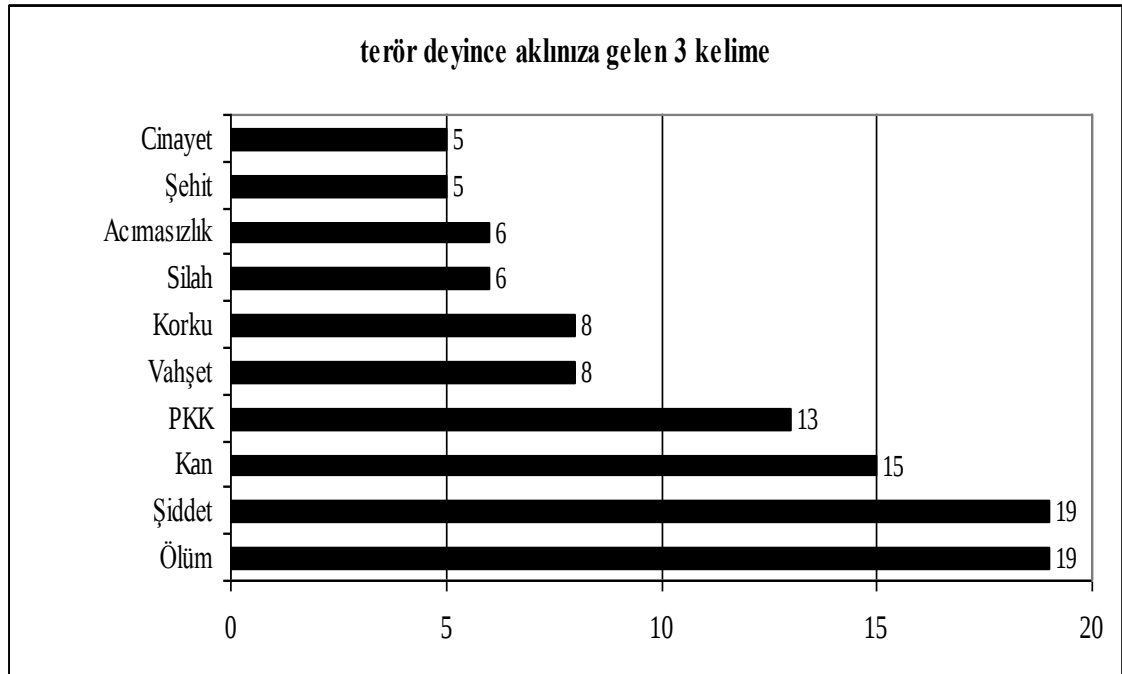
Yukarıdaki grafiklerde de görüldüğü gibi her iki kahraman için de ‘maddi durumu kötü’ ifadesi kullanılmıştır. Devlet memuru için ilk sırayı ‘psikolojisi bozuk’ (14) özelliği paylaşmaktadır. İkinci sırada öğrenci için ‘beyni yıkanmış’ (11), devlet memuru içinse ‘şiddet yanlısı’ (11) denmiştir. Öğrenci için belirtilen özelliklerin üçüncü sırasında ‘acımasız’ (9) ve ‘cesur’ (9) aynı frekans değeriyle yer almaktadır; devlet memurunda ise ‘eğitimsiz’ (10) özelliği görülmektedir. Üniversite öğrencisi dördüncü olarak ‘öfkeli’ (8), devlet memuru ‘acımasız’ ve ‘psikopat’ (9) özellikleriyle nitelendirilmiştir. Son olarak beşinci sırada öğrenci için ‘cahil’ (7), devlet memuru için ‘umutsuz’ (8) ifadesi kullanılmıştır.

Cevaplardan anlaşılabileceği gibi, devlet memuruna da öğrenciye de daha çok psikolojik özellikler etrafında değerlendirilmiştir. Her ne kadar her iki kahramanın ilk sırasında ‘maddi durumu kötü’ ifadesi kullanılsa da, ikisine de yoğunluklu olarak içsel atıf yapılmıştır. İki kahraman arasındaki fark ise, üniversite öğrencisi örnekleminin yanıtlarındaki gibi, beyni yıkanmış ifadesine verilen önceliklidir. Yetişkin örneklem de, yine, öğrenciye ilk sıralarda ‘beyni yıkanmıştır’ özelliğini atfedip, daha sonrasında acımasız, cesur, cahil ve öfkeli gibi bu özelliği pekiştiren içsel özellikler atfederek, öğrencinin kullanılan kişi olması durumunu ortaya çıkarmışlardır. Bunun yanında, devlet memuru ise, gerçekten olumsuz psikolojik özellikler nedeniyle bunu yapmıştır, sonucu çıkmaktadır.

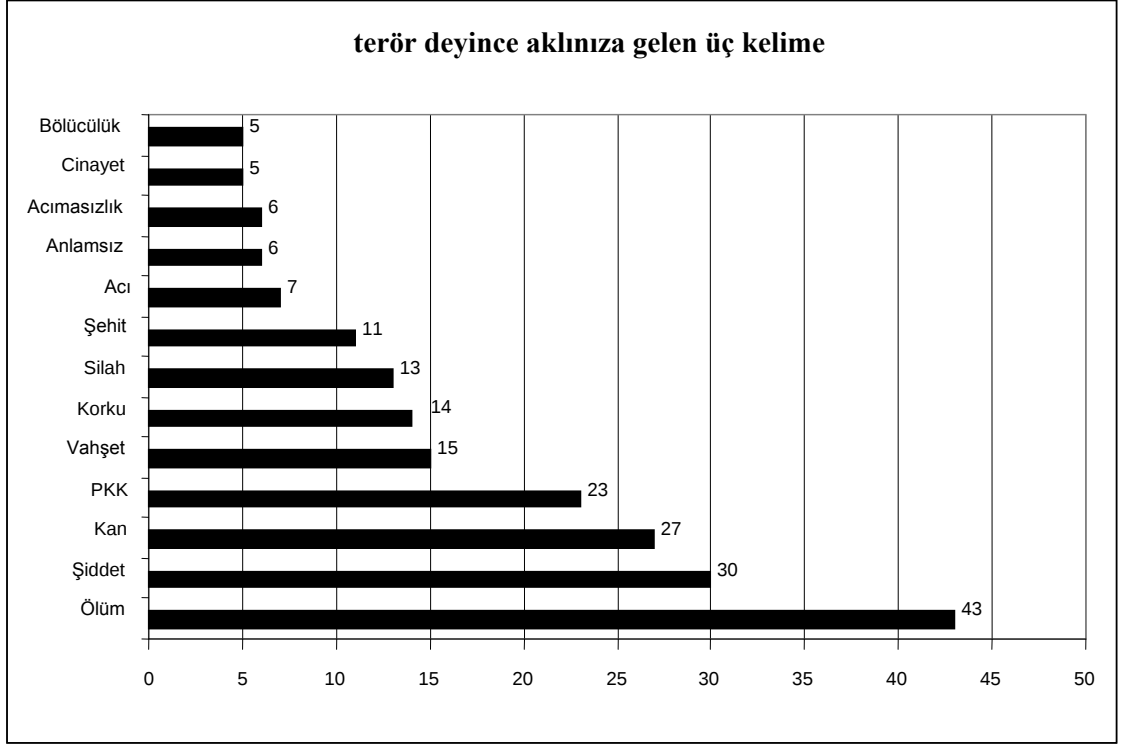
Senaryonun ardından gelen üçüncü soru olan, ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime’ ifadesinin yanıtları ise yine üniversite öğrencisi örnekleminde de yapıldığı gibi, kahramanın devlet memuru ya da üniversite öğrencisi olmasına göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Soruya gelen cevaplar ise aşağıdaki gibidir:

Grafik 12: Yetişkin örneklemin, senaryo kahramanı üniversite öğrencisi olduğunda 'terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Grafik 13: Yetişkin örneklemin, senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda 'terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?' sorusuna verdiği yanıtlar.

Grafik 14: Yetişkin örneklemin , ‘terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?’ sorusuna verdiği yanıtlar.

Görüldüğü gibi her iki kahramanın senaryosunu okuduktan sonra ilk sırayı ‘ölüm’ kelimesi almıştır. Her ne kadar sıralamada değişiklik olsa da, frekansı en az 5 olan cevapların, çoğunlukla aynı kelimelerden oluştuğunu görüyoruz. Yine ilk 10’a giren kelimelerden PKK dışında hepsi, tehdit ve herkesi ilgilendiren durumlara işaret etmektedir.

Hem yetişkin hem de üniversite öğrencisi örneklemine bakıldığında her iki kahraman için de, yani yetişkin örneklem-üniversite öğrencisi senaryosu, yetişkin örneklem-devlet memuru senaryosu, üniversite öğrencisi örnekleme-üniversite öğrencisi senaryosu, üniversite öğrencisi örnekleme-devlet memuru senaryosu kombinasyonlarında ilk soru için ortak çıkan ‘nedenler’ şunlardır:

- Örgüt üyesi olmak
- Beyni yıkanmış
- Terör amaçlı-terör eylemi

Bunun yanında üniversite öğrencisi örnekleme-üniversite öğrencisi senaryosu dışındaki kombinasyonlarda ortak görülen ifade ise ‘maddi durumu kötüdür’

olmuştur. Kısacası ‘devlet memuru’ senaryosunda ve yetişkin, çalışan kişilerin cevaplarında bu ifade daha ön plandadır.

Hem yetişkin hem de üniversite öğrencisi örnekleme bakıldığında her iki kahraman için de, yani yetişkin örneklem-üniversite öğrencisi senaryosu, yetişkin örneklem-devlet memuru senaryosu, üniversite öğrencisi örnekleme-üniversite öğrencisi senaryosu, üniversite öğrencisi örnekleme-devlet memuru senaryosu kombinasyonlarında ikinci soru için ortak çıkan ‘özellikler’ şunlardır:

- Eğitimsiz-cahil
- Öfkeli-sinirli
- Acımasız

Burada dikkati çeken bir diğer nokta ise, hem yetişkin örneklemin hem de üniversite öğrencisi örneklemin, üniversite öğrencisi kahraman için yüksek frekanslarda ‘beyni yıkanmış’ yorumunu yapmaları olmuştur. Bu da daha önceden, öğrencinin iradeli bir birey olmaktan uzak çizilen portresini desteklemektedir.

Üçüncü soruya verilen yanıtlarda ise ortak olarak şu ifadeler yer almaktadır:

- Ölüm
- Kan
- Şiddet

Sonuçlar, yukarıdaki satılarda da belirtilen, tehdit ve herkesin etkilendiği, yönündeki tema etrafında toplanıldığını göstermektedir. Öğrenciler de yetişkinler de, terörün ‘ölüm’le sonuçlandığına, herkesin zarar gördüğüne dair bir yorum getirmişler, terörün şiddetle sergilendiği yönündeki düşüncelerini göstermişlerdir.

2.1.1 Senaryo Aktörünün Eyleme Dair Nedenleri, Nasıl Biri Olduğu ve ‘Terör’ün Çağrıştırdığı İlk Üç Kelimeye Dair Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Değerlendirilmesi

Araştırmanın Sunumu bölümünde de belirtildiği gibi, katılımcılara iki farklı senaryo kahramanın olduğu senaryolar okutulmuş ve ardından üç açık uçlu soru yöneltilmiştir.

İlk soru olan ‘B.K. adlı kişi bu eylemi neden gerçekleştirmiştir?’ sorusuna verilen yanıtlar altı kategori altında toplanmıştır. Cevapların kategorilendirilmesi ve sonuçlar yukarıdaki satırlarda sayısal şekilde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Cevaplara baktığımızda, hem üniversite öğrencisi örnekleminin hem de yetişkin örneklemin cevaplarının daha çok, tedhiş, protesto ve psikolojik özellikler kategorileri etrafında yoğunlaştığını görüyoruz. Her iki örneklem grubu da, B.K. üniversite öğrencisi için olumsuz psikolojik özellikler atfederken, B.K devlet memuruyken, memurun devletten memnun olmaması ve protesto edebileceği durumlar öne çıkarılmıştır. Bu da daha önce bahsedilen öğrencinin, itaat eden olarak yorumlanması, devlet memurunun ise geçim sıkıntısı çekmesi düşüncelerinin bir yansımasıdır. Burada belirtilmesi gereken bir durum ise, devlet memuru senaryosunda, her ne kadar frekans değeri düşük olsa da, maddi durumu kötüdür ifadesini kullanan katılımcılardan 12’sinin aynı zamanda, devlet memuru için ‘çocuk sahibidir’ demiş olmasıdır. Bu da katılımcılardan bir kısmının devlet memurunun, maddi durumundan memnun olmaması ve bu durumu protesto etmesini meşrulaştırdığını göstermektedir.

Dikkat çeken bir nokta ise, öğrenci örnekleminin senaryo kahramanı üniversite öğrencisi olduğunda; yetişkin örneklemin ise senaryo kahramanı devlet memuru olduğunda ‘tedhiş amaç’larını atfetmiş olmasıdır. Bu noktada, kişilerin senaryo kahramanının statüsüne yakın olup olmamasının önemli olduğu görülmektedir. Öğrenciler kendilerinin B.K. isimli üniversite öğrencisinin yerine koyarak, yetişkinler-çalışma hayatında olan kişiler kendilerini B.K. isimli devlet memurunun yerine koyarak cevaplamışlardır.

İkinci soru olan ‘B.K. nasıl biridir?’ ifadesinin cevaplarında ise her iki grubun da, kahramana ağırlıklı olarak içsel ve olumsuz özellikler atfettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, yetişkinlerin verdiği cevaplarda, en yüksek frekansla ilk sırada yer alan ‘maddi durumu kötü’ ifadesi olumsuz ama ‘dışsal’ bir atıftır. Her ne kadar, yetişkinler çevre koşullarını daha çok göz önünde bulundurmuş olsalar da, yine her iki katılımcı grubunun temel atıf hatasına düştüğünü görebiliriz.

Bu ilk iki soru temel olarak, kişilerin ‘terörist kimdir’e dair düşüncelerini ve temsillerini incelemek için sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların, öğrenci için, daha

önce de belirtildiği gibi, ‘kukla, kullanılan kişi’, devlet memuru için de ‘cani, acımasız, öfkeli’ atıflarında bulunurken; öğrenciyi daha savunmasız bulurken, devlet memurunu zaten nitelermelerde de kullanıldığı gibi ‘kindar’ bulmuşlardır. Öğrenciyi savunmasız bulmalarını destekleyen durum ise ‘cahil’ nitelermesinin frekansının yüksek olması ve ikinci sırada yer almasıdır. Bu durumda, ‘terörist ‘ olarak görülen kişinin yaşı küçük olduğunda, medyada da yer bulan ‘taş atan çocuklar’ olayında olduğu gibi, kişi terörist olarak görülmekten ziyade, terör örgütü tarafından kullanılan ‘yitik’ biri gibi görülmektedir. Devlet memuru olan kahraman ise, yaşının büyük olması ve ‘devletten maaş alması’ sebebiyle ‘vatan haini’ bulunmuştur.

Üçüncü açık uçlu soru ise, terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelimeyi yazınız, olmuştur. Her iki örneklem grubunda da ilk sırayı ölüm kelimesi almıştır. Bunun ardından ise, sırası değişmekle beraber, daha önce de belirtildiği gibi, kan, şiddet, korku ve karmaşa/kaos ifadeleri gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ifadeler tehdit teması etrafında, terörün herkese zarar verdiği ekseninde şekillenmektedir.

Bu gözlemler, gazete analizlerinde ortaya koyduğumuz terörizme ilişkin sosyal temsillerden ilki ile anket katılımcılarının teröre ve teröriste ilişkin görüşleri arasında bir paralellik olduğunu düşündürmektedir. Kişilerin tehdit teması etrafında verdikleri cevaplar ilk temsile gönderme yaparken, azımsanamayacak frekans değerlerine sahip şehit (38), silah (32) ve asker (15) ifadeleri ise ikinci temsil olan ‘devletin işi’ temsiline gönderme yapmaktadır.

Bu noktada, açık uçlu soru yönteminin, sosyal temsil çalışmalarındaki önemi de rahatça görülebilir. Kişiler, kısıtlanmadan soruları yanıtladıklarında, toplumun genel yargılarından, normlarından ve medyanın oluşturduğu izlenimlerden ne kadar etkilenip etkilenmediklerini daha net bir biçimde ortaya koymaktadırlar.

2.2. Teröre Yönelmedeki Olası Nedenler, Terörü Etkileyen Faktörler, Terörün Zarar Alanları, Etkilediği Yapılar, Teröre Destek Verenler ve Katılımcıların Terörden Etkilenme Düzeylerine Dair Yapılandırılmış Sorular

Araştırmada ikinci olarak yapılandırılmış sorular vasıtasıyla veri elde edilmiştir. Sorularda yeni veri elde etmenin yanı sıra açık uçlu sorularla tutarlılık da gözetilmiştir. Bu çerçevede, soru formunda aşağıdaki sorulara yer verilmiştir:

- İnsanların teröre yönelmesinde ki olası nedenler,
- Terörü etkileyen faktörler,
- Terörün ülkelerde zarar verdiği alanlar,
- Terörün etkilediği yapılar,
- Teröre destek verenler,
- Terörden ne kadar zarar gördükleri.

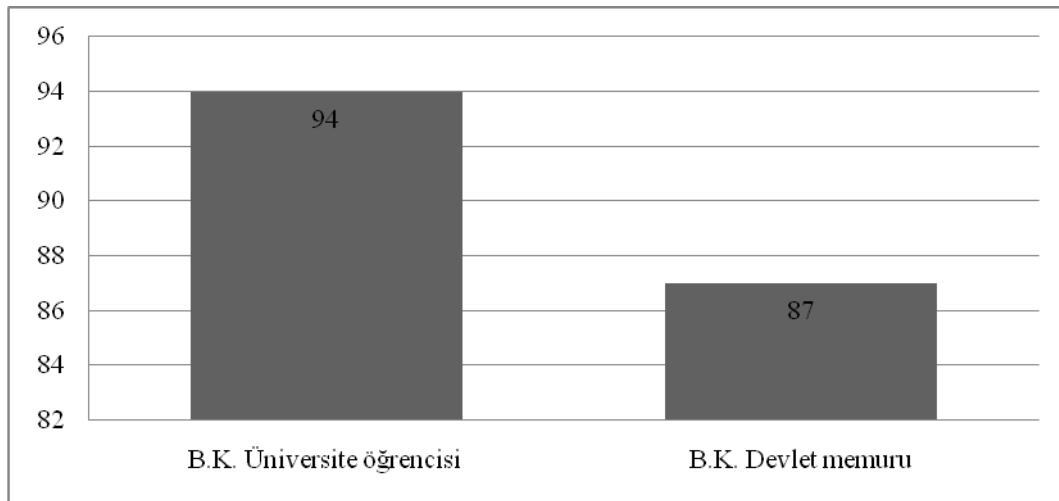
Soruların hepsi yapılandırılmıştır ve katılımcılar kendilerine verilen tablolardaki nedenleri, faktörleri, terörün zarar verdiği alanları, terörün etkilediği yapıları, teröre destek verenleri ve terörden ne kadar zarar gördüklerinin yedili likert ölçeği üstünde değerlendirmişlerdir.

Katılımcıların cevapları, SPSS 11 programında, bağımsız örneklem t-testi (independent-samples t test) ile değerlendirilmiştir. Yukarıda belirtilen sorular sırasıyla, senaryo kahramanının üniversite öğrencisi ya da devlet memuru olmasına bağlı olarak adlandırılan anket türü değişkeniyle, soruların yetişkin örnekleme ya da üniversite öğrencisi örnekleme sorulmasına bağlı olarak adlandırılan anketin kime yapıldığı değişkeniyle ve cinsiyet değişkeniyle beraber analize alınmıştır. T testinden önce normal dağılım sayıltısının geçerliliğine bakıldığında bazı maddelerde bu sayıltının geçerli olmadığı görülmüş ve bu maddeler non-parametrik testlerden Mann-Whitney U testi ile değerlendirilmiştir. Bağımsız örneklem t testinde, varyansların eşit olmadığı durumlarda düzeltilmiş t değerleri kullanılmıştır.

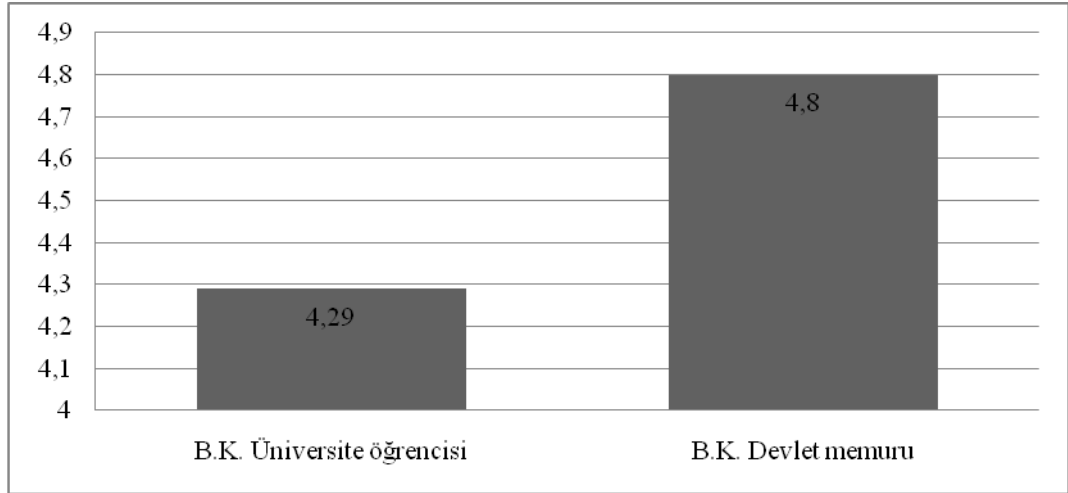
Soruların ‘anket türü’ değişkeni ile beraber analize sokulmasıyla elde edilen sonuçlarda sadece iki maddede anlamlı fark gözlenmiştir. Bu da ‘anket türü’

değişkeninin, yani katılımcıların ilk başta okudukları senaryo kahramanının üniversite öğrencisi ya da devlet memuru olmasının cevapları etkilemediğini düşündürmektedir. Bu değişkenin fark yarattığı maddelere baktığımızda, terörün zarar verdiği alanlarda ‘güvenlik’ alanını ($t(318,89) = -2,02, p=.04$) ve katılımcıların terörden ne kadar etkilendikleri ($t(345)=2,87, p=.004$) sorusunu görüyoruz. Buna göre B.K.’nın üniversite öğrencisi olduğu anketi yanıtlayanlar ($\bar{X}=94, SS= .243$) güvenlik alanının, B.K.’nın devlet memuru olduğu anketi yanıtlayanlardan ($\bar{X}= 87, SS= .332$) daha çok zarar gördüğünü düşünmüşlerdir. Terörden ne kadar etkileniyorsun sorusunda ise B.K.’nın devlet memuru olduğu anketi yanıtlayanlar ($\bar{X}= 4,8, SS= 1,57$), B.K.’nın üniversite öğrencisi olduğu anketi yanıtlayanlardan ($\bar{X}= 4,29, SS= 1,7$) daha çok zarar gördüklerini düşünmüşlerdir.

Grafik 15 ve Grafik 16’da senaryoda yer alan kahramanın kimliğine göre, güvenlik zarar alanına dair ortalamaların ve terörden ne kadar etkileniyorsunuz sorusuna verilen cevapların ortalamalarının grafikleri görülmektedir.

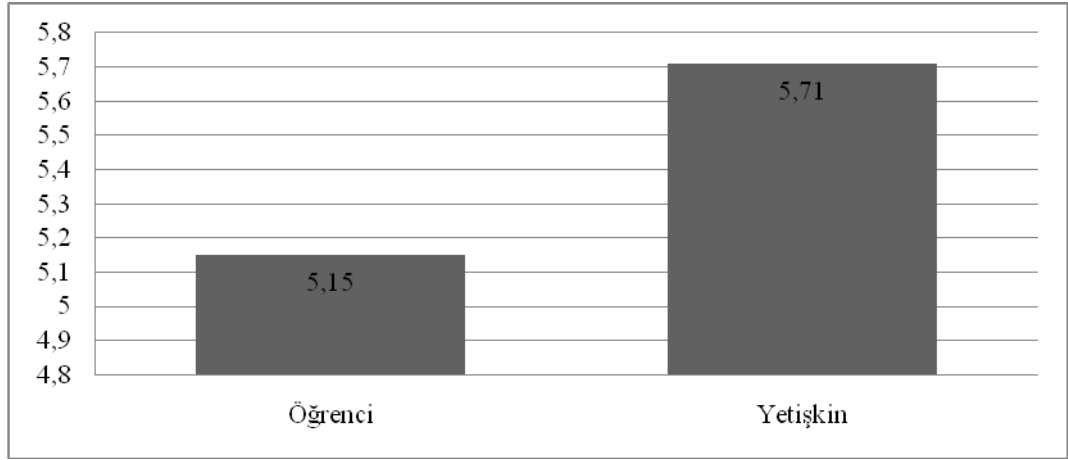
Grafik 15: Güvenlik zarar alanı anketin türü ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

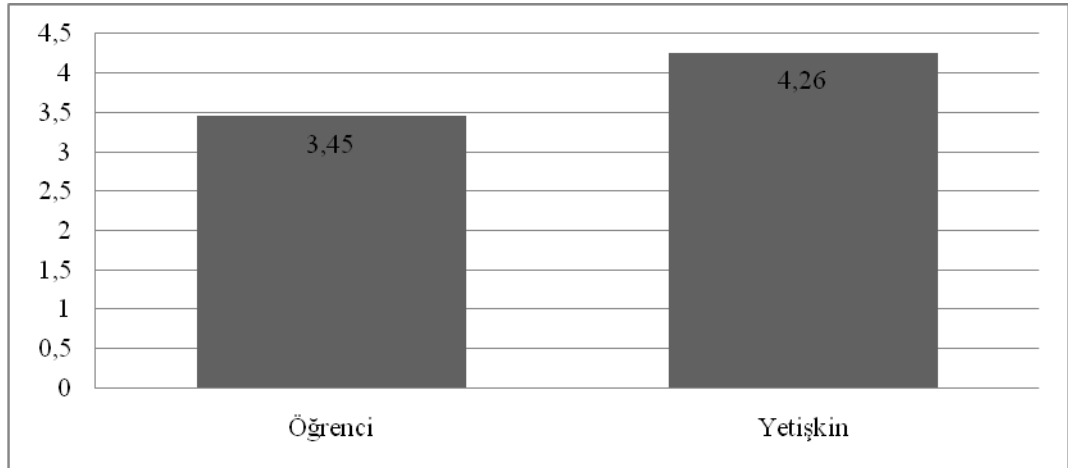
Grafik 16: Terörden ne kadar etkileniyorsunuz, sorusu anket türü ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Anket türü değişkeni ile başka anlamlı sonuç elde edilmemiş olup, bu durum araştırmanın başındaki beklentileri karşılamaktadır. Araştırmada yapılandırılmış sorular için daha anlamlı sonuç elde edilebilecek alan ise, anketi kimin yanıtladığıdır. Burada katılımcının öğrenci veya yetişkin- çalışma hayatı içerisinde yer alan- olmasının, soruların cevaplarında daha anlamlı fark yaratacağı düşünülmüştür. Aşağıdaki satılarda sırasıyla bu değişkenin fark yarattığı maddeler ele alınacaktır.

B.K.'nın kişisel nedenleri sorusu anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alındığında maddelerin normal dağılım sayılına uymadığı gözlemlenmiş ve Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Burada anlamlı farklılık çıkan maddeler eğitim seviyesinin düşük olması ($z=-2,356$, $p=.018$) ve dini inançları ($z=-3,501$, $p=.00$) olmuştur. Öğrencilerin eğitim seviyesinin düşük olması maddesindeki sıra ortalaması 184,79; yetişkinlerin sıra ortalaması 160,21 olarak gözlenmiştir. Buna göre eğitim seviyesinin düşük olmasını öğrenci grubu, yetişkin grubundan daha önemli olduğunu düşünmüştür. Dini inançları maddesinde yetişkin grubunun sıra ortalaması 196,22, öğrenci grubunun sıra ortalaması 158,25 olarak gözlenmiştir. Buna göre yetişkinler öğrencilere kıyasla dini inançların daha önemli olduğunu düşünmüştür. Aşağıdaki grafiklerde bu maddelere ait cevapların ortalaması görsel olarak verilmiştir.

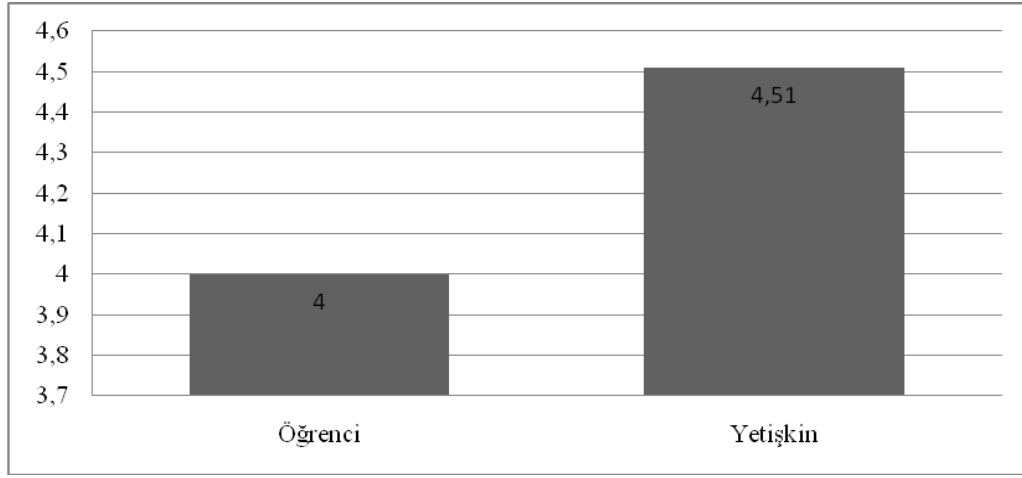
Grafik 17: 'Eğitim seviyesinin düşük olması', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Grafik 18: 'Dini inançları', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

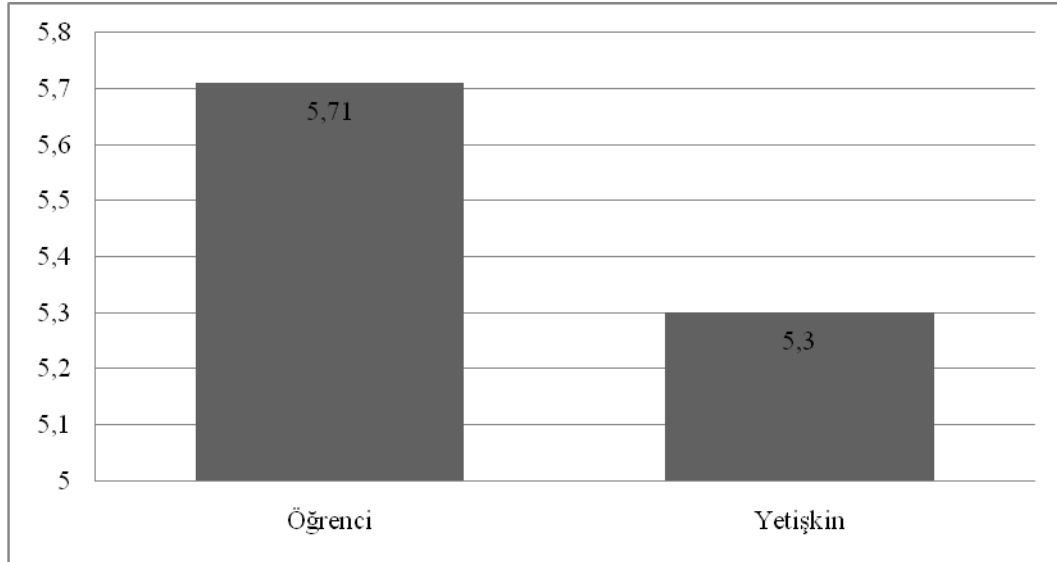
Terörü etkileyen faktörler anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alındığında normal dağılım sayıltısına uymadığı gözlemlenmiş ve Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Bazı maddelerde yetişkin ve öğrenci grupları arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu maddeler aşağıdaki satırlarda incelenmiştir.

Göç faktörü maddesinin anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alınmasıyla bu maddede iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($z=-2,869$, $p=.004$) görülmüştür. Öğrencilerin göç faktöründeki maddesindeki sıra ortalaması 158,05; yetişkinlerin sıra ortalaması 188,72 olarak gözlenmiştir. Buna göre yetişkin grubunun öğrenci grubundan daha yüksek düzeyde göçü etkili bulduğu gözlenmiştir.

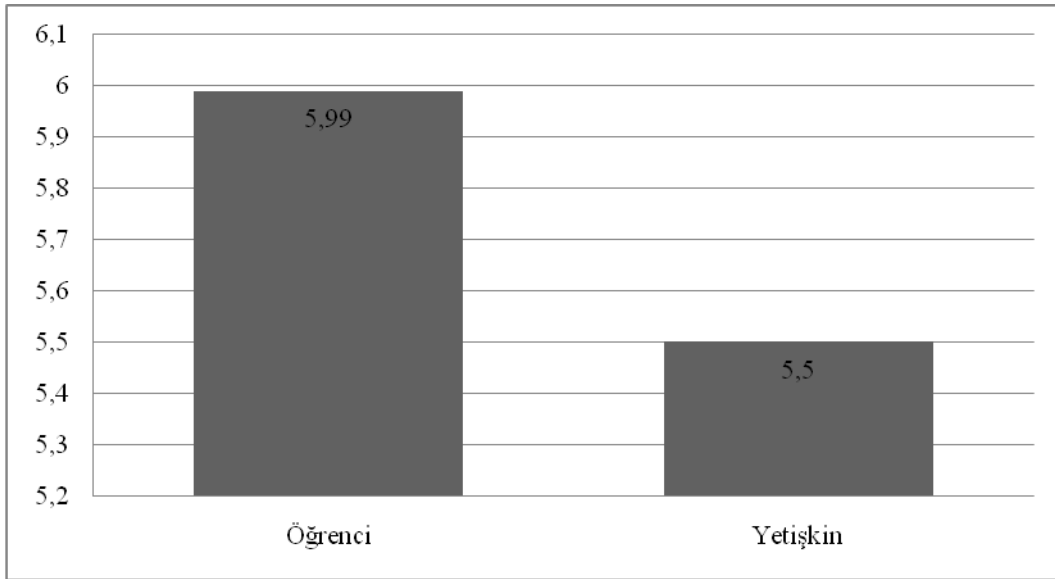
Grafik 19: 'Göç faktörü', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Eğitim faktörü maddesinin anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alınmasıyla bu maddede iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($U=12481, p=.003, z=-2,192, r=-0,12$) görülmüştür. Öğrencilerin eğitim faktöründeki maddesindeki sıra ortalaması 182,71; yetişkinlerin sıra ortalaması 159,79 olarak gözlenmiştir. Buna göre öğrenci grubunun yetişkin grubundan daha yüksek düzeyde eğitimi etkili bulduğu gözlenmiştir.

Grafik 20: 'Eğitim faktörü', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Önyargı/Ayrımcılık faktörü maddesinin anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alınmasıyla bu maddede iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($U=11871, p=.003, z=-2,938, r=-0,16$) görülmüştür. Öğrencilerin önyargı/ayrımcılık faktöründeki maddesindeki sıra ortalaması 185,65; yetişkinlerin sıra ortalaması 155,4 olarak gözlenmiştir. Buna göre öğrenci grubunun yetişkin grubundan daha yüksek düzeyde önyargı/ayrımcılık aktörünü etkili bulduğu gözlenmiştir.

Grafik 21: 'Önyargı/Ayrımcılık faktörü', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

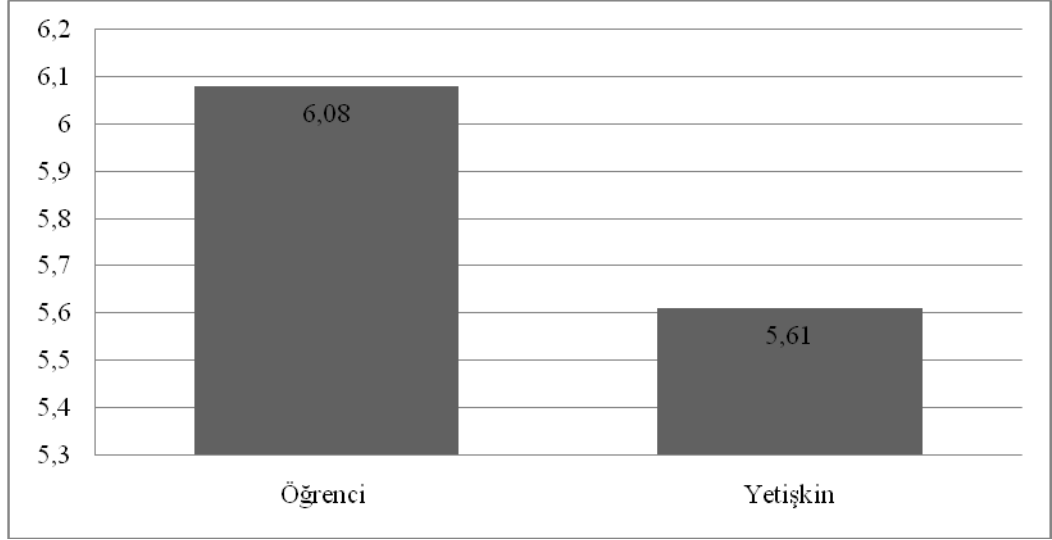
Terörün zarar verdiği alanlar anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alındığında bazı maddelerde yetişkin ve öğrenci grupları arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu maddeler toplumsal alan, kültürel alan, politik alan, psikolojik alan, genel sağlık alanı ve ulusal bütünlük alanıdır.

Toplumsal zarar alanı maddesinin anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alınmasıyla bu maddede iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(207)= 3,35, p=.001$) görülmüştür. Buna göre öğrenci grubu ($\bar{X}=,94, SS=.233$) yetişkin grubundan ($\bar{X}=,82, SS=.384$) daha yüksek düzeyde toplumsal alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. Kültürel zarar alanı maddesi, anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alındığında da iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(301,12)= 2,15, p=.03$) görülmüştür. Buna göre öğrenci grubu ($\bar{X}=,52, SS=.501$) yetişkin grubundan ($\bar{X}=,41, SS=.493$) daha

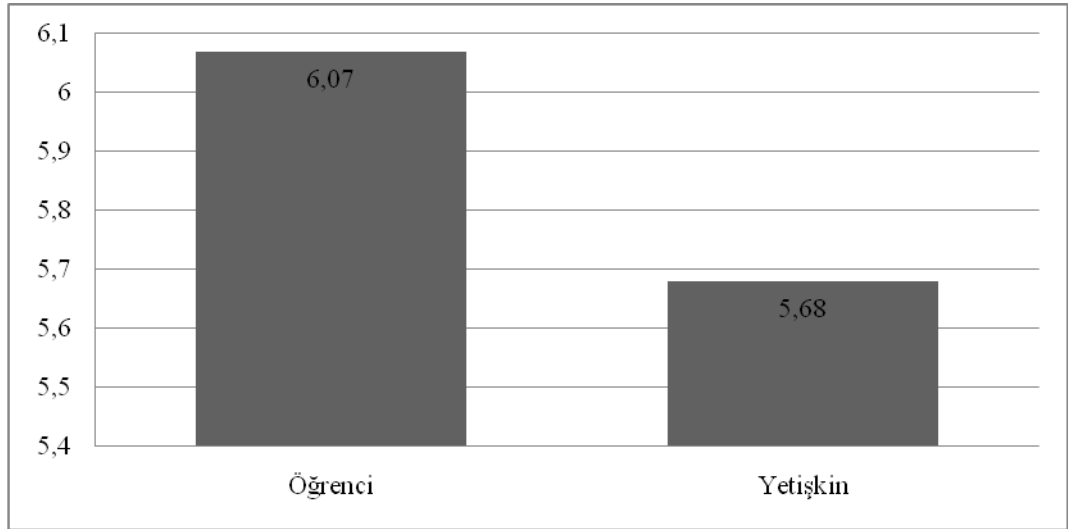
yüksek düzeyde kültürel alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. Güvenlik zarar alanı maddesinin anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alınmasıyla bu maddede iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(208,32)= 3,04, p=.003$) görülmüştür. Buna göre öğrenci grubu ($\bar{X}=.95, SS=.223$) yetişkin grubundan ($\bar{X}=.84, SS=.365$) daha yüksek düzeyde güvenlik alanının zarar gördüğünü düşünmüştür. Politik zarar alanı maddesi, anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alındığında yine iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(280,5)= 4,44, p=.00$) görülmüştür. Buna göre yine öğrenci grubu ($\bar{X}=.69, SS=.464$) yetişkin grubundan ($X=.45, SS=.500$) daha yüksek düzeyde politik alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. İki grup arasında anlamlı fark gözlenen diğer bir alan ise psikolojik alan ($t(201,54)= 3,66, p=.00$) olmuştur. Buna göre yine öğrenci grubu ($\bar{X}=.94, SS=.233$) yetişkin grubundan ($\bar{X}=.81, SS=.397$) daha yüksek düzeyde psikolojik alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. Genel sağlık zarar alanı maddesi, anketi kimin yanıtladığı değişkeni ile analize alındığında yine iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(316,36)= 3,05, p=.002$) görülmüştür. Buna göre yine öğrenci grubu ($\bar{X}=.44, SS=.498$) yetişkin grubundan ($\bar{X}=.29, SS=.453$) daha yüksek düzeyde genel sağlık alanının zarar gördüğünü düşünmüştür. Son olarak ulusal bütünlük zarar alanı maddesi analize dahil edildiğinde anlamlı farklılık gözlenmiş ($t(229,88)= 3,1, p=.002$); öğrenci grubu ($\bar{X}=.90, SS=.291$) yetişkin grubundan ($\bar{X}=.78, SS=.417$) daha yüksek düzeyde ulusal bütünlük alanının zarar gördüğünü düşünmüştür.

Terörün zarar verdiği yapılar, anketin kime yapıldığı değişkeni ile analize alındığında normal dağılım sayılına uymadığı gözlemlenmiş ve Mann Whitney U testi uygulanmıştır. İki maddede yetişkin ve öğrenci grubu arasında farklılık gözlenmiştir. Bu yapılar devlet ($z=-2,311, p=.02$) ve kişiler ($z=-2,103, p=.03$) yapılarıdır. Öğrencilerin devlet yapısındaki maddesindeki sıra ortalaması 184,13; yetişkinlerin sıra ortalaması 160,2 olarak gözlenmiştir. Buna göre öğrenci grubunun yetişkin grubundan daha yüksek düzeyde devlet yapısının terörden etkilendiğini düşündüğü gözlenmiştir. Öğrencilerin kişiler yapısındaki maddesindeki sıra ortalaması 183,71; yetişkinlerin sıra ortalaması 162 olarak gözlenmiştir. Buna göre öğrenci grubunun yetişkin grubundan daha yüksek düzeyde kişiler yapısının terörden etkilendiğini düşündüğü gözlenmiştir. Her iki maddede de öğrenci grubu, yetişkin

grubuna göre bu yapıların daha çok zarar gördüğünü düşünmüştür. Grafik 22 ve Grafik 23'te her iki yapı için de gruplardan elde edilen ortalamalar gösterilmektedir.

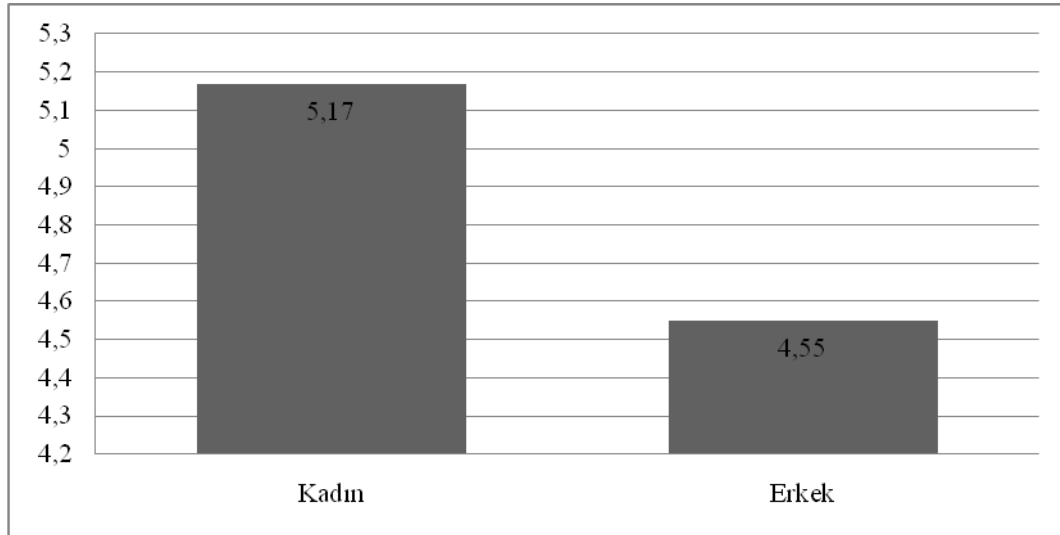
Grafik 22: 'Devlet yapısı', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

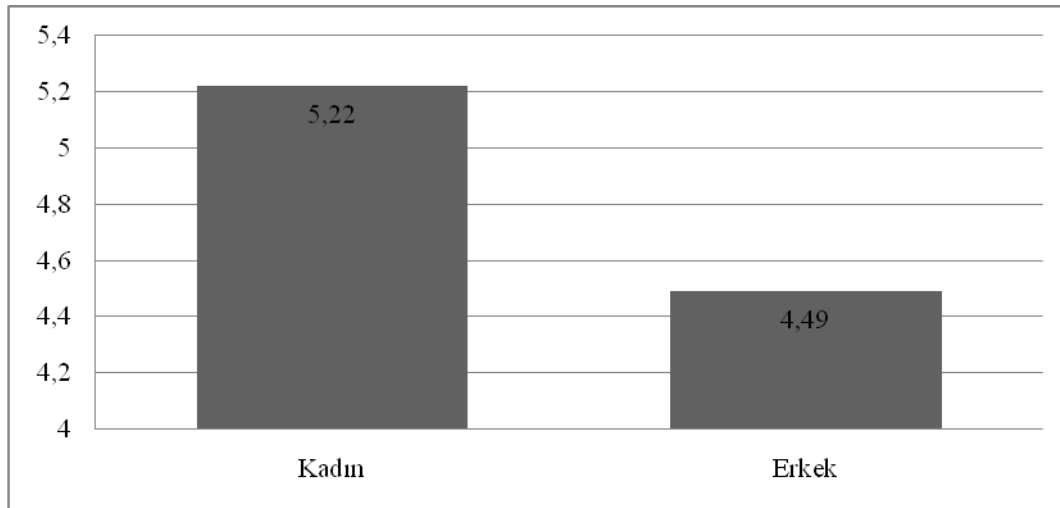
Grafik 23: 'Kişiler yapısı', katılımcıların yetişkin veya öğrenci olması ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Sorular cinsiyet değişkeni ile analize alındığında yine benzer alanlarda kadın ve erkekler arasında anlamlı farklar gözlenmiştir. İlk soruda B.K.'nın eyleme geçmesindeki kişisel nedenler arasından aile yaşantısı ($t(345)= 2,85$, $p=.005$) ve kendisini ispat ihtiyacı ($t(112,98)= 2,9$, $p=.004$) maddelerinde anlamlı farklılık

gözlenmiştir. Buna göre kadınlar ($\bar{X}=5,17$, $SS=1,66$) erkeklerden ($\bar{X}=4,55$, $SS=1,83$) daha yüksek düzeyde aile yaşantısının önemli olduğunu düşünmüştür. Aynı şekilde kadınlar ($\bar{X}=5,22$, $SS=1,67$) erkeklerden ($\bar{X}=4,49$, $SS=2,02$) daha yüksek düzeyde kendini ispat ihtiyacının önemli olduğunu düşünmüştür.

Grafik 24: 'Aile yaşantısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

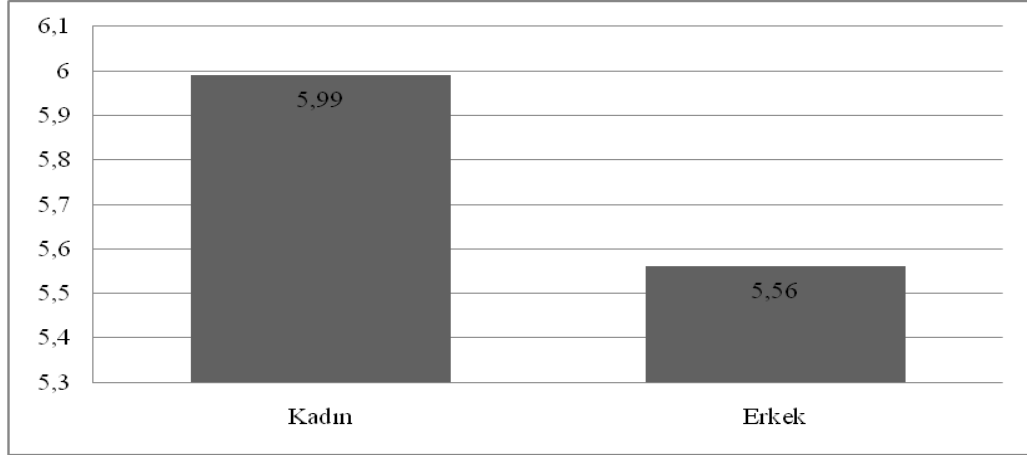

Grafik 25: 'Kendini ispat ihtiyacı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Terörün zarar verdiği alanlar cinsiyet değişkeni ile analize alındığında bazı maddelerde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu maddeler toplumsal alan, hukuki alan, politik alan, psikolojik alan, genel sağlık alanı ve ulusal bütünlük alanıdır.

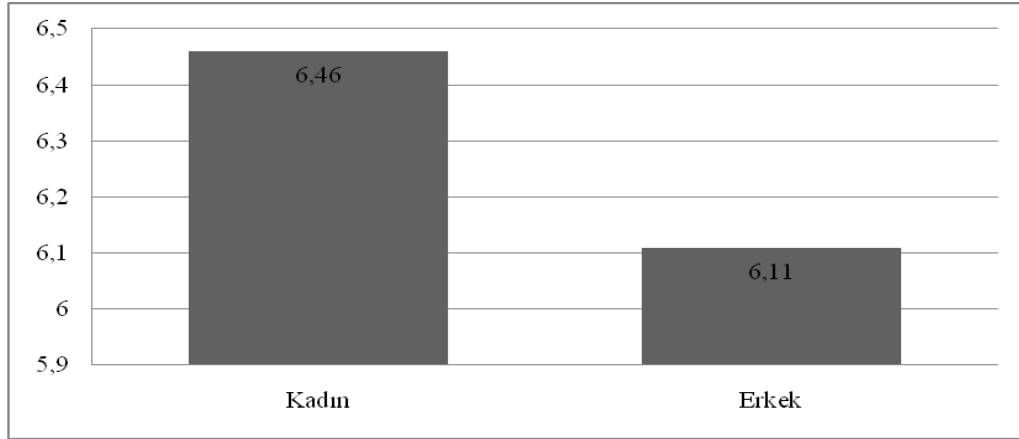
Toplumsal zarar alanı maddesinin cinsiyet ile analize alınmasıyla bu maddede iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(102,81)= 2,26, p=.03$) görülmüştür. Buna göre kadınlar ($\bar{X}=.92, SS=.274$) erkeklerden ($\bar{X}=.81, SS=.393$) daha yüksek düzeyde toplumsal alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. Hukuki zarar alanı maddesi, cinsiyet ile analize alındığında da iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(135,07)= 2,41, p=.02$) görülmüştür. Buna göre kadınlar ($\bar{X}=.49, SS=.501$) erkeklerden ($\bar{X}=.34, SS=.467$) daha yüksek düzeyde hukuki alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. Politik zarar alanı maddesi, cinsiyet ile analize alındığında yine iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(123,53)= 3,1, p=.002$) görülmüştür. Buna göre yine kadınlar ($\bar{X}=.64, SS=.481$) erkeklerden ($\bar{X}=.44, SS=.500$) daha yüksek düzeyde politik alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. İki grup arasında anlamlı fark gözlenen diğer bir alan ise psikolojik alan ($t(99,013)= 2,7, p=.008$) olmuştur. Buna göre yine kadınlar ($\bar{X}=.92, SS=.275$) erkeklerden ($\bar{X}=.78, SS=.414$) daha yüksek düzeyde psikolojik alanın zarar gördüğünü düşünmüştür. Genel sağlık zarar alanı maddesi, cinsiyet ile analize alındığında yine iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($t(147,11)= 3,27, p=.001$) görülmüştür. Buna göre yine kadınlar ($\bar{X}=.42, SS=.495$) erkeklerden ($\bar{X}=.24, SS=.428$) daha yüksek düzeyde genel sağlık alanının zarar gördüğünü düşünmüştür. Son olarak ulusal bütünlük zarar alanı maddesi analize dahil edildiğinde anlamlı farklılık gözlenmiş ($t(99)= 3,92, p=.00$); kadınlar ($\bar{X}=.90, SS=.296$) erkeklerden ($\bar{X}=.69, SS=.466$) daha yüksek düzeyde ulusal bütünlük alanının zarar gördüğünü düşünmüştür.

Terörün zarar verdiği yapılar, cinsiyet değişkeni ile analize alındığında normal dağılım sayılına uymadığı gözlemlenmiş ve Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Üç maddede kadınlar ve erkekler arasında farklılık gözlenmiştir. Bu yapılar devlet ($z=-2,291, p=.02$), ülke ($z=-2,392, p=.02$) ve rejim ($z=-2,943, p=.003$) yapılarıdır. Devlet yapısı cinsiyet ile analize alındığında; kadınların sıra ortalaması 180,86, erkeklerin sıra ortalaması 153,59 olarak belirlenmiştir. Buna göre kadınlar erkeklere kıyasla devletin daha çok zarar gördüğünü düşünmüşlerdir.

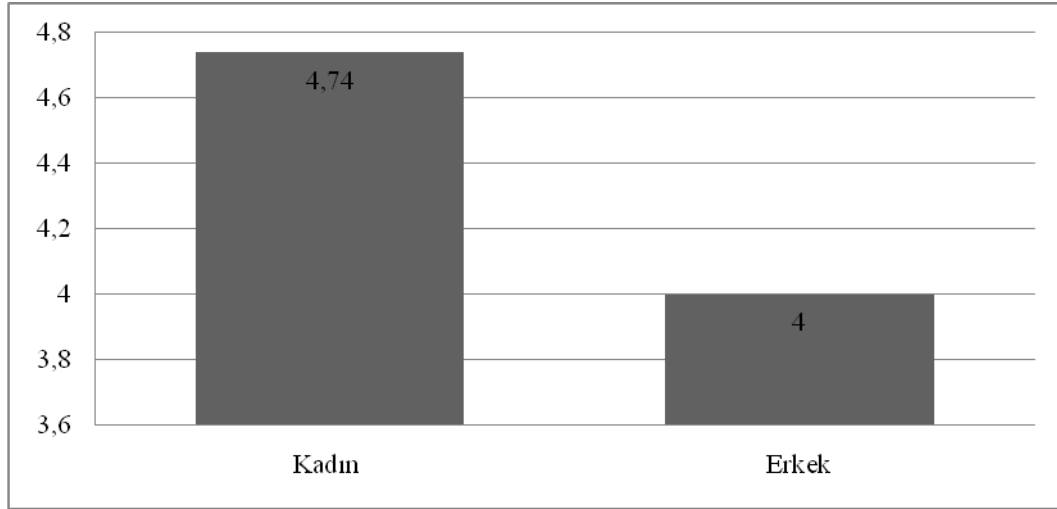
Grafik 26: 'Devlet yapısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Ülke yapısı cinsiyet ile analize alındığında kadınların sıra ortalaması 181,09, erkeklerin sıra ortalaması 154,52 olarak belirlenmiştir. Kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde ülkenin zarar gördüğünü düşündüğü gözlenmiştir.

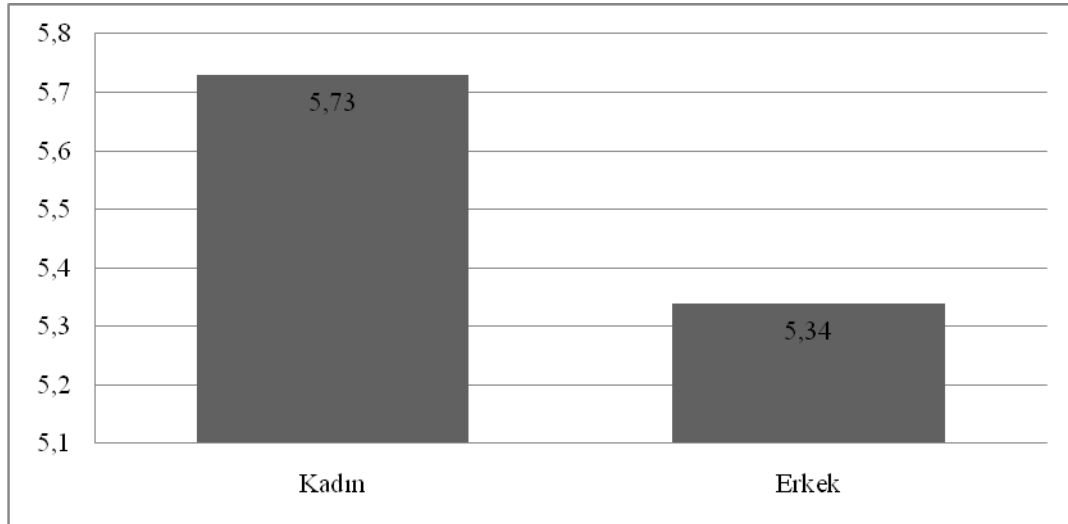
Grafik 27: 'Ülke yapısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Rejim yapısı cinsiyet ile analize alındığında kadınların sıra ortalaması 182,56, erkeklerin sıra ortalaması 145,43 olarak belirlenmiştir. Kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde rejimin zarar gördüğünü düşündüğü gözlenmiştir.

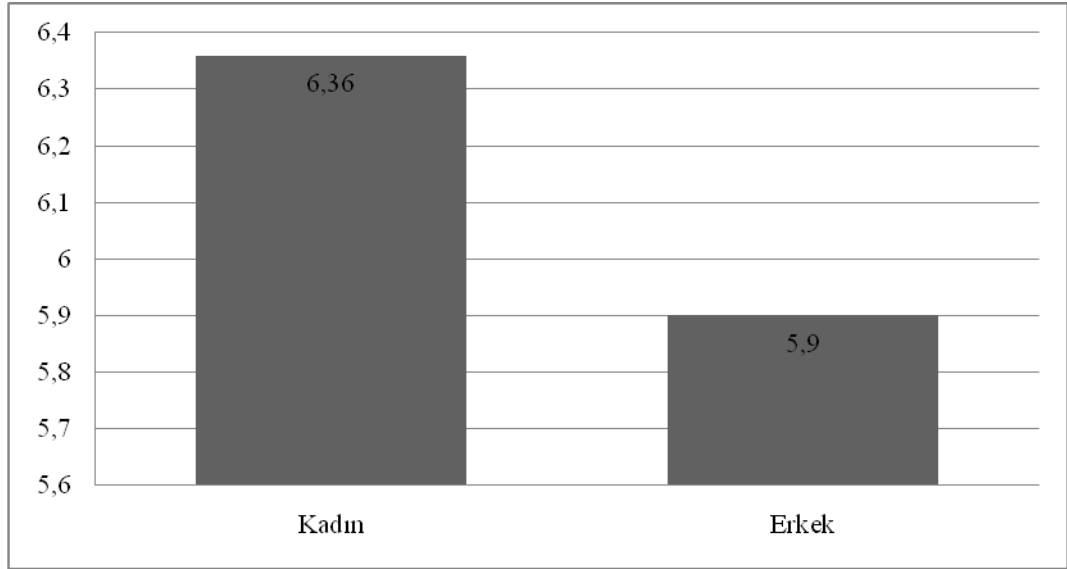

Grafik 28: 'Rejim yapısı', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Son olarak terörü destekleyenler ve cinsiyet birlikte analize alınmıştır. Burada iki maddede kadınlar ve erkekler arasında anlamlı fark gözlenmiştir. Etnik gruplar ($t(343)=2,21$, $p=.03$) ve gizli örgütler ($t(98,02)=2,38$, $p=.02$) bu maddeler olmuştur. Her iki maddede de kadınlar, erkeklerden daha çok bu grupların terörü desteklediğini düşünmüştür.

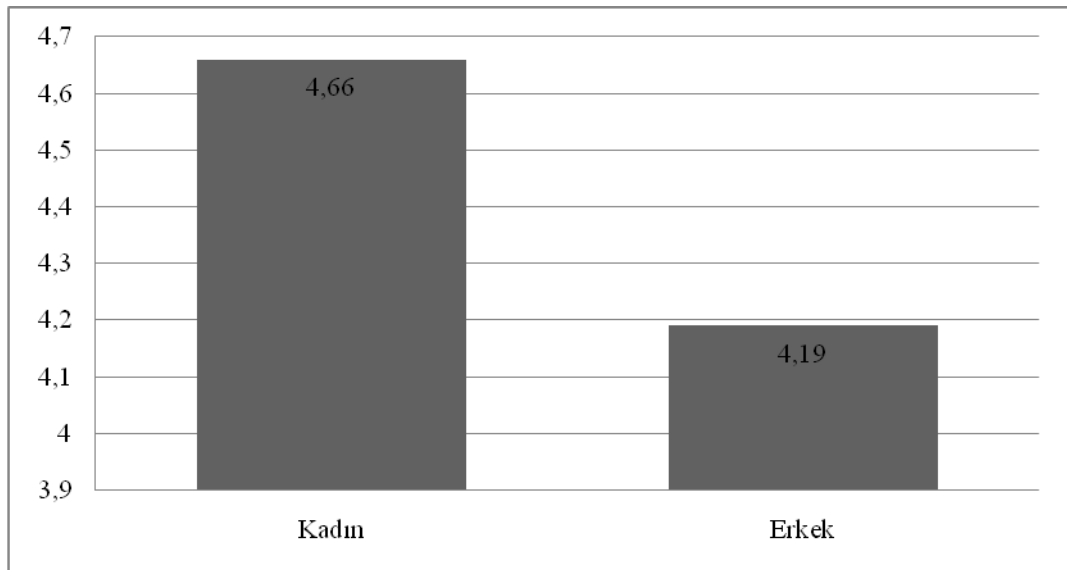

Grafik 29: 'Etnik gruplar', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Grafik 30: 'Gizli örgütler', cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

Kadınlar ve erkekler, terörden ne kadar etkilendiklerini değerlendirdiklerinde yine anlamlı bir fark gözlenmiş ($t(345)=2,23$, $p=.03$); kadınlar ($\bar{X}=4,66$, $SS=1,59$) terörden, erkeklere ($\bar{X}=4,19$, $SS=1,82$) kıyasla daha çok etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Grafik 31: 'Terörden ne kadar etkileniyorsunuz' sorusu, cinsiyet ile analize alındığında elde edilen sonuçlar.

2.2.1 Teröre Yönelmedeki Olası Nedenler, Terörü Etkileyen Faktörler, Terörün Zarar Alanları, Etkilediği Yapılar, Teröre Destek Verenler ve Katılımcıların Terörden Etkilenme Düzeylerine Dair Yapılandırılmış Sorulara Verilen Yanıtların Değerlendirilmesi

Yapılandırılmış sorulara verilen cevapların değerlendirmesinde ise, soruların anketin kime yapıldığı ve anketi cevaplayanların cinsiyeti çerçevesinde önce tek tek ele alınması, sonra bu değerlendirmelerden bir bütüne gidilmesi yolu izlenecektir.

Buna göre yapılandırılmış soruların analiz sonuçları ise aşağıdaki gibidir;

1. Teröre yönelmede olası nedenlerden dini inançlar ve eğitim seviyesinin düşük olması öğrenci ve yetişkinlerin gözünde farklı değerlendirilirken, kadın ve erkekler arasında farklılık gösteren nedenler aile yaşantısı ve kendini ispat ihtiyacıdır. Bunun dışında maddelerin ortalamalarına bakıldığında ilk neden olarak siyasi nedenler ($\bar{X}=5,75$), ikinci olarak etnik grubu ($\bar{X}=5,63$) görülmektedir.

2. Terörü etkileyen faktörler arasında yetişkin ve öğrenci grupları arasında fark yaratan maddeler göç, eğitim ve önyargı/ayrımcılık olurken; kadın ve erkekler bağlamında faktörler arasında herhangi bir farklılık görülmemiştir. Maddelerin ortalamalarına bakıldığında birinci faktör olarak dış ülkeler ($\bar{X}=5,98$), ikinci olarak önyargı/ayrımcılık ($\bar{X}=5,79$) görülmektedir.

3. Terörün en çok zarar verdiği alanlar arasında yetişkin ve öğrenci grupları arasında fark yaratan maddeler toplumsal alan, kültürel alan, güvenlik alanı, politik alan, psikolojik alan, genel sağlık alanı ve ulusal bütünlük alanı olurken; kadın ve erkekler bağlamında zarar alanları arasında anlamlı fark görülenler toplumsal alan, hukuki alan, politik alan, psikolojik alan, genel sağlık alanı, ulusal bütünlük alanı olmuştur. En çok zarar gören alanlar olarak güvenlik ($\bar{X}=5,91$) ve toplumsal ($\bar{X}=5,89$) belirlenmiştir.

4. Terörün zarar verdiği yapılar arasından devlet ve kişiler yapısı öğrenci ve yetişkin grupları arasında fark yaratırken, yine devlet, ülke ve rejim yapıları kadın ve erkekler arasında anlamlı fark ortaya koymuştur. En çok zarar gören yapı olarak toplum ($\bar{X}=6,59$), ikinci yapı ülke ($\bar{X}=6,38$) olmuştur.

5. Terörü destekleyenler arasında sadece cinsiyet ile analizler sonucunda anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Farklılık gözlenen maddeler ise, etnik gruplar, gizli örgüt olmuştur. Terörü en çok gizli örgütler ($\bar{X}=6,25$) ve dış ülkeler ($\bar{X}=6,22$) destekler.

6. Katılımcıların terörden ne kadar etkilendiğine dair verdikleri cevaplar arasında kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılık görülmektedir. Kadınlar, terörden erkeklere kıyasla daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir.

III. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, daha önce de belirtildiği gibi genel olarak terör ve terörizme ilişkin sosyal temsiller çeşitli başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda, daha önce de belirtildiği gibi, ilk olarak medyanın, kişiler üzerindeki etkisini ele alabilmek amacıyla bir haber örneklemini analizi yapılmıştır. Ardından, medyanın ve kişilerin fikirlerini karşılaştırmak için yapılan alan çalışmasında, yetişkin ve öğrencilerden oluşan bir örneklemin, terör eyleminin öznesi durumundaki kişinin öğrenci veya devlet memuru olarak değiştiği bir senaryo üzerinden tepkileri saptanmaya çalışılmıştır.

İçinde yaşadığımız çevrede cereyan eden olaylar, bir takım sosyal anlamlarla yüklü olarak bulunurlar ve çıplak gerçekliklerinde görülmezler; bir takım sembolik, kültürel ve psiko-sosyal anlam setleri ve yorum filtreleri içerisinde geçerek algılanırlar. Olayların algılanışında devreye giren bilişsel şemalar, psikolojik senaryolar, sosyal tasavvur ve tahayyüller sağduyu düşüncesi içerisinde sosyal temsiller etrafında birbiriyle eklemlenirler.

Son dönemlerde toplumumuzun gündemini sürekli meşgul eden terör olayları, önemli bir sosyal algı ve temsil konusudur. Günlük konuşmalarda, gazetelerde ve televizyon kanallarında da terör olayları hakkında sürekli olarak türlü enformasyonlar, açıklamalar, yorumlar getirilmekte ve teoriler üretilmektedir. Terörizme ilişkin üretilen bu örtük teoriler de, sosyal düşüncenin yapı taşları olarak mevcut sosyal temsilleri beslemekte ya da yeni bir sosyal temsil biçimini almaktadır.

İletişim sosyolojisi araştırmalarının (Maigret, 2010) ortaya koyduğu üzere mesajların iletilmesi teknik bir mühendislik işlevine indirgenemediği ölçüde, “kitle iletişim araçları kültür ve iktidar ilişkilerinin de dahil olduğu bir takım inanç ve pratiklerin oluşturulduğu, yeniden üretildiği veya reddedildiği”, kısacası iletişimlerin sosyalleştiği alanlardır.

Medyanın etkisi her şeyden önce ‘gündem belirleme’ konusunda gözlenmektedir. Zira medya insanların ‘ne hakkında’, ‘neye dair’ veya ‘hangi konuda’ kafa yormaları gerektiğine işaret ederek kişiler arası iletişimin ajandasını belirlemektedir. Kitle iletişim araçlarının dünyadaki olaylara karşı ilgisi veya ilgisizliği,

her biri kendi özel koşullarında yaşayan insanların bir araya geldiklerinde neler konuşacaklarının anahtarını vermektedir.

Bir araya gelen kişiler etkileşim içine girmekte ve ancak birbirleri için bir anlamı olan konularda iletişimi sürdürebilmektedirler; iletişim süreci içinde sadece birisi için önemi olan konular elenmekte ve böylece konuşulan konuların çeşitliliği sınırlanmaktadır. Kişilerin özelde sahip oldukları ve kamu önünde dile getirdikleri konuların farklılığı da bu olguyu yansıtmaktadır. Böylece kitle iletişim araçları ne hakkında konuşacağımızı gösterirken ne hakkında konuşmayacağımızı da az çok belirlemektedir.

Bununla birlikte, medyada dolaşan ve iletilen görüşler ile insanların taşıdıkları ve dile getirdikleri görüşler arasında önemli ölçüde örtüşme veya benzerlik olduğu görülmektedir. Kuşkusuz iki olgu arasında korelasyon türü ilişkisel yöntemlerle saptanmış ilişkilerin yönü belirsizdir, üstelik sosyal olguların pek çoğunda nedenin aynı zamanda sonuç ve sonucun da aynı zamanda neden olabileceği ilişkiler vardır ve bu ilişkiler tek yönlü bir nedensellik zinciri kurmaya elverişli değildir. Ancak tüm bu kayıtlar sabit kalmak üzere denilebilir ki gazetecilerin, yazarların olay ve kişilere ilişkin olumlu veya olumsuz kanaatleri ile kamuoyu yoklamalarının sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır.

Bir terör olayının gazetelerde nasıl ele alındığını irdelemeden önce, gazetelere ne ölçüde yansıdığı, yani gündem koyma ve saptama / belirleme (*agenda setting*) işlevi üstünde durmak gerekir. Bazı yazarlar “*medyanın bir konuya verdiği önem düzeyi ile kamuoyunun gündeminde bu konuya verilen önem arasında yakın bir ilişki görüldüğü, yani medya gündeminin kamu gündemini oluşturduğunu*” iddia eder; buna göre, kitle iletişim araçlarında en çok ilgiyi gören konunun da, toplum tarafından da en önemli konu olarak algılanacaktır.

Medyanın ‘gündem belirleme’ işlevini terör haberleri bakımından irdelemek bazı veriler sağlayabilir. Bu husus terör olaylarının haber değeriyle ilgilidir. Bir olayın haber değeri arttıkça gazeteci tarafından daha fazla dikkate alınacağı, ‘gündeme getirileceği ve manşete taşınacağı’ açıktır. Moles’in ‘insanla ilgililik’ ölçeğine göre terör olaylarının haber değerinin yüksek olması beklenir. Ancak belirli bir tipteki olayların

tekrarı bu değeri azaltıcı bir etkide bulunmaktadır. Nitekim terör olaylarının gazetelere yansıma oranı ve yansıyan olaylara verilen önemin düzeyi yıldan yıla azalmaktadır.

Bu olayların gazete ve televizyonlarda yer alış sıklığı ve özellikle de manşetlerde veya ilk sayfadan veriliş oranı, vuku bulan terör olaylarının sayısından bağımsız olarak, terör olaylarının baş gösterdiği ilk yıllara kıyasla son yıllarda düşüş göstermektedir. Bu olguyu belirli bir politikanın sonucu gibi görmek yerine, okuyucuların ‘öğrenilmiş çaresizlik’ içine düşmeleri, gazetecilerin başka konuları öne çıkarma yaklaşımı, yetkililerin olayları kontrol altında tutma güçlüğü hissettirmeme, iktidar zafiyeti izlenimi yaratmama gayretleri gibi farklı nedenlerin kombine etkisine bağlamak mümkündür.

Bu düşünceler medyada terör olaylarının veriliş ve terörizmin işlenişinin önemine işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle düzenlenen çalışmada, Türk basınından farklı eğilimlerdeki iki gazete alınarak terör haberlerinin işlenme biçimi (*rewriting*) araştırılmıştır. Sonuç olarak daha önce de bahsedilen temel iki temsile ulaşılmıştır: ‘Terör herkesi yaralar’ ve ‘Terör devletin ilgilenmesi gereken bir sorundur’.

Genelde okuyucu, gazete haberlerine konu olan olayların doğrudan tanığı değildir. Bu nedenle gazeteci vasıtasıyla olaylardan haberdar olan okuyucular, gazetecinin söylemine göre fikir geliştirmektedir. Burada gazetecinin mesajını bilinçli bir kabullenme veya boyun eğme değil, algı ve izlenimler yoluyla işleyen bir etki söz konusudur.

İletişim uzmanlarının yakından tanıdığı bir yaklaşımla kitle iletişim araçları çeşitli olayların, bunlara doğrudan tanık olmamış geniş kitlelere aktarılmasında, olayları çerçeveleyerek işlemektedir (*frame analysis*). Bir çerçeve bir başlığın farklı yönlerini belirginleştiren vurgudur ve çerçeveleme konuların temsilleriyle ilgilenir (De Vreese, 2005).

Çerçeveler politik tartışmalar, gazetecilik normları ve sosyal hareketlerin söylemlerinin bir parçası olup, politik ve sosyal dünyadan kaynaklanan konuları tanımlamada alternatif bir yoldur. Çerçeveleme her şeyden önce iletişim süreçleriyle ilgilidir. Bu sürecin içerisinde ise çerçeve inşası (*frame building*) ve çerçeve belirleme (*frame setting*) yer alır. Çerçeve inşası, haberlerin çerçevelerinin yapısal niteliklerine

etki eden faktörlere işaret ederken, çerçeve belirleme, medya çerçeveleri ile bireylerin önceki bilgileri ve eğilimleri arasındaki etkileşime gönderme yapmaktadır. Haberlerdeki çerçeveler, konuların ve olayların öğrenilmesini, yorumunu ve değerlendirilmesini etkileyebilmektedir (De Vreese, 2005).

Bunun için çeşitli yollara başvurulur: Olayların aktörlerinin stereotiplere bağlanarak etiketlenmesi veya damgalanması; metaforlar, sloganlar, tasvirler, arketipler ve temalarla betimlenerek izleyicilerde mevcut olay, kişi ve durum şemalarının harekete geçirilmesi; bilimsel referanslar ve istatistiksel bilgiler kullanılarak olay analiz ve değerlendirmelerinin ‘gerçek’liğinin vurgulanması, bunlara örnektir. Bazı haberlerde, olayların aktörleri resimlenerek (fotoğraf, desen ve karikatür), bunlar hakkında bir görsel bellek tesis edilmektedir. Tankard (2001) 11 tane çerçeveleme mekanizmasından oluşan kapsamlı bir liste yapmıştır:

- 1- Manşetler
- 2- Alt başlıklar
- 3- Fotoğraflar
- 4- Resim altı yazıları
- 5- Örnekler
- 6- Kaynak seçimi
- 7- Alıntı seçimi
- 8- Tanıtım kutuları
- 9- Logolar
- 10- İstatistikler ve grafikler
- 11- Sonuç demeçleri ve paragrafları

Kitle iletişim araçları olayları, toplumun aşına olduğu kişi ve gruplarla, sembol ve işaretlerle ilişkilendirerek (*frame bridging*) düşünce ve davranışlarımızı yönlendiren zihinsel formlar oluşturmaktadır (Bilgin, 2010). Örneğin bir genel grev kararına ilişkin gazete haberlerinde (Bilgin, 1976), gazetelerin dünya görüşüne göre farklılaşan oranlarda işçilerin dayanışması, hak arayışı, sendikaların ideolojisi, sendika-siyasal parti ilişkileri, günlük yaşamın alt üst olması, ekonomik hayatın durması, işsizlik, pahalılık, hükümet politikaları gibi referans çerçeveleri kullanılmaktadır.

Haberlerin sunumunda diğerk bir önemli nokta ve önemli bir referans çerçevesi olarak belirtilebilecek olan durum ise terör olayının aktör veya faillerinin kimliği olduğu belirtilmiştir. Terörizmin failleri ile kurbanlarının pek çok olayda aynı sosyal gruplardan geldikleri gözlenmektedir. Hatta bazı olaylarda aynı ailenin mensupları veya akrabalar karşı karşıya gelebilmektedir. Bu durum, kamuoyu bakımından önemli bir soruyu gündeme getirmektedir? Nasıl oluyor da aldıkları içinden geçtikleri sosyalleşme ve eğitim süreci, beslendikleri kültür ve aile yapıları bakımından benzer olan insanlardan bazıları terörizm yolunda ilerliyor? Kuşkusuz bu konuda çeşitli sosyo-politik analizler yapılıyor ve pek çok faktör dile getiriliyor. Terörizmle mücadele kapsamında çeşitli yöntemlerin denenmesi ve bu bağlamda bazılarının topluma yeniden kazandırılması, ‘terörizm parkuru veya kariyeri’nde farklı noktalarda bulunanların ayırt edilmesi sorununa bağlanıyor. Bir militanın radikalleşmesinin önlenmesi, radikal olanların demokratik olağan mücadele platformuna çekilmesi ve militan angajmanlarının kırılması gibi hususlar, tüm dünyada terörizmle mücadelenin pasifik yolları olarak öne çıkıyor (Horgan, 2008; Neumann, 2008; Boubaker, 2008).

Gazeteler, ‘dağdakilerin indirilmesi’ veya ‘genel af’ konusu gündeme geldikçe, bu soruna eğilmekte ve genelde halkın hassasiyetlerine ve tepkilerine göre affın olabilirliği / olamazlığı veya ‘nereye kadar’ olabileceği konularında esnek veya katı değerlendirmelerde bulunduğunu; bu yorumların mümkün bir affın neleri kapsayacağı (taş atan çocuklar, eyleme karışmamış gençler, dağdan kaçanlar) ve *kesin olarak* neleri kapsayamayacağı (“bebek katili”, ’30 askeri şehit edenler’, ‘bölücü örgütün üst kademesi’) konusunda net ifadeler kullanırken ara durumlar için ucu açık veya belirsiz ifadeleri tercih etmektedirler. Ancak genelde gazeteciler bir genci evinden dağa götüren süreç, militanlık kariyeri ya da Aşırılığın Ziguratı’nın (*Ziggurat of Zealotry*) basamakları (Rice, 2009) üstünde durmamaktadır.

Örneğimizdeki gazeteler tarafından seçilen referans çerçeveleri, terör eylemlerini gayri meşru olarak tanımlama (*delegitimization*) ve terörle mücadeleyi haklı kılma işlevini görmektedirler. Örneğin “Terör = bölücülük” veya “Terör = tehdit” şeklindeki bir ilişkilendirme çerçevesi, algı ve yorumlarımızın çerçevesi olarak işlemekte, sosyal düşüncüyü kateden rivayetleri beslemektedir.

Çerçeveleme yaklaşımının etkililiği, terörle mücadelede rol alan kişilerin bu analiz çerçevesini kendi yaşamlarının bir tasdiki gibi görmesi ve bilişsel bir rezonans hissetmesi gerekir (Contamin, 2009). Bu koşul, güvenlik güçleri söz konusu olduğunda kurbanların “şehitler” veya “gaziler” olarak nitelendirilmesi yoluyla sağlanmaktadır (Farklı yaklaşımdaki gazeteler aynı şeyi, ölü veya yaralı olarak ele geçirilen teröristler için yapmaktadır). Böylece teröre karşı mücadele edenler, kutsal değerlere bağlılıkları üstünden meşruiyet alanında tutulurken diğerleri bu alandan dışlanmaktadır.

Giriş bölümünde bahsettiğimiz rivayet olgusunun bir iletişim ve dil kullanımı olduğunu hatırlatmakta yarar var. Maduniyet tarihçileri, söylentinin dayanışma örme kapasitesi üzerinde durmuşlardır. Bir söylentinin bir başkasına aktarılma konusunda büyük bir itki yarattığını söyler bu tarihçiler. Başka bir deyişle, söylentide pasif olmaktan ziyade aktif bir şey söz konusudur. Felsefi açıdan bu durum, söylentinin bir konuşma etkinliği olarak ilginç bir ikilik taşıdığını gözlemlememizi sağlar. Dolayısıyla bir yandan söylentinin dil felsefecilerinin ‘sözceleme’ olarak adlandırdıkları bir boyut taşıırken; diğer yandan da ‘performatif’ bir boyut taşıdığını söyleyebiliriz. Söylenti, hikayeci olması, bir şeyi tarif etmesi veya anlatması itibarıyla söyleyicidir fakat bir şeyleri harekete geçirici olması açısından da performatiftir- söylenti bu dünyada bir şeyleri ortaya çıkartır. Söylentiye terör için potansiyel bir araç haline getiren, performatif boyutudur; söylentinin performatifliği dinleyenlerde başka birine aktarma yönünde dayanılmaz bir itki yaratıp bulaşarak yayılmasına neden olur (Wright, 2006).

Terör ve şiddetin bir dil olduğunu da söyleyebiliriz. Habermas (2003) terörün bir iletişimsizlik sorunu olduğundan ve bunun iletişim kurmak için atılan bir adım olduğundan bahseder. Çok büyük bir şiddet karşısında dil, bir şekilde kendini bu dünyadan çekerek sürgüne gider. Dilin aşırı şiddet karşısında büzüşmesi, işaret etmek istediğim ana motiflerden biridir. Çünkü söylentinin de bir dereceye kadar dilin yersiz yurtsuzlaştırılması olarak tanımlanabileceğini iddia etmek istiyorum- siz isterseniz buna sözcüklerin sürgünü diyebilirsiniz (Wright, 2006).

Wright (2006) DeLillo’nun bir romanında öldürmekten, şiddet ve terörden bahsetmesine rağmen bunları bir dil olarak tanımladığını söyler. Sanki şiddetin kendisi

de dilin tuzağında ancak bir dil olarak tanımlandığı müddetçe yakalanabilirmiş gibi, ya da belki de sadece dilbilimsel olarak yakalanabilir. Bu çerçevede, tam manasıyla dile getirilebilecek tek şiddet, sembolik şiddettir. Burada Habermas'ın söylediğine benzer bir örüntü görüyoruz. Terörü de, kendisini duymayan bir güce seslenmeye çalışmak olarak yorumlayabiliriz.

Bununla beraber, çalışmada da görüldüğü gibi, hemen her konu ve olgu için de genellenebileceği gibi, bir durum hakkında fikir belirtirken ne yazık ki sınırlı sözcükler kullanıyoruz ki bu da dilin bizi sınırlamasıyla açıklanabilir. Wright'ın (2006) belirttiği gibi, aşırı şiddet durumunda ise 'tutulmamız' söz konusudur. Acı bir gerçek olarak şunu söyleyebiliriz; 21. yüzyıla kadar biriktirdiğimiz şiddete, 21. yüzyıla kadar oluşturduğumuz sözcükler yetmiyor. Ürettiğimiz dilin ve dolayısıyla dili oluştururken kullandığımız zihnimizin tahayyül sınırlarını aştık. Terörün ve teröristin kesin tanımlarının yapılamaması olgunun hem iki uçlu olmasından, hem de olgunun şok edici olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, araştırmaya katılan kişilere, teröristin kim olduğu, bunu neden yaptığı ve terör deyince akıllarına gelenlerin ne olduğuna dair üç açık uçlu soru sorulmuştur. Kişiler yukarıda cevap analizleri verilen bu soruları yanıtlarken, kişilerin öğrenci ya da yetişkin olmalarına, senaryo kahramanının üniversite öğrencisi veya devlet memuru olmasına göre cevapların farklılık göstermesi beklenmiştir. Veri ve Bulgular kısmında verilen sonuçlara baktığımızda gruplar arasında beklenen farklılaşma görülmüştür. Öğrenciler, üniversite öğrencisi B.K'yı, yetişkinler ise devlet memuru B.K.'yı tedhiş hareketi ile suçlamışlardır, öğrenciler devlet memuruna, yetişkinler ise üniversite öğrencisine meşrulaştırıcı açıklamalar getirmişlerdir.

Bu duruma açıklamayı, adil dünya inancı ile getirmek yerinde olur. Adil dünya inancı; diğerlerinin davranışlarının açıklanmasından ziyade, diğer insanların başına gelen felaketleri, hastalıkları ve benzeri olumsuz olayları açıklamada kullandıkları sorumluluk atfı mekanizmalarından birini ifade etmektedir (Bilgin, 2003:19). Katılımcılar, kendi 'özdeşim gruplarından' olan kahramanın, tutuklanmasına ve böyle 'kötü' bir eylemde bulunmasına sebep olarak, kahramanın 'kötü' niyetli

olmasını neden göstermişlerdir. Kötü niyetli kahramanın başına kötü bir şey gelmiştir. Bu durumda, katılımcıların, kahramana ‘kötü niyet’ atfederek, kendilerini molotof kokteyli malzemesiyle yakalanmaktan korudukları söylenebilir.

Bunun yanı sıra, bu duruma ‘stereotipler’le de açıklama getirilebilir. Stereotip, diğer insanları içine yerleştirdiğimiz kategorilerdir; bir bireyi veya bireyler grubunu tanımlamak için kullandığımız basitleştirilmiş betimsel kategoriler olarak da tanımlanabilir. Bilgin (2008:175), Leyens’e göre stereotiplerin, bir grubun üyelerinin başka bir grubun veya kendi grubunun tüm üyeleri hakkında paylaştıkları örtük kişilik teorileri gibi olduğunu; bu teorilerin, söz konusu grup üyeleri hakkındaki inançları kapsadığını belirtmektedir. Bu inançlar olumlu veya olumsuz olabilir. Bu bağlamda önyargılar gibi olumsuz ve önyargılar kadar katı değildirler.

Stereotipler sosyal temsillerle de ilişkilendirilebilir. Bazı durumlarda bir sosyal temsilin öğeleri ve özellikle de merkezi çekirdeği stereotip gibi ele alınabilir (Dorai, 1989; akt. Bilgin, 2008:175). Stereotiplerde de, tıpkı sosyal temsillerdeki gibi zihinsel çabanın tasarrufu sözkonusudur. Stereotipler bilişsel yanlarında, yaşadığımız çevreyi ve bu çevrede yer alan çeşitli uyaranları tasnif ederek basitleştirmeyi ve dolayısıyla yaşadığımız dünyaya zihinsel olarak bir düzen vermeyi sağlarlar. Belirli bir kategoride yer alan öğeleri tek tek ve tekil özelliklerinde kavramak yerine toptan birkaç basit çizgide özetlemek, zihinsel çaba tasarrufu sağlar (Bilgin, 2008: 176).

Hewstone, Jaspars ve Lallje (1982), hem atıf mekanizmalarını hem de stereotipleri birleştiren bir bilgi olarak Doise’ın (1978) saptamalarını örnek gösterir. Doise, sosyal temsiller için üç işlev öngörür: birincisi seçici bir işlevleri olabilir, örneğin iç grubun arzulanır özelliklerini fark etmek, dış grubun ise arzulanmayan özelliklerini fark etmek gibi. İkinci olarak temsillerin ‘haklı çıkarma’ işlevi vardır, sosyal mesafeyi ve ekonomik üstünlüğü sürdürmeye yarayan ‘aşağı’ grupların stereotiplerinde örneklenir. Son olarak, temsiller ‘ileriye yönelik’ işleve de sahiptirler, gruplar arasında önceden belirlenen etkileşime göre davranmak (Hewstone, Jaspars ve Lallje, 1982). Yazarlar Doise’ın yaptığı bu sınıflamalardaki ilk işleve atıfsal işlev, ikinci işlevin ise sosyal kimlik işlevi olarak adlandırılabilirliğini söylemektedir. Yine Bilgin’in (2005:150), daha önce belirtmiş olduğumuz, sosyal temsillerin birey veya

grupların, karşılaştıkları gerçeklikleri yeniden inşa etme ve ona özgül bir anlam atfetmesine ilişkin zihinsel etkinlik süreçleri ya da bu süreçlerin ürünü olarak, belirli bir konuya gönderen kanaatlerin, tutumların, inançların, imajların ve enformasyonların organize bir bütünü olduğu yorumundan ve yukarıda atıfların stereotiplerle birlikte sosyal temsillerle olan bağına bakılarak, belki de atıf süreçlerinin kişilerin sosyal temsil oluşturmadaki bireysel-zihinsel basamaklardan biri olarak kullanılabileceği yorumu yapılabilir.

Bu bilgiler ışığında, öğrencilerin üniversite öğrencisi, yetişkinlerin devlet memuru hakkındaki açıklamalarını, kendi iç gruplarına dair kötü bir yorumu önleme amaçlı olarak, yaygın stereotipleri kullandıklarını, kestirme bir şekilde, bu kahramanı kendilerinden ayırdıklarını söyleyebiliriz.

Molotof kokteyli malzemesi bulunmasının ise ‘kötü bir şeye’ dalalet olarak algılanmasını ise ancak sosyal temsillerle açıklayabiliriz. Yukarıda bahsedilen haber analizine ek olarak, molotof kokteylinin terör haberlerindeki yeri ve haberlerde hangi kelimelerle birlikte anıldığına dair kısa bir analiz yapılmıştır. <http://www.dha.com.tr/arsivara.asp?kelime=molotof+kokteyli> adresli internet sitesinden, 27 Haziran 2011 tarihinde 50 haber ele alınmıştır. Buna göre, molotof kokteyli hakkındaki haberlerde, molotof kokteyli ile birlikte en sık anılan kelimeler/isimler şunlar olmuştur:

- PKK: 20
- Terör örgütü: 11
- Abdullah Öcalan: 11
- Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü: 10
- DTP/BDP: 8
- Polis: 50
- Yaralı: 50
- Ölen/Ölü: 14

Medyanın, sosyal temsil oluşumundaki rolünü göz önünde bulundurarak, bu küçük analizle bile molotof kokteylinin terör ile ilişkilendirilmesinin olası olduğunu, kişilerin molotof kokteyli hazırlayacak malzemelere sahip kişileri ‘kötü niyetli’ veya ‘terörist’ olarak görmesinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgiler ışığında, kişilerin verdikleri cevapların ‘tedhiş’ kategorisinde toplanması tutarlı görünmektedir.

Kişilerin cevapların olumsuz psikolojik özellikler kategorisini kullanmalarıysa, atıf teorileri ile açıklanabilir. Burada içsellik yanlılığından/temel atıf hatasından bahsedebiliriz. Bireyin, bir başkasının davranışını açıklama çabasında, durum ne olursa olsun, dış etkenlerin aleyhine iç etkenlerin rolüne ağırlık verme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Ross, 1977; akt. Bilgin, 2003:383). Buna göre katılımcıların yine, zihinsel çabayı minimumda tutma eğilimlerinden dolayı temel atıf hatası yönünde cevap vermiş olmaları olasıdır.

İkinci açık uçlu sorunun cevaplarında ise, katılımcıların cevaplarının kahramanın kimliğine göre, devlet memuru ya da üniversite öğrencisi olmasına göre, yani ‘yaş’ının küçük ya da büyük olmasına göre değiştiğini gözlemleriz. Buna göre iki ‘terörist’ temsilinden söz edebiliriz: Birincisi, *yaşı küçük olan, bir şey bilmemesi sebebiyle etki altında kalan*; ikincisi, *olan bitenin farkında olup, bilerek yapan ve hain olan*. Bu da, daha önce de bahsedilen, medyada sıkça bahsedilen ‘taş atan çocuklar’ı aklımıza getirir. Burada medyanın, medyaya yansıyan kanun maddelerinin etkisini daha net görmek mümkündür.

Bunun yanı sıra, üçüncü açık uçlu soru olan, terör deyince aklınıza gelen ilk üç kelime, ifadesinde verilen cevapların, daha önceden Övgün (1994) tarafından çalışılan sosyal temsiller ve bellek ilişkisine yönelik araştırmanın verileriyle desteklenebileceğini görmekteyiz. Övgün’ün (1994) çalışmasında seçilen obje de terördür. Buna göre kişilerin kısa süreli ve uzun süreli belleklerinde terörle ilgili olarak yer alan öğeler bulunmaya çalışılmıştır. Deney deseninde kullanılan, yönergeli ve yönergesiz durumlar ve kısa süreli uzun süreli bellek ölçümlerinde ortak rastlanan ifadeler ise; PKK, kan, ölüm, güneydoğu, vatana ihanet, silah ve medya olmuştur. Bu çalışmadan da, medya ifadesinin bellekteki yeri de göz önünde bulundurularak, medyanın yansımalarının ne kadar yoğun görüldüğünü gözleyebiliriz.

Kapalı uçlu soruların analizlerinde ise yine kişilerin yetişkin ve öğrenci, kadın ve erkek olmalarına göre bazı değişiklikler gözlenmiştir.

İlk soruda görülen, öğrencilerin eğitim seviyesine önem vermiş olmalarının hala eğitim almalarından kaynaklanabileceği düşünülmüştür. Daha da önemlisi, dini inançları etkili bulmamalarına sebep olarak; daha önce de belirtildiği gibi Hizbullah terör örgütünün etkili olduğu ve kendisinden domuz bağları ve ölüm evleriyle söz ettirdiği yılların 1995-2000 yılları arası olmasından (Özeren, Sözer ve Demirci, 2010:154) ötürü, öğrencilerin yaşlarının bu dönemde küçük olması, olaylarla ve medyayla ilgilenmeyebilecekleri düşünülmüştür. Kadın ve erkekler arasında anlamlı fark görülen esas alanlar ise aile yaşantısı ve kendini ispat ihtiyacıdır. Bunun yanında kadın ve erkekler arasında dini inançlar maddesinde ortalamalar arasında görülen fark ise Cirhinlioğlu ve Ok'un (2011) kadınların mı yoksa erkeklerin mi daha dindar olduğuna dair çalışmalarındaki sonuçları destekler niteliktedir. Kadınların, erkeklere kıyasla daha dindar olduğu ve dinlere yönelik daha hoşgörülü oldukları, erkeklerin dini daha bilişsel ve bütünsel bir dünya görüşü olarak algılamalarına karşılık kadınların dinin daha ziyade duygusal ve ilişkisel boyutlarına önem verdikleri bulunmuştur. Bu da, kadınların dine yönelik hoşgörüleri ve dini inançların 'hoşgörü' çerçevesi içinde, terör nedeni olamayacağı düşüncesini güçlendiriyor olabilir.

Dini inançların etkisiz bulunmasının sebebi yine örneklemin yaş ortalamasının düşük olmasından kaynaklanıyor olabilir, kadınların yaş ortalaması 25, erkeklerinki ise 29'dur. Her ne kadar yaş ortalaması, Hizbullah olaylarını ve hatta yakın zamanda yabancı basında da sıkça sözü geçen ve yakın zaman da özellikle Usame Bin Ladin'in, Amerikan askerlerince, saklandığı evde baskına uğraması ve ölü ele geçirilmesi haberlerini değerlendirebilecek düzeyde olsa da; din ve terör ilişkisi yeniden özellikle yabancı basın tarafından vurgulanmış olsa da, ülkemizde genel olarak 'bölücü terör örgütü'nden bahsedilmesi, terörün ülkemizdeki algısının etnik grupla oluşmasına sebep vermektedir.

Burada önemli noktalar olarak belirtilmesi gereken ise, hemen bütün karşılaştırmalarda dini inançların, katılımcılar tarafından, kişilerin teröre yönelmesinde bir neden olarak gösterilmemesi, yine hemen her karşılaştırma grubunda, kişiler için ilk

belirlenen nedenin siyasi nedenler ve etnik gruplar olmasıdır. Gözlenen bu tablo için şu yorumlar yapılabilir:

- Dini inançların, teröre yönelmede etkili olabileceği düşüncesi, esas olarak 11 Eylül saldırısı ile ortaya çıkmıştır. Gupta (2006:21), dini istismar eden terörizmin 1990'lı yıllardan itibaren şekillenmeye başladığını ve bu hareketlerin ulusalcı fikirlerle dinsel fikirlerin bir bileşimi şeklinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunun etkilerinin, Türkiye'de de Hizbullah ile ortaya çıktığını belirtmiştik. Fakat Hizbullah etkisinin medyada, PKK haberleri gibi uzun süreli olmadığını belirtmek gerekir.

Dinin teröre yönelmede bir etken olduğunun düşünülmesi daha çok küresel terörizm ile ele alınabilir. Hoffman (2006: 16-19), 11 Eylül 2001'deki İkiz Kulelere yapılan saldırılarla terörizm konseptinde yeni değişiklikler meydana geldiğini belirtir. Yıldız (2010) ise bu kez terörizm kavramının, çok daha geniş bir düzlemde, küresel boyutta hareket kabiliyetine sahip, ağ yapılanmasına ve ideolojik bir tabana sahip suç örgütleri için kullanılmaya başlandığını belirtir. Daha önce de belirtildiği gibi, terörizm ekonomik yetersizliklere veya 'statüko'ya karşı örgütlenen illegal yapıların eylemleri olarak nitelenebilir. Buna bağlı olarak, yoksul İslam ülkelerinin zengin ve 'emperyalist'² Amerika'ya karşı örgütlenmeleri ve savaş kurallarının dışında saldırılar düzenlemiş olması, dinin terör için bir sebep olarak görülmesine neden olmuştur. Gupta (2010) radikalizmin başlangıcını, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına dayandırır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının Müslümanlar arasında karmaşaya yol açması, Müslümanların birlik olma çabaları, politik olarak başarılı olmasa da Hasan el-Banna ve Seyyid Kutub'un yazılarının Arap ailelere ve Usame Bin Ladin'e ilham kaynağı olduğunu söyler. Ayrıca şu da belirtilmelidir ki, kültürlerarası psikolojide yer alan toplulukçuluk (Hofstede, 1980; Triandis ve ark., 1986) ve muhafazakarlık (Schwartz, 1992) değerlerinin doğu toplumlarında daha yoğun görülmesi ve coğrafi olarak bakıldığında Müslümanların doğuda yer alması ve hem kültürel hem de dinsel olarak,

---

² Burada kullanılan nitelermelerin tümü daha önce teorik kısımda da belirtilen açıklamalara dayanılarak yapılmaktadır. Çalışmanın, herhangi bir tarafa destek vermesi söz konusu değildir.

‘birleşmeye’ ve ‘iç grup tarafgirliğine’ yönelmeleri de ‘islami terörü’³ tetiklemiştir. Bununla beraber, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye’de dinin teröre yönelme nedeni olarak algılanması, Türkiye özelinde sadece Hizbullah örgütü ile dünya medyasında izlenildiği kadarıyla da El-Kaide örgütü ile olabilmektedir. Fakat El-Kaide ile ilgili haberlerin, daha önce de olduğu gibi, okuyucuyu/seyirciyi/dinleyici dahil etme gücü (involvement) ister istemez az olacaktır ya da, görünen o ki, olmuştur.

- ‘Siyasi nedenler’ ve ‘etnik gruplar’ ifadelerinin ise her grupta en çok puanlanan madde olması ise, daha önce sunumu yapılmış olan haber örneklemini analizinden elde edilen sonuçlarla desteklenebilir. Haber örnekleminin analizinde ele alınan, terörün aktörlerinin kim olduğuna dair çözümlemede, ilk sırada 2 haberden birinde yer almak suretiyle PKK görülürken, ikinci sırada, 1978-1983 arasındaki haberlerin de incelenmesi ve bunların etkilerinin 1990’larda da devam etmesi sebebiyle, aşırı sol örgütler THKP/C, Türkiye Devrimci Komünist Partisi, Dev-Sol, ‘sol gruba mensup kişiler’, ‘sol fraksiyon’ ve aşırı sağ veya İslamcı örgütler- Halkın Mücahitleri Örgütü, Hizbullah- görülmektedir. Burada, kişilerin her gün maruz kaldıkları haberler ve daha önceden ailelerinden duydukları, ‘68 gençliği’ ve 1980’lere ait hikayelerle, terör aktörlerine dair bir fikir oluşturdıkları söylenebilir.
- Önemli bir diğer nokta da, Türkiye’de dini örgütlerin aşırı sağ/muhafazakar politik görüşe dahil edilmesidir. Bunda, seçimlere giren partilerin de etkisi olduğu söylenebilir; örneğin Refah Partisi, Saadet Partisi. Buna bağlı olarak Türkiye’de dini-politik hareketler, sadece politik görüş içerisinde değerlendirmeye alınmaya meyillidir.

Erkeklerin kendini ispat maddesinin etkisini az bulmasını ise Tuğrul’un (2009) aktardığı birkaç araştırma ile açıklayabiliriz. Duygusal zeka hakkında yapılan birkaç araştırmadan olan Brody ve Hall (1993) yaptıkları bir çalışmada anne babaların duygularını (öfke hariç) kızlarıyla oğullarından daha fazla konuştuklarını saptamışlardır. Erkek çocuklarla ise genellikle öfke duygularının neden ve sonuçları hakkında konuşulmaktadır. Aynı yazarlar kızların dil yetisinin erkeklerden daha erken geliştiğini

---

³ Kuşkusuz terörist görüşü taraflara göre değişir, burada kullanılan sadece medyada ve Batılı araştırmalarda yaygın olarak yer alan kullanımdır.

ve bunun kızların duygularını açıklamak, ve başkalarının duygularını anlamakta daha çabuk ustalaşmalarına yol açtığını ifade etmişlerdir. Duygularını ifade etmek için teşvik görmeyen erkek çocuklar ise hem kendi hem de başkalarının duygularını anlamada zorluk çekmektedirler. Duygusal öğrenme sürecine bağlı olarak kadın ve erkeklerde çok farklı beceriler gelişir. Kadınlar sözlü, sözsüz duygusal işaretleri okumada, hislerini ifade etmede ve iletmekte ustalaşırken, erkekler incinebilirlik, suçluluk, korku ve acıyla ilgili duygularını en aza indirmekte beceri sahibi olurlar (Brody ve Hall 1993). Buradan yola çıkarak, kadınların soruları yanıtlarken, terör eylemlerine karışan kişilerin gözünden bakmaya çalışarak, ‘empati’ kurmaya çalışarak soruları yanıtladıklarını düşünebiliriz.

Kadınların aile yaşantısını erkeklere kıyasla önemsemeleri ise hem kültür araçları hem de toplumsal cinsiyet rolleri ile açıklanabilir. Toplumsal cinsiyet rolleri hem sosyal psikoloji, hem feminist psikoloji hem de evrimsel psikoloji içerisinde ele alınmaktadır. Evrimsel psikoloji kadın ve erkek rollerinin biyolojik temellerini öne çıkarırken, feminist psikoloji bu durumun eleştirisini yapmaktadır. İlkel çağlarda, kadın ve erkekler arasında, avcılık döneminde, erkeklerin kas kuvveti sebebi ile avlanmayı seçmiş olması, kadınların daha domestik ve ailevi işleri yürütmelerini beraberinde getirmiştir. Bu kadınların aile yaşantısına önem vermesini destekler görünmektedir. Bunun yanı sıra Best ve Williams (1997), Weisner ve Gallimore (1977), Greenfield (1981) ve Minturn ve Lambert’in (1964) çalışmalarından yola çıkarak annelerin çocuklardan sorumlu görüldüklerini, kadınların ileride çocuklarının sorumluluklarını alacaklarını öngördüğünü, erkeklerin de bunu eşlerinden beklediğini belirtmiştir. Bunun yanında Türkiye Schwartz (1992,1994), Hofstede (1980) ve Triandis ve Hui’nin (1986) çalışma ve fikirlerine göre doğulu, toplulukçu toplum özellikleri göstermektedir. Buna göre Türkiye’de bireyin gelişiminin aileden ayrı, bağımsız gerçekleştiğini söylemek doğru olmayacaktır. Ayrıca Hofstede (1991) bireycilik-toplulukçuluk boyutlarını ele alırken maskülen ve feminen özelliklerden de bahseder. Burada bireycilik ile maskülenlik- yani mantık, toplulukçulukla feminenlik- yani duygular özdeşleştirilir. Bütün bunların toplamında kadınların aile yaşantısına erkeklere kıyasla daha çok önem vermesi anlaşılır görünmektedir.

İkinci soruda, öğrenciler ve yetişkinler arasında göç etkisi ve önyargı/ayrımcılık maddelerinde çıkan farkı yorumlarken yine üçüncü soruda verilmiş olan PKK cevapları göz önünde bulundurulmaktadır. Özellikle yine, üniversite öğrencilerini yaş ortalaması (21) göz önünde bulundurularak, üniversite öğrencilerinin, terörü etkileyen faktörlerde önyargı ve ayrımcılık etkisi ve açık uçlu cevaplarda da PKK'yı beraber kullanması, öğrencilerin şahit oldukları dönemle bütünlük sağlamaktadır. Ayrıca; 2009'un yaz aylarında ortaya atılmış olan 'Kürt açılımı' ifadeleriyle, önyargı ve ayrımcılık faktörünün de etkili görüldüğü söylenebilir. Yetişkinlerin ise göç etkisini göz önünde bulundurmaları, yine yaşadıkları dönemde, terör sebebi ile de doğu bölgelerinde boşaltılan köyler ve işsizlik nedeni ile doğudan batıya göçle yaşanan güçlüklerle şahit olmalarından kaynaklı görünmektedir. Türkiye'de kırsal kesimden kente yönelik bilinen nedenlerle olan göçlere, 1980 yılı sonrası (özellikle 1984 yılından itibaren) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan insanlarımızın can ve mal emniyetini tehdit eden, terörden kaynaklanan göçler de eklenmiştir. Toplumsal ve ekonomik değişim süreçlerinin, hem bir sonucu hem de bir nedeni olarak da değerlendirebileceğimiz göç, her şeyden önce, kendi özgüllüğü olan bir süreçtir (Sevim, 2010).

Sevim (2010) bu süreçte dört önemli öge belirtir: Göçün kaynaklandığı yerleşim, göç eden kişiler, göçün ulaştığı yerleşim ve bütün bunları içine alan göç süreci. Burada kavramın daha iyi anlaşılması bakımından göçün iki kola ayrılması gerekir; zorunlu göç ve gönüllü göç. Zorunlu göç, bireylerin iradesi dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi ve zorlaması sonucunda gerçekleşmektedir (Sevim, 2010). Buna, terör nedeniyle boşaltılan köyler örnek verilebilir.

Erder'e (1997; akt. Sevim,2010), göre gönüllü göç, her ne kadar göç eden bireyin göç ettiği yerdeki değişiklikten kaynaklansa da, göç kararındaki 'gönüllülük', göç eden bireylerin hem göç ettiği yeni çevreyle, hem de eski çevresiyle ilişki biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye'deki iç göç, son dönemlere kadar, esas olarak, gönüllü göç niteliği taşımaktadır (Sevim, 2010).

Bununla birlikte Sevim (2010) göç eden sayısının zorunlu göçle beraber arttığının, konut sorunun yaşandığının, kişilerin sırf güvenli olduğu için bazı kentlere

yöneldiğini ve bu kentlerde iş bulabilecek niteliklere sahip olmamaları durumundan dolayı maddi sıkıntılar çekmeleri ve yaşadıkları yerle uyum sorunları çekmeleri sonucu, daha önce yaşadıkları yere geri dönmek istediklerini belirtmiştir.

Bütün bu belirtilenlerden sonra, yetişkin grubunun göçün etkilerini birebir yaşamış olmaları, göçün getirdiği sıkıntıların konu edildiği haberleri ve rivayetleri duymuş olmaları ve hatta bunlarla ‘büyümüş’ olmaları olasıdır ve bu grup için göç, terörü etkileyen en önemli faktörlerden olmuştur.

Cinsiyetle ele alındığında ise herhangi bir farklılık gözlenmeyen faktörler sorusunda en çok puanlanan maddenin dış ülkeler oluşuysa aklımıza tarihimizde de görülen ve ilkokuldan itibaren öğretilen, Çinli prenseslerle yıkılan devletler, Birinci Dünya Savaşı’ndaki İttifak ve İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması’nda Anadolu topraklarının ‘gizlice’ paylaşılması dış mihraklar ve hatta Bizans Oyunları terimlerini getirmektedir. Bunun yanı sıra, yakın dönemde, özellikle Abdullah Öcalan’ın Kenya’da Yunanistan Büyükelçiliği’nde ‘saklanırken’ yakalanması, Fransa’nın ‘Ermeni Tehciri’ ‘anıtı’ dikmesinin medyadaki yansımaları da, katılımcıların, dış ülkelerin terör üstünde etkili olduğunu düşünmelerinde etkili olmuştur.

Zarar gören alanlara baktığımızda ise güvenlik alanının bütün gruplar tarafından ilk alan olarak seçilmesinde yine medyada çıkan, ‘asker-terörist’ çatışmalarına, molotof kokteyli patlamalarına, ‘polis çatışmalarına’ bağlayabiliriz. Toplumsal olarak ise, gündemde olan ayrımcılık ve önyargılar konusunun etkili olduğu düşünülebilir. Cinsiyet karşılaştırmalarında ise kadınların psikolojik alanın zarar gördüğünü düşünmesi daha önce terörün olası nedenlerinde kendini ispat ihtiyacı maddesinde olduğu gibi, duygusal zeka ve duygusallıkla açıklanabilir. Hem öğrenci-yetişkin, hem de kadın-erkek karşılaştırmasında iki temsil de desteklenmektedir.

-Asker-polis, devletin personeli ve onlar terörle uğraşır ve zarar görür.

-Terör herkesi yaralar, topluma zarar verir.

Terörden zarar gören yapılarla öğrenci-yetişkin arasında yapılan karşılaştırmada devlet ve kişiler maddesinin fark yarattığı görülmektedir. Bunda yine, daha önce belirtilen iki temsilden, ‘terör devletin işidir’ temsili ışığında, zarar gören

yapı olarak devletin belirtilmesi ve yüzdelere bakıldığında ikinci sırada yer alması tutarlı görünmektedir. Özel olarak kişilerin belirtilmesi ise, daha önce medya analizlerinde bahsi geçen, özel-politik kişilere saldırı ve ‘terör herkesi yaralar’ temsili ile örtüşmektedir. Aynı soru cinsiyetle analize alındığında ise kadınlar erkeklere kıyasla devlet, ülke ve rejim maddelerinin daha çok etkileneceğini düşünmüştür. Bu kadınların yine erkeklere kıyasla ulusal bütünlüğe, toplumsal alana, politik alana daha çok önem vermesi ile bütünleşmektedir. Bütün katılımcılardan ortak yanıt alan toplum yapısının zarar aldığı görüşüyle, terör herkesi yaralar, temsiline ulaşmak mümkündür. Bununla beraber kadınların terörün zarar verdiği yapılar ve alanlar hakkında endişe düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bizi yeniden maskülen-mantık, feminen-duygu ikiliklerine yönlendirmektedir.

Destekçilere bakıldığında, her gruptan en fazla puan alan maddenin ‘dış ülkeler’ ve ardından ‘gizli örgütler ‘ olduğunu görülmüştür. Bunun yanı sıra, öğrenci grubunun ‘devlet’ maddesi için en az puanları-ortalamaları vermiş olması teorik olarak ‘devlet terörü’ kavramından haberdar olmadığı, polis ve asker şiddetinin ve siyasi işkencelere maruz kalanlardan fazla haberdar olmadığı düşünülebilir.

Buna göre bütün bu ifadeler birleştirildiğinde terör için şu iki temsile ulaşılmaktadır:

1. Terör herkesi yaralar, toplumsal huzur bozar, topluma zarar verir, dış ülkeler ve gizli örgütler tarafından desteklenir.

2. Terör devletin uğraşması gereken bir sorundur, ulusal güvenliği sarsar, devlete zarar verir, dış ülkeler ve gizli örgütler tarafından desteklenir.

Yine bütün bu ifadeler birleştğinde terör aktörleri için ise terör eylemine karışan kişinin yaş veya çalışma/yetişkin olma durumuna göre şu iki temsil ortaya çıkmaktadır:

1. (Aktör çalışma hayatında olan/yetişkin biri olduğunda) Teröre yönelen kişinin sosyo-ekonomik sorunları vardır, etnik grubu ve siyasi eğilimleri teröre yöneltmiştir ve vatan hainidir.

2. (Aktör öğrenci olduğunda/yaşı küçük olduğunda) Teröre yönelen kişinin psikolojik sorunları vardır, etnik grubu ve siyasi eğilimleri teröre yöneltmiştir ve kullanılmaktadır.

Yukarıda hem terör için hem de terörist için yer alan temsillere baktığımızda sosyal temsillerin yapısı hakkında söylenenlerle uyumlu olduğunu görebiliriz. Burada, sözü edilen yapı, merkez ögelerdir. Bu temsillere baktığımızda, ortak birtakım ögelerin olduğunu görebiliriz. Bu ögeler terör temsili için ‘*dış ülkeler ve gizli örgütler tarafından desteklenir*’; terörist temsili için ise ‘*etnik grubu ve siyasi eğilimleri teröre yöneltmiştir*’ ifadeleridir. Merkez ögelerin ise, bu çalışma için, terörden zarar görenlere ve teröristin sosyo-demografik özelliklerine göre yapılandığı söylenebilir.

Hem teröre yönelik hem de teröriste yönelik temsillere bakıldığında görülen şey, kişilerin terörist için hem meşrulaştırıcı hem de suçlayıcı yargılarda bulunduğu, terörün hem topluma hem de devlete zarar verdiğini düşünmeleri ve belki de sorumluluğun sosyal paylaşımı çerçevesinde, terörün en çok dış ülkeler ve gizli örgütler tarafından desteklendiğini düşündükleri olmuştur.

Sonuçlar, hem üniversite öğrencilerinin hem de çalışma hayatındaki yetişkinlerin, uzmanlar (bilim adamları ve araştırmacılar) tarafından kesin olmasa da⁴ tanım ve kavramlarla belirlenmiş olan teröre dair birtakım temsilleri paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Ancak paylaşılan bu temsillerin, kavramların kesin ve net tanımlarını veren *bilimsel bilginin* yanı sıra, kişisel ve toplumsal pratiklere dayanan ve oldukça esnek bir yapıda olan sağduyu bilgisinden kaynaklandıkları görülmektedir. Burada literatür kısmında bahsedilen, şeyleştirmenin ilk hipoteziyle ilişkilendirilebilir: insanların belirli bir objeye karşı limitli sayıda anlam paylaştıkları varsayılır. Hangi kelimelerin, imajların, bilgilerin ulaşılabilir olduğu ve sosyal olay veya nesneleri yakalayan bireyler tarafından kullanıldığı burada önem taşır. Bu verileri bir araya getiren yöntemler önemlidir ve bu yöntemler medyanın, grupların veya kurumların ürünü olabildiği gibi farklı türde bireysel cevaplar da olabilir. Bu anlamda sosyal

---

⁴ Giriş kısmında da belirtildiği gibi, terör, iki uçlu bir durum olduğu için, bir taraf kendi ‘özgürlüğü’ için, diğer taraf da ‘meşru olmayan güçlerle’ mücadele ettiği için, günümüzde savaş kuralları dahi oldukça değişim gösterdiği için terörün kesin ve net bir tanımını yapmak mümkün değildir. Yapılan kesin tanımlar da, terör durumunda bahsedilen iki tarafın da görüşlerini yansıtamamaktadır ki böyle bir tanımında objektifliği ve dolayısıyla da bilimselliği tartışma konusudur.

temsillerin şekleştirme işlevinin bu çalışmada, medya aracılığıyla görüldüğü görüşü desteklenmektedir.

Hem literatüre, hem haberlere hem de Türkiye’de birebir yaşadıklarımıza dayanarak söylenebilir ki, terörün ortaya çıkmasında pek çok neden söz konusudur, zarar verdiği alanlar ise çok çeşitlidir ve en önemli nokta olarak ise, aktörler ve gözlemciler bakımından terörde veya mücadelede kimin haklı kimin haksız, kimin terörist kimin mağdur olduğunun hala belirsiz olduğudur. Bütün bu belirsizliklerle başa çıkmak için, çalışmanın örnekleminin geliştirdiği ve davranışlarını bu doğrultuda belirlediği terör ve terörist temsilleri ise yukarıdaki gibidir.

Bütün bu yorumların sonucunda, sosyal temsillerin kişiler için, altına sığınıp, dünyalarını net görmelerini sağlayabilecekleri, altına, hem medyadan, hem yaşadıklarından, hem kültür hem de aile yoluyla öğrendiklerini topladıkları, merkezinde çekirdek birtakım öğelerin bulunduğu; bu öğelerin, temsili oluşturan kişinin sosyo demografik özelliklerine ve temsili oluşturulan olgunun özelliklerine göre değişim gösterebildiği bir çerçeve olduğu söylenebilir. Bu durum, sosyal temsillerin kendilerinden habersiz bir şekilde kişilerin yaşantılarında, dolayısıyla da sosyal psikoloji içerisinde aslında ne kadar etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

III.1. ÇALIŞMAYA YÖNELİK VE GENEL ÖNERİLER

Çalışmada eleştirilebilecek en önemli nokta, örneklem sayısının küçük (350) olmasıdır. Özellikle toplumsal olarak bu kadar önemli bir konuda evreni temsil etmesi açısından daha yüksek sayıda bir örnekleme ulaşılabilirdi. Bunun yanında örneklemin yaş ortalaması (26) oldukça gençtir. Burada üniversite öğrencilerine ulaşmanın kolaylığı, yetişkin grubuna ise mekan ve vakit olarak ulaşmanın güçlüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Buna bağlı olarak öğrenci örneklemi fazla, yetişkin örneklemi ise düşük olmuştur. Bu da örneklemin evreni temsil etmesi açısından önemli bir kesiklik olarak görülebilir.

Ayrıca örneklemin çoğunluğunu kadınlar (270) oluşturmaktadır. Bu da yine örneklemin temsil gücü açısından sorun oluşturabilir.

Genel olarak sosyal temsil araştırmalarına bakıldığında, çalışmaların karşılaştırmalı olarak yürütüldüğü görülmektedir. Buna göre özellikle Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunu etkileyen böyle bir olguda, çalışmanın hem Türkiye'nin batısında hem de doğusunda yürütülmesi, sosyal temsilleri belki de en açık şekilde koyacaktır. şöyle ki, böyle bir durumda, Türkiye'nin batısında yaşayanların medya analizleriyle daha paralel cevaplar vermesi beklenirken, Türkiye'nin doğusunda yaşayan kişilerin ise teröre mekansal ve fiziksel olarak doğrudan maruz kalanlar olarak daha farklı cevaplar vermesi beklenecektir. İleride, bu çalışmanın genişletilmesi ve çalışmanın bu şekilde yürütülmesi planlanmaktadır.

Bunun yanında, yine sosyal temsil araştırmalarının genelinde görüldüğü ve Moscovici'nin (2010) de belirttiği gibi, açık uçlu soruların kullanımı, sosyal temsilleri araştırırken, kişilerin özgürce ve etki altında kalmaksızın cevap vermeleri bakımından önemlidir. Çalışmada üç adet açık uçlu soru kullanılmıştır. Buna göre, açık uçlu soru sayısının daha fazla olması, yani verilen kapalı uçlu soruların açık uçlu sorulması, kişilerin sınırlanmadan soruları yanıtlamaları bakımından daha iyi olabilir. Ayrıca 11 Eylül'den sonraki tartışmalarda ortaya çıkan farklı görüşler ve sorun alanları göz önüne alınarak, sosyal psikolojik bir bakış açısıyla Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünde görevli bir grup araştırmacı tarafından hazırlanan 2002 yılı içerisinde İzmir'de 775 kişiyle yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilen bir alan araştırmasında kullanılan soru formunun apcıoğlu ve Albayrak (2004) tarafından yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulan 17 maddelik tutum leği de soruların yanında kullanılabildi. Bununla beraber, bu tutum ölçeğini kullanmak araştırmanın yönünü de değiştirebilirdi.

Çalışmanın haricinde, genel bir yorum yapmak gerekirse; çalışma sonuçlarına göre, medyanın haber sunarken kullandığı ifadeleri, hazırladığı haber içeriklerinin çok iyi seçmesinin gerekli olduğu görülmektedir. Haberler sunulurken, özellikle terör gibi çift ucu olan konuların belki de her iki uçtan sunulması, kişilerin, özellikle gençlerin, 'dış grup' ya da 'karşı taraf' olarak gördükleri kişilerin gerekçelerini ve hikayelerini dinlemeleri bakımından daha doğru görünmektedir. Bu durum ülke ve toplum içindeki gruplaşmaları aza indirebilir, önyargılar ve özellikle davranışa dökülen önyargılar olarak ayrımcılığın önlenmesinde yardımcı olabilir.

Çalışmayı sonlandırırken, söylenmesi gereken en önemli şey; terörün *herkese* zarar verdiğidir. Haberlerde duyduğumuz ölen *teröristler*, bu teröristlerin aileleri, *şehit* askerler, *gazi* askerler, bu askerlerin aileleri, çatışmaların olduğu coğrafya ve mekanlar; hepsi zarar görmektedir. Terör herkesi yaralar, temsilinde yer alan ‘herkes’ kavramının içine, zarar gören ‘herkes’in alınmasında, hem bilim adamlarına hem de medyaya ve devlet adamlarına büyük görev düşmektedir. Bilim adamları kullandıkları kavramları ve terimleri doğru ve yalın anlatmakla, medya tarafsız ve doğru bilgi aktarmakla, devlet adamları ise bu bilgileri doğru ve *insanların yararına* kullanmakla yükümlüdürler.

Sosyal psikoloji bir alan olarak sosyal temsiller fenomenini, asıl konusu olan *insanlar* yararına kullanabilir. Bu da belki sosyal psikolojinin bir bilim alanı olarak, uygulamaya açılan kapısı olarak değerlendirilebilir. En azından sosyal temsiller fenomenini ele aldığımızda bile, kuramları ve çalışmalarıyla sosyal psikolojinin uygulama alanında ne kadar yararlı olabileceği ve uygulama alanına geçirilmesinin hem sosyal psikologların hem de devlet adamlarının bir sorumluluğu olduğu ise açıkça görülmektedir.

Sosyal temsiller, bilimin sadece bilim için olmadığına açık bir kanıttır. Bu kuram doğru değerlendirildiğinde, insanlığa ve hemen her bilim adamının kaygısı olan bilime de yararlarının çok olacağı kesindir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, A.; Çapçioğlu, İ. (2004), Güvenlik-Özgürlük İkileminde Teröre Yönelik Tutumlar, *Dinî Araştırmalar*, 7, (20), s. 275-290.
- Aşken, H.; Koç, B. (2010), Terör Olaylarına Karışanların Sosyo-Ekonomik ve Eğitim Durumları ile Bazı Demografik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başbüyük (Eds.); *Terörün Sosyal Psikolojisi*, s. 195-212, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Arkonaç, S. (2008), Sosyal Dünyanın İnşasında Sosyal Temsiller ve Söylemsel Psikoloji, *Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak DeneySEL ve Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 161-184, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bakan, S. (2010), Ekonomik Model, Gelişmişlik ve Radikalizm: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması. Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başbüyük (Eds.); *Terörün Sosyal Psikolojisi*, s. 65-87, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Bauer, M. W.; Gaskell, G. (2008), Social Representations Theory: A Progressive Research Programme for Social Psychology, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), 335–353.
- Best, D.; Williams, J. (1996), Sex, Gender and Culture, J.W. Berry, M. H. Segall, Ç. Kağıtçıbaşı (Eds.); *Handbook of Cross-Cultural Psychology Volume 3 Social Behavior and Applications*, (s. 163-212), Boston: Allyn and Bacon.
- Bhatia, A. (2009), The Discourses of Terrorism, *Journal of Pragmatics*, 41, 279–289.

- Bilgin, N. (2003), Sosyal Temsiller Açısından Soykırım İddiaları ve Tarihin İnşası. In Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner (Eds.); *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, I. Cilt*, (s. 3-11), Ankara: ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Bilgin, N. (2003), Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar ve Yaklaşımlar. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bilgin, N. (2005), Siyaset ve İnsan Siyaset Psikolojisi Yazıları, Genişletilmiş İkinci Basım. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bilgin, N. (2008), Sosyal Psikoloji. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bilgin, S.; Kooij, F. (2006), Savaşın İstihdama, Terör Yaşamış Kadınlar: Hollanda Anlatıları. In Firdevs Gümüšoğlu (Ed.), *Terör, Şiddet ve Toplum*, (s. 35-42), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Billig, M. (2008), Social Representations and Repression: Examining the First Formulations of Freud and Moscovici, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), 355–368.
- Borradori, G. (2003), Terör Günlerinde Felsefe Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar (Emre Barca, çev.), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
- Boubaker, A. (2008), Time to Radicalize? The European Roots of Muslim Radicalisation, *International Spectator*, 43, (3), s. 85–99.

Cankara, Y.; Karakoç, E.; Kılıçoğlu, G. (2003), Asala Terör Örgütü ve Ermeni Terörü, In Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner (Eds.); *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt*, (s. 437-451), Ankara: ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Cirhinlioğlu, F.G.; Aktaş, V.; Özkan, B. Ö. (2006), Sosyal Temsil Kuramına Genel Bir Bakış, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, (2), s.163-174.

Cirhinlioğlu, F.G.; Ok, Ü. (2011), Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?, *Journal of World of Turks*, 3, (1), s. 121-141.

Çalışkan, Ş.; Meçik, O. (2010), Sosyal Sermayenin Oluşumunda ce Radikalleşmenin Önlenmesinde Eğitimin Rolü. Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başbüyük (Eds.); *Terörün Sosyal Psikolojisi*, s. 41-63, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Çitlioğlu, E. (2003), Ermeni Terörü Üzerine Analiz. In Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner (Eds.); *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt*, (s. 427-435), Ankara: ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Contamin, J.-G. (2009), La Notion de Cadre d'Analyse, in Fillieule O., Mathieu L., Pechu C, *Dictionnaire des Mouvements Sociaux*, Presses de Sciences Po, Paris.

Corbetta, P.; Cavazza, N.; Roccatto, M. (2009), Between İdeology and Social Representations: Four Theses Plus (a new) One on the Relevance and The

Meaning of The Political Left and Right, *European Journal of Political Research*, 48, 622-641.

De Vreese, C. H. (2005), News Framing: Theory and Typology, *Information Design Journal+Document Design*, 13, (1), s. 51–62.

Doise, W.; Clemence, A.; Cioldi, F.L. (1993), *The Quantitative Analysis of Social Representations* (Julian Kaneko, çev.), Hertfordshire, UK: Simon & Schuster International Group.

Duveen, G.; Lloyd, B. (1990), Introduction. In G. Duveen & B. Lloyd (Eds.); *Social Representations and the Development of the Knowledge* (s. 1–10). Cambridge: Cambridge University Press.

Duveen, G. (2000), Introduction: Power of Ideas. In Gerard Duveen (Ed.); *Social Representations Explorations in Social Psychology*, s. 1-17, Cambridge: Polity Press.

Easey, S. H.; Moloney, G. (2009), Short Research Note Social Representations of Refugees: Place of Origin as A Delineating Resource, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19, s. 506-514.

Echabe, A. E.; Guede, E. F.; Castro, L. G. (1994), Social Representations and Intergroup Conflicts: Who's Smoking Here?, *European Journal of Social Psychology*, 24, 339-355.

- Elcheroth, G. (2006), Individual-Level and Community-Level Effects of War Trauma on Social Representations Related to Humanitarian Law, *European Journal of Social Psychology*, 36, s. 907–930.
- Esendir, H. (2009), Terör Kışkacında Türkiye Oligarşi mi? Demokrasi mi?, 4. basım, İstanbul: KDD Yayınları.
- Farr, R.M. (1993), Common Sense, Science and Social Representations, *Public Understand Sci.*, 2, 189-204.
- Filho, E.A.S.; Durandegui, A.B. (2009), The Contextual Analysis in Social Representations of the Body Among Ethnic Groups in Rio de Janeiro, Brasil, *Universitas Psychologica*, 8, (3), s. 771-783.
- Foucault, M. (1976), Ders Özetleri 1070-1982 (Selahattin Hilay, çev.), 3. basım, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (1986), Cinselliğin Tarihi (Hülya Tufan, çev.), İstanbul: AFA Yayınları.
- Fraire, M.; Prino, L. E. & Sclavo, E. (2008), An Analysis of Italian Newspaper Articles on the Bullying Phenomenon, *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 8, (2), s. 237-245.
- Gillespie, A. (2008), Social representationsa, Alternative Representations and Semantic Barriers, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), 375–391.
- Gupta, D. K. (2006), *Who Are The Terrorist?*. New York: Chelsea House.

- Gupta, D. K. (2010), Spread Of Radicalism: A Theoretical Perspective On The Process By Which Ideas Flood The World, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1, (1), s. 1–15.
- Gürses, E. (1997), Ayrılıkçı Terörün Anatomisi/IRA-ETA-PKK. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hewstone, M.; Jaspars, J.; Lalljee, M. (1982), Social Representations, Social Attribution and Social Identity: The Intergroup Images of ‘Public’ and ‘Comprehensive Schoolboys’, *European Journal of Social Psychology*, 12, 241–269.
- Hoffman, B. (1999), Terrorism Trends and Prospects, In Ion O. Lessler ve ark. (Eds.), *Countering The New Terrorism*, (s. 13-28), Amerika: RAND Documents.
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Horgan, J. (2008), De-radicalization or Disengagement? A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation, *Perspectives on Terrorism*, 2, (4), s. 3-8.
- Howarth, C.S. (2001), Towards a Social Psychology of Community: A Social representations Perspective, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 31, (2), 223-238.
- Howarth, C. S. (2006), A Social Representation Is Not A Quiet Thing: Exploring the Critical Potential of Social Representation Theory, *British Journal of Social Psychology*, 45, s. 65-86.

- Jesuino, J. C. (2008), Linking Science to Common Sense, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), 393–409.
- Jodelet, D. (1989), Représentations Sociales: Un Domaine en Expansion, Denise Jodelet (Ed.); *Les Représentations Sociales*, (s. 31-61), Paris: Presses Universitaires de France.
- Jovchelovitch, S. (2008), The Rehabilitation of Common Sense: Social Representations, Science and Cognitive Polyphasia, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), 431–448.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996), Individualism and Collectivism, J.W. Berry, M. H. Segall, Ç. Kağıtçıbaşı (Eds.); *Handbook of Cross-Cultural Psychology Volume 3 Social Behavior and Applications*, (s. 1-50), Boston: Allyn and Bacon.
- Kalampalikis, N.; Haas, V. (2008), More than a Theory: A New Map of Social Thought, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), s. 449-459.
- Karacan, İ. (1984), Terörizm Kavram ve Yapısı, *Uluslar arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Sempozyumu*, (s. 196-198), Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Karagül, S. (2003), Terörün Siyasallaşması ve Ermeni Terörü, In Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner (Eds.); *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt*, (s. 453-460), Ankara: ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kavlak, A. (2007), Terör ve Meşru Terör, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 43, s. 221-229.

- Kıroğlu, G. (2006), Şiddet, Terör ve Toplum. In Firdevs Gümüsoğlu (Ed.), *Terör, Şiddet ve Toplum*, (s. 19-25), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kumkale, T. T. (2009), *Asimetrik Savaş*. İstanbul: ETİ Yayıncılık.
- Laszlo, J. (1997), Narrative Organisation of Social Representations, *Papers on Social Representations*, 6, (2), 93–190.
- Laurens, H. (2010), Le Terrorisme Comme Personnage Historique. In H. Laurens ve M. Delmas-Marty (ed): *Terrorismes*, Paris: CNRS Editions, s. 9–66.
- Leiber, J. (2008), The First Social Psychologist, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), s. 489-493.
- Maigret, E. (2010), *Sociologie de la Communication et des Medias*, Paris: Armand Colin.
- Mamali, C. (2006), The Value of Images for Exploring the Functions of Social Representations: Toward Self-Generated Pictorial Social Representations. A Comment on “History, Emotions and Hetero-Referential Representations” by Sen and Wagner (2005), *Papers on Social Representations*, 15, s. 3.1–3.9.
- Marková, I. (2008), The Epistemological Significance of the Theory of Social Representations, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, (4), s. 462-487.

- Marková, I. (2010), Gerard Duveen on the Epistemology of Social Representations, *Papers on Social Representations*, 19, s. 4.1–4.9.
- Moliner, P.; Tafani, E. (1997), Attitudes and Social Representations: A Theoretical and Experimental Approach, *European Journal of Social Psychology*, 27, 687–702.
- Montiel, C.J. (2010), Social Representations of Democratic Transition: Was the Philippine People Power a Non-Violent Power Shift or a Military Coup?, *Asian Journal of Social Psychology*, 13, 173-184.
- Moscovici, S. (1984), The Phenomenon of Social Representations. In Gerard Duveen (Ed.); *Social Representations Explorations in Social Psychology*, s. 18-77, Cambridge: Polity Press.
- Moscovici, S. (1988), Notes Towards a Description of Social Representations, *European Journal of Social Psychology*, 18, 211–250.
- Moscovici, S. (2001). Why a Theory of Social Representations? In K. Deaux ve G. Philogene, (Eds.); *Representations of the Social: Bridging Theoretical Traditions*, s. 9-35, Oxford: Blackwell.
- Neumann, P. R. (2008) (ed), Perspectives and Radicalisation and Political Violence, *The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence*, London, January.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2008), Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism, *Fact Sheet No. 32*, Geneva: UN Publications.

Onuf, N. (2009), Making Terrorism, *International Relations*, 23, (1), s. 53-60.

Öner, B. (2002), Sosyal Temsiller, *Kriz Dergisi*, 10, (1), s. 29–35.

Övgün, M. İ. (1994), Sosyal Temsiller ve Bellek. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Özeren, S.; Sözer, M.A.; Demirci, S. (2010), Terör Örgütlerinde Militan Kimlik Profili: Türkiye’de Hizbullah Örneği. Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başbüyük (Eds.); *Terörün Sosyal Psikolojisi*, s. 145-171, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Rice, S. K., (2009), Emotions and Terrorism Research: A Case for a Social-Psychological Agenda, *Journal of Criminal Justice*, 37, (3), s. 248-255.

Perçin, Ü.; Bilgin, N. (2010), Terörizmin Algısı ve Sosyal temsilleri, 2 nd International Symposium on Terrorism and Transnational Crime, 7-9.12. 2010, Antalya.

Sarrica, M.; Contrello, A. (2004), Peace, War and Conflict: Social Representations Shared by Peace Activists and Non-Activists, *Journal of Peace Research*, 41, (5), s. 549–568.

Sevim, Y. (2010), Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm mü ?, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1, (1), s.17-35.

- Smith, P.B.; Schwartz, S. (1996), Values, J.W. Berry, M. H. Segall, Ç. Kağıtçıbaşı (Eds.); *Handbook of Cross-Cultural Psychology Volume 3 Social Behavior and Applications*, (s. 77-118), Boston: Allyn and Bacon.
- Sibley, C. G.; Liu, J.H. & Kirkwood, S. (2006), Toward a Social Representations Theory of Attitude Change: The Effect of Message Framing on General and Spesific Attitudes toward Equality and Entitlement, *New Zealand Journal of Psychology*, 35, (1), s. 3-13.
- Şah, U. (2009), Türkiye’deki Gençlerin Cinsel Yönelimlere İlişkin Sosyal Temsilleri ve Homofobi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şeker, B.D.; Tunç, A.İ.; Şahin, E. (2010), Van İli Örneğinde Terör Suçlarına Karışan Kişilerin İç Göç, Sosyal Psikolojik ve Eğitim Açılarından Değerlendirilmesi. Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başbüyük (Eds.); *Terörün Sosyal Psikolojisi*, s. 235-259, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tankard, J. W. (2001), The Empirical Approach to the Study of Media Framing. S. D. Reese, O. H. Gandy & A. E. Grant (Eds.); *Framing public life* (s. 95–106). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Taylor, M. (2010), Is Terrorism a Group Phenomenon, *Aggression and Violent Behavior*, 15, s.121–129.
- Tuğrul, C. (1999), Duygusal Zeka, *Klinik Psikiyatri*, 1, 12–20.
- Tuval, S.; Orr, E. (2009), Social Representations of Inclusion and Stratification: Ethnographic Research within Two Israeli Elementary Schools, *Disability & Society*, 24, (4), s.503 -516.

- Uluslararası Af Örgütü (2010), Çocuk Hakları Evrenseldir Türkiye’de Çocukların Terörle Mücadele Yasaları Altında Adil Olmayan Yargılamalarına Son Verin, Londra: Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) Yayınları.
- Wagner, W.; Elejabarrieta, F.; Lahnsteiner, I. (1995), How the Sperm Ovulates Ovum-Objectification by Metaphor in the Social Representation of Conception, *European Journal of Social Psychology*, 25, s. 671-688.
- Wagner, W.; Farr, R.; Jovchelovitch, S.; Lorenzi, C., F.; Marková, I.; Duveen, G.; Rose, D., (1999), Theory and Method of Social Representations, *Asian Journal of Social Psychology*, 2, (1), s. 95-125.
- Wright, S. (2006), Hiçbir Şey İmgeselden Daha Gerçek Değildir: Söylenti Terörü Nasıl Yayar. In Firdevs Gümüsoğlu (Ed.), *Terör, Şiddet ve Toplum*, (s. 35-42), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yıldız, M. Z. (2010), Değişen-Dönüşen Toplum ve Mekân Bağlamında Küresel Terörizmi Yeniden Düşünmek, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1, (2), s.1-24.
- Zerrougui, L. (2003), Racism and the Administration of Justice, *Dimensions of Racism: Proceedings of a Workshop to Commemorate the End of the United Nations Third Decade of Combat Racism and Racial Discrimination Paris, 19-20 February 2003*, (s. 153-164), New York & Geneva: UN Publications.

EKLER

Ek 1: ARAŞTIRMADA KULLANILAN SORU FORMU

Sayın Katılımcı,

Ülkemizin önemli sorunlarından biri olan “terör”ü konu alan bu araştırmada, insanların terör hakkında ne düşündüklerini öğrenmek istiyoruz. Bu çerçevede aşağıdaki soruları samimi bir şekilde cevaplayarak görüş ve düşüncelerinizi belirtmeniz, araştırmamız için büyük önem taşımaktadır. Soruların doğru veya yanlış bir cevabı yoktur. Düşünce ve görüşlerinizi samimi bir şekilde belirtmeniz, araştırma sonuçlarının sağlıklı olabilmesi açısından çok önemlidir. Kâğıtlara, kimliğinize ait herhangi bir bilgi yazmayınız. Katkılarınız için şimdiden çok teşekkür ederiz.

Psikolog Ürün PERÇİN

Bir gazete haberine göre;

‘B. K. isimli üniversite öğrencisi / devlet memuru, evinde molotof kokteyli hazırlarken yakalandı. Öğrencinin evinde 10-15 adet molotof kokteyli hazırlayacak kadar malzeme ele geçirildi.’

1. Size göre yukarıdaki haberde söz edilen öğrenci bu eylemi **neden** gerçekleştirmiş olabilir?

Nedenleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

.....

.....

.....

2. Bu haberdeki öğrenci sizce **nasıl biri** olabilir? Aklınıza hemen gelen olası ilk 3 özelliği belirtiniz.

- 1- .....
- 2- .....
- 3- .....

3. ‘Terör’ deyince aklınıza gelen **ilk 3 kelime** (sıfat, isim, fiil, vs) nedir? Lütfen belirtiniz.

- 1- .....
- 2- .....
- 3- .....

4. İnsanların teröre yönelmesinde, aşağıdaki tabloda belirtilen olası nedenler, size göre ne derece etkilidir?

Cevabınızı, **1'den (hiç) 7'ye (çok)** kadar dereceli satırlarda uygun hücreyi işaretleyerek belirtiniz.

	ETKİSİZ $\Rightarrow \Rightarrow \Rightarrow$ ÇOK ETKİLİ						
Teröre yönelen kişinin;	1	2	3	4	5	6	7
Eğitim seviyesinin düşük olması							
Ayrımcılığa maruz kalması							
Siyasi eğilimleri							
Dini inançları							
Aile yaşantısı							
Kendini ispat ihtiyacı							
Etnik grubu							
Diğer (belirtiniz):.....							

5. Aşağıda yazılı faktörlerin, terörü ne ölçüde etkilediğini veya etkilemediğini düşünüyorsunuz?

Cevabınızı 7 dereceli olarak lütfen belirtiniz.

	1	2	3	4	5	6	7
Hükümet politikaları							
Göç							
Medya							
Dış ülkeler							
Etnik Gruplar							
Ekonomi							
Eğitim							
Önyargılar / Ayrımcılık							
Diğer:.....							

6. Sizce terör, ülkelere hangi alanlarda zarar vermektedir?

- ☐Ekonomik   ☐Toplumsal   ☐Kültürel   ☐Demokratik
☐Hukuki   ☐Güvenlik   ☐Politik   ☐Psikolojik   ☐Genel Sağlık
☐Temel Haklar   ☐Ulusal bütünlük   ☐Diğer:.....

7. Size göre terör, aşağıda verilen yapıları ne derece etkilemektedir?

Cevabınızı, **1'den (etkisiz) 7'ye (çok etkili)** kadar derecelenen cetvel üstünde uygun hücreyi işaretleyerek belirtiniz.

	1	2	3	4	5	6	7
Devleti							
Toplumu							
Ülkeyi							
Kişileri							
Rejimi							

8. Sizce terörü aşağıdaki kurum veya gruplardan hangileri, ne ölçüde desteklemektedir?

Cevabınızı, **1'den (hiç) 7'ye (çok)** kadar derecelenen cetvel üstünde uygun hücreyi işaretleyerek belirtiniz.

	1	2	3	4	5	6	7
Silah şirketleri							
Devlet							
Dış ülkeler							
Kişiler							
Etnik Gruplar							
Medya							
Gizli Örgütler							
Diğer:.....							

9. Siz, terörden zarar görüyor musunuz? Cevabınızı 1 (hiç) ile 7 (çok) arasında dereceli olarak belirtiniz.

1	2	3	4	5	6	7

10. Cinsiyetiniz:

☐ Kadın ☐ Erkek

11. Yaşınız: .....

12. Fakülteniz/Mesleğiniz:.....

13. Ailenizin toplam aylık geliri:

☐ 550 TL ve altı ☐ 1501 TL – 2000 TL
☐ 551 TL – 1000 TL ☐ 2001 TL – 3000 TL
☐ 1001 TL – 1500 TL ☐ 3001 TL ve üstü

14. Bugüne kadar ki yaşamınızın en uzun dönemi aşağıdakilerden hangisinde geçmiştir?

☐ İstanbul, Ankara, İzmir
☐ Büyük bir ilde
☐ Büyük bir ilçe ya da küçük bir ilde (nüfusu 200.000’den az)
☐ Küçük bir ilçede (nüfusu 20.000’den az)
☐ Diğer: .....

15. İzmir’de ne kadar zamandır yaşıyorsunuz?.....

ÖZET

Son dönemlerde toplumumuzun gündemini sürekli meşgul eden terör olayları, önemli bir sosyal algı ve temsil konusudur. Sosyal temsiller çeşitli olguların ve kavramların tarafından sağduyuya uygun bir hale sokulup dönüştürülmesinden ve günlük sohbetlerde anlamlandırılmasından oluşurlar. Çeşitli kişi ve grupların terörizme yaklaşımını anlamada terör, terörist ve terörizme ilişkin sosyal temsillerinin anahtar bir rol oynadığı açıktır. Bu nedenle çalışmada gazete içeriklerinin incelenmesi ile terör olaylarının medyada ele alınma biçimi üzerinde durulmuş; ardından, seçkisiz bir örneklemele terör, terörist ve terörizm hakkındaki görüşlerini saptamak amacıyla yüzyüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmiş bir alan araştırmasının veri ve bulguları ortaya konmuştur.

Gazete analizleri sonucunda belirlenen terörizme ilişkin iki sosyal temsilden ilki ile anket katılımcılarının teröre ve teröriste ilişkin görüşleri arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Gazetelerde inşa edilen ‘Terör herkes için bir tehdit kaynağı’ şeklindeki terör temsili, katılımcıların teröre ilişkin algı ve görüşleriyle tutarlılık göstermektedir. Gazetelerde inşa edilen ikinci terör temsilinin ilk temsille bütünleşmesi bu saptamayı daha da pekiştirmektedir. Bunun yanında, teröriste ilişkin bulunan iki temsil de görüşme formunda sunulan senaryolardaki kahramanın yaşına göre değişim göstermiştir. Bu bulgu da medyanın gündeminde olan yaşla ilgili kanun maddeleriyle uyum göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyal temsiller, terörizm

ABSTRACT

Recently, the terrorist activities that distract our agenda, constitute significant subject for social perception and representation. Social representations consist of various concepts and facts which transformed appropriate for common sense and interpreted in everyday conversations. To understand different individuals' and groups' approaches to terrorism, social representations of terror, terrorist and terrorism play a key role. Therefore, with examining newspapers' contents, we underscored the handling of terrorist activities in media; then, to find out individuals' opinion about terror, terrorist and terrorism, we made a survey with a random sample and introduced its datas and findings.

With the first representation determined by the analysis of newspapers and participants' opinions about terror and terrorist, there seems an analogy. The representation 'Terror is threat for everybody' is consistent with the opinions and perceptions of participants. The integration between the first and second representations of terror constructed by newspapers strengthens this determination. Besides this, two representations that were found about 'terrorist' has undergone change with respect to the age of the character in the scenarios. This finding adjusts with the dams about the age of the offender which take place in the media's agenda.

Key Words: social representations, terrorism.